

IEDEREEN BLIJ

Iedereen Blij

Antwoord op 'Niemand's land' van Marcel van Dam

1 januari 2010

Colignatus is de wetenschappelijke naam van Thomas Cool.
Zie de website voor het boek: <http://www.dataweb.nl/~cool>.

© 2010 Thomas Cool

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photocopy, microfilm or any other means without the written permission from the publisher.

Uitgever

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door het Samuel van Houten Genootschap.

ISBN 90
NUR 740, 780

Voorwoord

Het zijn crisisjaren en mensen willen inzicht krijgen in de oorzaken en mogelijke oplossingen. De meeste boeken over de kredietcrisis bestrijken vooral de recente periode.¹ Het boek van Marcel van Dam (2009) *Niemand's land. Biografie van een ideaal* bestrijkt de lange periode vanaf 1970. Die langere periode is eigenlijk de echte opmaat tot de crisis – welke ook breder is dan alleen de kredietcrisis. Veel mensen zullen weinig van die langere periode weten of die niet zo relevant vinden. Verruiming van de blik is dan wenselijk en Van Dam verdient hier alle lof.

Van Dam maakt de balans op van dertig jaar hervorming van de verzorgingsstaat. Hij concludeert dat de neoliberale sanering een nieuwe sociale kwestie heeft geschapen. Meer dan een miljoen *onrendabelen* zijn buitengesloten uit de samenleving en leiden een vernederend bestaan. Van Dam kiest voor een gedeeltelijke basisuitkering en een *allround* zorgzamer samenleving – omdat ook een rijk persoon met met pech langs de weg mededogen verdient. Bestudering van zijn analyse toont echter aan dat hij aan essentiële zaken voorbijgaat. Iemand met een gedeeltelijke basisuitkering kan nog steeds werkloos raken, buitengesloten worden en tot armoede vervallen.

Het Samuel van Houten Genootschap heeft afgelopen decennia al enkele boeken aan de werkloosheid en armoede gewijd.² Deze publicaties bespreken het belastingvacuüm en het dynamische marginale tarief, en hun doorwerking op het algemene en macro-economische beleid. Deze alternatieve analyse biedt een aanpak die iedereen blij kan maken.

Cohen Stuart gaf in 1889 de analogie dat een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij verder belast kan worden. Dit geldt ook voor mensen

¹ Bijvoorbeeld het Centraal Planbureau (CPB), Casper van Ewijk & Coen Teulings (2009) *De grote recessie*, en Eduard Bomhoff (2009) *Uitgekleed*.

² Colignatus (1994) *Trias Politica & Centraal Planbureau*. Hulst e.a. (1998) *Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt*. Colignatus & Hulst (2003) *De ontketende kiezer*.

en de belastingen inclusief premies die zij moeten afdragen. De belastingvrije voet moet derhalve gelijk zijn aan het bestaansminimum, pas daarna kan iemand meer opbrengen. De belastingvrije voet is echter achtergebleven bij het bestaansminimum, daardoor moeten minimumverdieners ook belastingen betalen, daardoor zijn de minimumloonkosten te hoog geworden, en juist daardoor zijn zij werkloos. Omdat die belasting zo toch niet betaald wordt – men is werkloos – kan hij veel beter geschrapt worden. Een volstrekt gratis oplossing, met grote gevolgen voor werkgelegenheid, economische zelfstandigheid en persoonlijke vrijheid. Het is deze aanpak die ons een uitweg uit de huidige crisis biedt.

De kredietcrisis ontmaskerde het beleid van deregulering van de financiële markten. Tegelijkertijd denken velen dat de arbeidsmarkt wel goed beheerd wordt. Ook dit is een misverstand. Het beleidsfalen op de arbeidsmarkt sinds 1970 valt alleen minder op omdat problemen niet in één keer optreden maar van jaar tot jaar steeds een klein beetje zodat we eraan wennen. We hebben het dan ook over het beheer van de verzorgingsstaat, die immers bepaalt of iemand wel of niet kan werken en/of een uitkering krijgt.

Binnen het Samuel van Houten Genootschap hebben wij grote waardering voor Marcel van Dam om, gesteld tegenover de kredietcrisis, de (nieuwe) sociale kwestie onder de aandacht te brengen. Wat hij schrijft over armoede en afhankelijkheid is ons vaak uit het hart gegrepen. Tegelijkertijd bevelen we deze bespreking van Thomas Colignatus aan die een belangrijke aanvulling en antwoord op de analyse van Marcel van Dam geeft. Een samenleving krijgt meer vorm wanneer mensen met elkaar praten.

E. S. H. van Stappershoef
Voorzitter *Samuel van Houten Genootschap*
Wetenschappelijk bureau van het Sociaal Liberaal Forum

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. Het hoofdargument	13
Cohen Stuart en zijn analogie van de brug	13
Het kabinet Den Uyl ziet het belastingvacuüm niet	15
Verwaarlozing leidt tot de huidige crisis	16
Wanneer je er rekening mee houdt	17
3. Overzicht van <i>Niemand's land</i>	19
Een verhaal en een betoog	19
(Her-) Ontdekking van de (Nieuwe) Sociale Kwestie	19
Van Dam's hoofdpunten	21
Reacties op Niemand's land	22
4. Tussen Scylla en Charybdis	23
Een verhaal en een betoog	23
Een opmerking over de opbouw van dit boek	25
Wetenschap is een gevaarlijke bezigheid	26
Is het CPB een wetenschappelijk instituut ?	27
Geluiden uit de wachtkamer	27
Voor de volledigheid	30
5. Het minimumloon	33
Het minimumloon bij Van Dam	33
De gedeeltelijke basisuitkering	34
Het minimumloon volgens PvdA-econoom Bas Jacobs	35
Het minimumloon in de oplossingsaanpak	37
6. Economische wetenschap en politieke visie	39
Politicus en socioloog versus de economen	39
Van Dam versus de PvdA-economen	40
Belasting- en premiedruk	41
Vernietigt de kredietcrisis de economische theorie ?	42
Sociologische interpretaties	45
Economisch advies aan de politicus en socioloog	45
7. Argumenten voor een Economisch Hof	47
8. Het Centraal Planbureau en de crisis	49
Een oefening in absurditeit	49
De grote invloed van het CPB	50
Het CPB en politieke dromen	51
Het kronkelige pad naar een parlementaire enquête	52
9. Van Dam's raadsels	55
Raadsel 1. PvdA vergeet beginselen	55

Raadsel 2. Dertig jaar blind zijn.....	56
Raadsel 3. Pim Fortuyn	58
Raadsel 4. De sociale problematiek	59
Raadsel 5. AOW en pensioen.....	60
Raadsel 6. De fouten uit de jaren zeventig en tachtig	60
Raadsel 7. Martin Luther King Jr. en de smalle marges.....	61
10. Conclusie.....	63
Bijlage A. Opbouw van dit boek.....	67
Bijlage B. Hersenonderzoek.....	71
Bijlage C. Enkele algemene kwesties.....	75
Kwestie 1. Hersens (van een verweerde generatie).....	75
Kwestie 2. Het gebruik van de Engelse taal	75
Kwestie 3. Berekeningen over leven en dood	76
Kwestie 4. Politiek en journalistiek.....	77
Kwestie 5. Zwalkend recht.....	78
Kwestie 6. Vlinder van Lorenz en de stelling van Gödel.....	78
Kwestie 7. Het milieu.....	79
Kwestie 8. Meer democratie.....	79
Bijlage D. Details t.a.v. het minimumloon	81
Bijlage E. Recensie van <i>Werkloosheid en armoede</i>	87
Bijlage F. Krantenartikelen 1991 - 2008	99
1991. Goed WAO-beleid vergt tijd	99
1992. Minimumloon kan met gemak een stuk omlaag.....	100
1992. Blinde vlek in werk en welvaart.....	105
1993. Sociaal liberale aanpak van de werkloosheid	107
1996. We maken de armoede zelf !.....	110
1998. Onvoldoende aandacht Zalm & Vermeend voor belastingvrije voet.....	113
2008. Help de onderkant aan het werk	115
Bijlage G. Enkele punten voor aanpak van de crisis	117
Literatuur	119
Personenregister.....	123

1. Inleiding

Marcel van Dam (2009) *Niemand's land. Biografie van een ideaal* maakt de balans op van dertig jaar hervorming van de verzorgingsstaat. Hij concludeert dat de neoliberale sanering een nieuwe sociale kwestie heeft geschapen. Meer dan een miljoen *onrendabelen* zijn buitengesloten uit de samenleving en leiden een vernederend bestaan. Over deze waarheid kunnen we het eens zijn. Maar de oplossing is een andere zaak. Dit huidige boek *Iedereen Blij* is een aanvulling en antwoord op de analyse van Van Dam.

Van Dam erkent blind te zijn geweest maar bij implicatie zijn partijen als CDA, PvdA en VVD en hun huis-economen nog steeds blind. Gedurende die dertig jaar is Van Dam zelf een deel van het probleem geweest. Sinds 1990 bestaat er een nette oplossingsaanpak maar voor die aanpak is Van Dam nog steeds blind. Bij bespreking van het boek van Van Dam is het zodoende gewenst oog te houden voor het onvermogen van de Nederlandse samenleving, en onze democratie en Trias Politica, om goed met elkaar te communiceren.

Tabel 1 geeft de verschillen in inzicht. Het verschil van inzicht tussen Van Dam en de neoliberalen is vooral politiek maar hij geeft argumenten uit de wetenschappelijke literatuur. Het verschil van inzicht van dit boek met zowel Van Dam als de neoliberalen is puur wetenschappelijk.

Tabel 1. Welke kant gaan we op ?

<i>Neoliberalen</i>	<i>Van Dam</i>	<i>Dit boek</i>
Meer armoede: grotere afstand tussen uitkering en inkomen uit werk	Gedeeltelijke basisuitkering	Afschaffen belastingvacuüm
Lage marginale tarieven	Iets meer progressie is mogelijk	Dynamisch marginaal tarief
Geen verandering aan de Trias Politica	Geen verandering aan de Trias Politica	Economisch Hof

Tijdens de Grote Depressie formuleerden economen Keynes en Tinbergen wetenschappelijk doordachte analyses voor herstel. Er was een wereldoorlog nodig voordat naar hen geluisterd werd. In dit boek veroorloven we ons één Engels citaat:

“In his biography of Keynes, Sir Roy Harrod reports a widely acclaimed speech delivered by his subject to the House of Lords in 1946, the year of his death. ‘But Keynes had been talking in this style ... for some twenty-seven years. Why had his words not been listened to ?’ (...) Unemployment as a problem in economic theory may have been sufficient to produce a revolution in the discipline; unemployment was not a sufficient problem to society to produce a revolution in political ideas. If it was not the prolonged experience of mass unemployment that finally broke the hold of nineteenth-century ideas, what was it? A strong case can be made out for war. Normal life could coexist with unemployment; it could not with modern war.”³

Het valt te hopen dat er geen oorlog nodig is voordat naar de analyse in dit boekje geluisterd wordt. De wereldbevolking stijgt naar meer dan 8 miljard mensen en de luxe van onnadenkendheid kunnen we ons eigenlijk niet veroorloven. De **gouden regel** is dus ook: wanneer de lezer iets in dit boekje niet begrijpt dan is de instinctieve gedachte het weg te leggen maar de juiste reactie is méér te studeren en vragen te stellen.

Van Dam (2009:176) noemt hier een belangrijk punt:

“Het belangrijkste adviesorgaan van de overheid is het Centraal Planbureau, het CPB. Praktisch alle belangrijke beleidsbeslissingen op sociaaleconomisch gebied worden begeleid door adviezen van het CPB, gevraagd of ongevraagd. Ook de medewerkers van het CPB zijn de besten op hun gebied. De adviezen die ze uitbrengen zijn meestal van

³ Robert Skidelsky, “The reception of the Keynesian revolution”, in Milo Keynes, “Essays on John Maynard Keynes”, CUP 1975:89 & 102-103; ook geciteerd in Colignatus / Cool (1994:5)

topkwaliteit. Vooral daarom heeft het CPB een enorme invloed. Maar ook voor mensen bij het CPB geldt dat ze de wereld bekijken door hun eigen bril.”

Ik ben econometrist en was van 1982-1991 wetenschappelijk medewerker op het CPB. Colignatus (1990),⁴ mijn CPB interne notitie en paper voor de onderzoeksdag van economen ECOZOEK, betreft de massale werkloosheid, de belangrijkste oorzaak van armoede – de onderwerpen van Van Dam. Over die notitie en mijn eigen bril hieronder meer. Wat ik hier wil zeggen is dat te hopen valt dat de lezer niet zomaar voorbijgaat aan een analyse van een medewerker van het CPB. Ook hier is bovengenoemde gouden regel van groot belang. Meestal ziet men alleen het instituut en niet de medewerker maar op dit punt kan de lezer beter andersom redeneren.

Hoe op Van Dam te reageren ? Een mogelijke aanpak is te zeggen “Geweldig, Van Dam; geen kritiek, maar hier zijn nog wat verbeteringen aan je economische analyse.” Het risico van die aanpak is dat de boodschap niet gehoord wordt. Van Dam is immers nog steeds blind voor de wetenschap, om welke reden dan ook, en zulke psychologische blindheid geneest niet wanneer die met complimenten en mooie woorden gevoed wordt. De juiste aanpak is helder de kritiek te geven. Wat mij betreft is het nog steeds diplomatiek, ook al kan de zender niet bepalen hoe de boodschap ontvangen wordt.

De meeste lezers zullen nu met het inhoudelijke argument willen doorgaan. Sommige lezers zullen op dit boek willen terugkijken om alle argumenten de revue te laten passeren: voor hen geeft **Bijlage A** een overzicht van de opbouw van het boek.

We zullen hieronder dieper ingaan op de economische en maatschappelijke crisis en het boek van Marcel van Dam. Voordat we dat doen is het nuttig om het punt van Cohen Stuart uit 1889 beter te begrijpen.

⁴ Later verhelderd met Colignatus (1994, 2005a).

2. Het hoofdargument

Cohen Stuart en zijn analogie van de brug

A.J. Cohen Stuart maakte de analyse dat de belastingvrije voet op het niveau van het bestaansminimum moet liggen en gaf daar in 1889 een meesterlijke analogie voor: *Een brug moet eerst zijn eigen gewicht dragen voordat hij een last kan dragen.*⁵ Dit principe is overgenomen door de klassieke liberalen. Neoliberalen vergeten dit. Zij verlagen de vrijstelling en verhogen zo de lasten maar met onvoldoende oog voor de gevolgen. **Tabel 2** geeft de lastendruk (exclusief BTW) aan de onderkant voor een alleenstaande werknemer in 2002, zie Colignatus & Hulst (2003).

Tabel 2. Lastendruk aan de onderkant (alleenstaande)

<i>Wettelijk minimumloon in 2002 (in Euro 's)</i>	<i>Totaal</i>
Bruto minimumloon (=1206,60 per maand, 12 maanden plus 8% vakantiegeld)	15638
Netto, na aftrek van werknemer-premies en belastingen	12516
Bruto loonkosten: bruto + werkgever-premies	18265
Belastingen en premies (excl. BTW e.d.)	5749
Lasten als percentage van bruto loonkosten	31,5 %
Lasten als percentage van netto inkomen	45,9 %

Beneden het wettelijk minimumloon mag niet voltijds gewerkt worden. Genoemde belastingen worden dan niet geïnd. Ze staan netjes in de officiële tabellen maar leiden een illusoir bestaan want geven geen inkomsten.

Onze terminologie vergt enige verklaring. Technisch is er een verschil tussen belastingen en premies want de premies zijn voor verzekeringen. Dit boek neemt een economisch-analytische blik waarin het verschil tussen

⁵ Prof. mr. H.J. Hofstra (1975), *Inkomstenbelasting*

belastingen en premies niet relevant blijkt voor werknemers op minimumniveau. Derhalve gebruiken we de term *belasting* voor belastingen inclusief premies. De belastingen kenden vroeger een belastingvrije som en tegenwoordig een belastingkorting. Economisch-analytisch gebruiken we de term *belastingvrije voet* voor vrijstelling van belastingen en premies aan de onderkant. Op dezelfde wijze gebruiken we de term *belastingvacuüm* voor zowel belastingen als premies voor voltijders tot minimumloonniveau.

Het verschil tussen netto loon en bruto loonkosten heet standaard de *wig*. Voor het minimumloon kan die wig beter *belastingvacuüm* genoemd worden omdat de belastingen toch niet geïncasseerd kunnen worden, en wel doordat men beneden het minimumloon niet mag werken. De belastingen zijn dan ook kostenloos kwijt te schelden. De belastingvrije voet kan het beste liggen op het niveau van het bestaansminimum voor werknemers. Hierdoor kunnen velen voor netto = bruto gaan werken, dus zonder verlies aan een fatsoenlijk bestaansminimum. Het stelsel kan een *basisverzekering* heten omdat men op minimumniveau voor allerlei onheil verzekerd blijft ook al betaalt men geen premie. Deze maatregel is cruciaal omdat de hoge bruto minimumloonkosten massale werkloosheid veroorzaken, waardoor het stelsel van sociale zekerheid uit zijn voegen is gegroeid.

Menigeen denkt dat een hoge belastingvrije voet heel erg duur is voor overheid en de fondsen doordat zij deze voet voor iedereen moeten laten gelden. Deze gedachte is onjuist. Net boven de voet kunnen we een inhaaltarief leggen van bijvoorbeeld 75% en zo aansluiten bij de bestaande tarieven zodanig dat voor de hogere inkomens weinig verandert. De analyse omtrent het dynamische marginale belastingtarief toont ook dat zo'n hoog marginaal tarief niet prohibitief is. In die analyse zou de BTW, die geen belastingvrije voet kent, bijvoorbeeld ook tot 1% verlaagd kunnen worden.⁶

Het belastingvacuüm is een probleem in alle OECD landen en ontstaat deels door bureaucratie, deels door politieke kortzichtigheid en deels door onwetenschappelijk gedrag van economen die de relevante literatuur negeren.

⁶ Colignatus (1990, 1994, 2005a), Hulst e.a. (1998) en Colignatus & Hulst (2003)

Het gaat hierbij overigens niet alleen om het minimumloon maar de doorwerking daarvan op de Phillipscurve ⁷ en het algemene economische en monetaire beleid. In de economie hangt alles met alles samen.

Het kabinet Den Uyl ziet het belastingvacuüm niet

In Nederland was er een cruciaal moment bij het kabinet Den Uyl (waar Marcel van Dam deel van uitmaakte). Journalisten Hulst & Hulst m.m.v. ondergetekende (1998:50-51) constateren:

“In 1971/1972 stelde het kabinet Biesheuvel middels een Memorie van Toelichting (...) dat het ‘geen nader betoog behoefde’ dat de toen geldende belastingvrije voet te laag was. ‘De omvang ervan voldoet niet aan de grondgedachte van de belastingvrije voet, het van belasting vrijstellen van het gedeelte van het inkomen, dat redelijkerwijs nodig is voor het financieren van de in het licht van de heersende maatschappelijke opvattingen noodzakelijke levensbehoeften.’

Drie jaar later echter werd dit concept verlaten door het kabinet Den Uyl. Deze regering wees erop dat het sociaal minimum in de voorliggende jaren dermate verhoogd was dat het inmiddels geacht kon worden draagkracht te verschaffen tot het betalen van belasting. Een verbijsterende gedachte, want een sociaal minimum is in de kern een netto-bedrag, en dan ontbreekt per definitie draagkracht voor belasting. (...) In de loop der jaren zijn door de trend die mede door Den Uyl werd ingezet, en nog altijd wordt aangehouden, zoveel laagrendabele werknemers de markt uitgeprezen [uitgeprijsd / TC], dat de schatkist niet zozeer gespekt is, maar het slachtoffer is geworden van een voortgaande aderlating in de vorm van sociale uitkeringen.”

Van Dam is in 2009 nog geheel onbewust van deze analyse. Het staat denkelijk ook niet in de biografie van Den Uyl, door Anet Bleich, maar die heb ik niet gelezen.

⁷ Een verband tussen werkloosheid en inflatie. Een ongunstige Phillipscurve geeft stagflatie.

Merk op dat de belastingvrije voet in de klassieke theorie van de belastingen vooral gezien wordt in termen van inkomenspolitiek. In dit boek verbinden we het echter met het minimumloon en de kans op het vinden van werk. Het belastingvacuüm ontstaat door die interactie en voor zover bekend lijkt het erop dat het een nieuw begrip in de discussie kan zijn. In ieder geval is het een nieuwe term, ontworpen voor betere didactiek.

Verwaarlozing leidt tot de huidige crisis

In 2007 en 2008 wankelden de financiële markten en in 2009-2010 stijgt de werkloosheid. Overheden zitten in een spagaat want enerzijds moeten de financiële markten hervormd worden maar anderzijds zijn ze nodig om de werkloosheid te bestrijden. De hoge salarissen en bonussen keerden spoedig terug. Om de terugval te bestrijden is er veel geld in de economie gepompt. Echter, het oorspronkelijke probleem was juist dat er teveel geld rondging. Dat geld klotst nog rond. Zoekend naar een uitweg leidde het tot een nieuwe stijging van de aandelenkoersen in 2009, waarschijnlijk wederom een overwaardering. Duurdere aandelen betekenen nog niet dat bedrijven gaan investeren. De grote geldhoeveelheid kan ook tot inflatie leiden. Zelf moeten de overheden meer gaan bezuinigen om de opgelopen tekorten te bestrijden. Burgers zijn hun werk niet zeker en zien hun inkomen uitgehold door prijsontwaarding.

In feite zien we de terugkeer van *stagflatie*: een ongunstige situatie van hoge werkloosheid en/of hoge inflatie. Eind jaren '60 kenden we ook al stagflatie. Het decennium 1970-1980 was een vergeefse worsteling om die te bedwingen. Vanaf 1980 kozen economen voor de neoliberale aanpak, d.w.z. deregulering, privatisering en een grotere verantwoordelijkheid voor het individu. Gedurende dertig jaar leek dit voor velen te werken. De sanering van de verzorgingsstaat en de deregulering van de financiële sector gingen gepaard met herstelde groei van de productie. De kredietcrisis toont dat dit succes in hoge mate een illusie was. De stagflatie is alleen onderdrukt en verborgen. Stagflatie is voor economen blijkbaar heel moeilijk te bestrijden.

De kredietcrisis ontmaskerde de financiële deregulering. Maar de arbeidsmarkt is minstens zo onhandig beheerd als deze financiële markten.

Wanneer je er rekening mee houdt

In principe concurreren economische theorieën met elkaar en beslist de empirie welke theorie adequaat is. De enige analyse die in de empirie overeind blijft en die de stagflatie adequaat verklaart is Colignatus (1990, 1994, 2005a). Colignatus (2005a) bevat ook een waarschuwing t.a.v. de ‘nieuwe economie’ en de financiële markten. **Tabel 3** geeft een tijdslijn van de verschillende economische theorieën en de empirische gebeurtenissen.

Tabel 3. Tijdslijn van economische theorieën en empirie

	<i>Goede aanpak</i>	<i>Problemen</i>
<i>1930-1945</i>	Keynes en Tinbergen	Grote Depressie en Tweede Wereldoorlog
<i>1945-1965/1970</i>	Volledige werkgelegenheid	
<i>Vanaf 1965/1970</i>		Te hoog minimumloon en onjuiste belastingen
<i>1970-1980</i>		Openlijke stagflatie
<i>1980-2007</i>	Van Schaaik (1983), Bakhoven (1988), Colignatus (1990, 1994, 2005a)	Deregulering (neoliberalisme) en onderdrukte stagflatie
<i>Vanaf 2007</i>		Kredietcrisis, herregulering, terugkeer van openlijke stagflatie
<i>Wanneer economen onbevooroordeeld mijn werk gaan lezen</i>	Terugkeer van volledige werkgelegenheid	

Voortbouwend op CPB-collegae Van Schaaijk (1983) en Bakhoven (1988), presenteert Colignatus (1990, 1994, 2005a) een nieuwe analyse waarin die neoliberale economische theorie wordt weerlegd op zowel theoretische als empirische gronden. Bij zorgvuldig lezen en afwegen van de situatie blijkt het hier om een doorbraak in de economische wetenschap te gaan. Het nieuwe inzicht verschilt maar 1% van het gangbare, maar het is een cruciaal verschil. Het verschil tussen de ideeën van een platte aarde of een bol is maar 1%, want mensen blijven ademen, en bomen, bergen en vogels en zo voorts blijven gelijk.

Colignatus (1990, 1994, 2005a) wordt niet of slecht gelezen. Collegaeconomisten hoeven maar 1% te overbruggen, maar voor iedere econoom is het weer een andere 1%, en de mogelijkheden voor misverstanden zijn legio. Arbeidseconomisten weten bijvoorbeeld weinig van belastingen, of belastingdeskundigen weten weer weinig van het minimumloon. De doorwerking naar het macro-economische beleid is bijvoorbeeld ook niet eenvoudig. Collegaeconomisten houden zich niet aan de gouden regel (studeren en vragen stellen) maar volgen de koperen regel van de moderne student: ‘als ik het niet meteen snap kan ik er niets mee.’

De afgelopen 20 jaar waren in zekere zin een natuurlijk experiment. Een dokter die niet over de juiste diagnose beschikt kan allerlei behandelingen proberen en wellicht dat bij toeval de juiste wordt getroffen. Te adviseren is echter het wetenschappelijke proces waarin de juiste diagnose wordt onderkend. Inmiddels heeft mijn analyse de nodige empirische bevestiging verzameld, zowel de periode na de oorlog als nu deze crisis.

Ook voor de analyse van Van Dam is te hopen dat de wetenschappelijke weg wordt bewandeld, op straffe van terugkeer van de stagflatie en voortzetting van werkloosheid en armoede.

3. Overzicht van *Niemand's land*

Een spraakmakend boek over de verzorgingsstaat is *Niemand's land. Biografie van een ideaal* van Marcel van Dam. Zonder correctie zal ook zijn aanpak echter de stagflatie terugbrengen, precies de reden waarom de verzorgingsstaat gesaneerd moest worden.

Een verhaal en een betoog

Van Dam (2009) mengt observaties uit zijn persoonlijke en politieke leven met analyse en statistiek. In het boek voelt men de vaart van de geschiedenis. Met zijn tabellen en grafieken leest het soms als een Miljoenennota of Centraal Economisch Plan. Het boek doet verslag van Van Dam's inzet voor de PvdA, zijn contact met Joop den Uyl en aanvaring met Ruud Lubbers, de verwijdering en breuk met zijn partij, en zijn herontdekking van zijn oude ideaal van humanisering: namelijk dat een samenleving daadwerkelijk voor zijn mensen zorgt.

Niet iedereen zal zich op zijn gemak voelen met Van Dam's mengeling van autobiografie, politiek en (poging tot) wetenschap. Tegelijk is het te prijzen dat een politicus of opiniemaker in het publieke domein zijn gedachten ordent en boekstaaft. Zoiets vergt nogal wat werk, en Van Dam "sprak met tientallen wetenschappers, politici, bestuurders en professionals uit het maatschappelijke middenveld" (p12). Te gemakkelijk verschuilen politici zich achter een houding van 'de boel bij elkaar houden' wat ook een vrijbrief kan worden om met de wind mee te waaien. Het zout in de pap bestaat daarentegen uit publieke figuren die een visie formuleren en daar verantwoording voor afleggen.

(Her-) Ontdekking van de (Nieuwe) Sociale Kwestie

Van Dam bespreekt de toenemende armoede en sociale uitsluiting, en protesteert tegen de neoliberale economie en wijze van denken sinds 1980.

Zijn kernpleidooi is dat de maatschappij weer een samenleving wordt. Terwijl Margaret Thatcher “*There is no society*” riep, constateert Van Dam dat de samenleving inderdaad is afgebroken zodat ons land van niemand meer is.

Opmerkelijk is dat zijn boek filosofische overpeinzingen over het bewustzijn bevat en de vraag stelt wat een ‘ik’ eigenlijk is. Met behulp van het modern onderzoek naar het functioneren van hersenen en naar de verhouding van *nature versus nurture* en aangeboren sociale neigingen wil Van Dam zijn ideaal van een samenleving opnieuw formuleren en funderen, en daarmee ook een grotere zeggingskracht geven.

Opvallend is tevens Van Dam’s stelling dat hij weliswaar oog voor de ontwikkelingen heeft gehad maar dat hij over drie decennia eigenlijk toch blind is geweest voor hoe ingrijpend het neoliberalisme de maatschappij heeft gedehumaniseerd. Van Dam (2009:58-60):

“Ik wist dat de PvdA zich min of meer had neergelegd bij de neoliberale hoofdstroom in de politiek (...) maar ik besepte dat als ik op dat punt de tijdgeest wilde hekelen, ik van goeden huize moest komen als het op de feiten aankwam. (...) “Het onderzoek waaraan ik begon, had een voor mij totaal onverwacht gevolg. (...) ik ontdekte iets dat me met schaamte vulde. Ik beschouwde mezelf als een geïnteresseerde burger met een bovengemiddelde intelligentie en veel politieke ervaring, die in staat was het politieke proces te doorzien en op zijn waarde te schatten. Desondanks was het me ontgaan dat zich vanaf ongeveer 1980 in de Nederlandse samenleving een breuk heeft voorgedaan in het eeuwenlange proces van humanisering (...) Onder mijn ogen was het afbraakproces begonnen van ongeveer alles waarin ik geloofde en dat naar ik vreesde zou kunnen leiden tot een samenleving die wreder en onrechtvaardiger was dan die tijdens de industriële revolutie in de tweede helft van de negentiende eeuw (...) De sociaaldemocratie was in stilte ter ziele gegaan (...) Het is een stelling met een hele zware lading, die niet kan blijven zweven. Loyaliteit aan de PvdA zou voor mij verraad betekenen aan de beginselen van de partij (...)”

Van Dam lijkt te denken dat de SP een goed alternatief is. Lees dan echter mijn bespreking van *Hoe dan, Jan ?* zie Cool / Colignatus (2005).

Van Dam's hoofdpunten

Van Dam (2009:276-277) formuleert de nieuwe sociale kwestie, doet enkele berekeningen en komt op “15 à 20 procent van de bevolking”. Wanneer je de bevolking als maatstaf neemt dan zou je ook kinderen en bejaarden kunnen meetellen. Een betere norm is de potentiële beroepsbevolking, en Colignatus (1990, 1994, 2005a) en de andere aangehaalde publicaties komen dan tot eenzelfde percentage. We praten over minstens een miljoen en misschien wel twee miljoen mensen in Nederland, die nu ook vaak buiten de statistieken worden geplaatst als “non-participanten” terwijl het eigenlijk verborgen werkloosheid is.

Er is nog veel zendingswerk te verrichten bij CDA minister Piet Hein Donner en PvdA staatssecretaris Jetta Klijnsma (2009) *Werk zoveel als je kunt*: “De recessie in Nederland is officieel voorbij, maar de crisis nog niet. Dat geldt zeker voor de arbeidsmarkt. De werkloosheid (...) ligt nu net boven de 400 duizend mensen, 5 procent van de beroepsbevolking.”

Hoofdpunten voor Van Dam zijn (zie pag 335, 339, 356):⁸

- (1) Invoering van de gedeeltelijke basisuitkering, conform de WRR 1985.
- (2) “Voor onrendabelen moet niet economische rentabiliteit het einddoel zijn, maar het scheppen van optimale voorwaarden voor hun welzijn.”
- (3) Een grotere rol voor het CPB t.a.v. de “sociaaleffectmeting” (SEM)
- (4) Een kosten-baten analyse van de verzorgingsstaat. “Wat een geweldige opdracht voor een parlementaire enquête! De resultaten daarvan zouden leerstof bieden voor hele generaties politici.”

⁸ We verwaarlozen hier volkshuisvesting en criminaliteit, zie **Bijlage D**.

Reacties op Niemands land

In verwante kringen is gunstig op het boek gereageerd, zie bijvoorbeeld de recensie door Anet Bleich (2009) of het interview met Van Dam door Jan Marijnissen (2009). De VARA toonde in november de documentaire *De Onrendabelen*. Van Dam (2009a) geeft een samenvatting van zijn boek in *de Volkskrant*. Marike Stellinga (2009) in *Elsevier* trekt echter Van Dam's cijfers in twijfel en geeft de kritiek: "In feite is de enige die wordt uitgekleeft de werkende Nederlander. (...) Een veel betere oplossing voor het probleem van de 'onrendabelen' is om het minimumloon in Nederland te verlagen. Zelfredzaamheid is een groot goed." Dit lijkt een te snelle reactie want Van Dam (2009:334) adviseert die gedeeltelijke basisuitkering juist ook te gebruiken voor verlaging van de werkgeverslasten op minimumloonniveau.

Mijn punt ten aanzien van *Niemands land* is dat Van Dam nog steeds blind is. In de afgelopen dertig jaar is de blindheid van Van Dam deel van het probleem geweest. Dit is nog steeds niet opgelost. Het betreft hier mijn eigen economische analyse in Colignatus (1990, 1994, 2005a). Zolang die analyse niet besproken wordt zal de maatschappij in crisis verkeren, zal de stagflatie voortduren, en blijven de zwakkeren in de samenleving het slachtoffer. Paradoxaal genoeg is Van Dam dus blind voor een analyse die tegemoet komt aan zijn wensen. *Niemands land* is eigenlijk een overbodig boek, door gebrekkige literatuurstudie. Maar het is een blindheid van heel Nederland. De eigenlijke discussie gaat over het onvermogen van de samenleving, en onze democratie en Trias Politica, om goed met elkaar te communiceren.

Eduard Bomhoff (2009:166) geeft ook het signaal af dat we niet goed met elkaar praten: "Maar voordat wij Europeanen vlot de VS veroordelen vanwege armoede onder werklozen, zouden we moeten vragen waarop Europa niet op grotere schaal het Amerikaanse *Earned Income Tax Credit* kopieert: een variant van het oude idee van Friedman voor een negatieve inkomstenbelasting. Geen basisinkomen – daar zal de middenklasse nooit meer akkoord gaan – maar een maandelijkse overboeking van de belastingdienst aan iedereen die wel werkt maar weinig verdient."

4. Tussen Scylla en Charybdis

In de rhetorica van Aristoteles gaat het om *ethos*, *logos* en *pathos*. De redenaar positioneert zich eerst als een betrouwbare spreker (*ethos*). Daarna wordt de zaak inhoudelijk uiteengezet (*logos*). Tot slot worden emoties opgeroepen om aan de zaak gehoor te geven (*pathos*). Van Dam gebruikt deze elementen door zijn persoonlijke levensgeschiedenis aan de ontwikkelingen rondom de verzorgingsstaat te koppelen. Van Dam geeft aan dat hij ook voor zijn eigen kinderen schrijft. Zo'n verhaal is voor veel mensen prettiger te lezen dan alleen *logos*, waar wetenschappers zich vaak toe willen beperken – hoewel *ethos* en *pathos* ook in het wetenschappelijk bedrijf een rol spelen. Deels in reactie op Van Dam lijkt het me nuttig om ook enkele autobiografische en deels politieke punten te noemen. De lezer krijg zo zicht op mijn *ethos* en *pathos*. Dit hoofdstuk verschilt daarin van de rest van het boek dat wetenschappelijk is. Maar ook hier speelt de wetenschap een rol.

Een verhaal en een betoog

Van Dam noemt CPB en PvdA vaak. In het kader van dit boek kunnen we deze zien als de rotskliffen Scylla en Charybdis – een andere Grieks idee. De dichter Homeros verhaalt hoe Odysseus zijn schip moet sturen tussen Scylla en Charybdis vanwaar liefvallige Sirenen met zoete zang zeelieden verleiden en waar menig schip op de rotsen is gelopen. Mogelijk betreft het de Straat van Messina tussen Sicilië en het vastland van Italië. Odysseus vult de oren van zijn manschappen met was maar laat zichzelf aan een mast vastbinden om zelf de zoete zang te kunnen horen. Een staaltje van leiderschap en flexibel denken. Hoe dan ook, CPB & PvdA kunnen als Scylla & Charybdis zijn:

(a) Mijn artikel Colignatus (1990) is van bespreking tegengehouden door de directie van het Centraal Planbureau. Dit is censuur van de wetenschap. Ik ben daarna ontslagen, niet wegens gebrek aan capaciteiten, maar omdat ik

niet langer in de organisatie zou passen. Dit is een verdraaiing van feiten en machtsmisbruik. De verleidelijke zang was een aanbod ‘vrijwillig’ te vertrekken op ‘gunstige’ voorwaarden, maar bij goed luisteren bleek ’t het gesis van addergebroed.

(b) Van Dam in *Vrij Nederland* 1991:

“Het kader van de PvdA is ook niet meer in discussie geïnteresseerd. Het klimaat in de partij is daar niet naar. Ze hebben consequent iedereen die wat kan, met de zweep eruit gejaagd.”

Mijn artikel Colignatus (1990) mocht ook niet gepresenteerd worden bij de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het ‘wetenschappelijke bureau’ van de PvdA. Zie hier de brief van Paul de Beer in Colignatus & Hulst (2003:128). Er is geen tekst bekend waarin De Beer (inmiddels hoogleraar arbeidsverhoudingen) mijn analyse (over de arbeidsmarkt) bespreekt. Colignatus / Cool (1994) doet autobiografisch verslag van mijn eigen deelname in, verwijdering van, en vertrek uit de PvdA in 1991 omdat die partij zijn beginselen verzaakte en inderdaad gesloten was voor discussie. Cool constateerde al in 1991 waar Van Dam pas in 2004 aan toe kwam. De verleidelijke zang is wat Van Dam ‘loyaliteit’ noemt, maar bij goed luisteren is het de tjilp van de struisvogel.

Om wetenschap en politiek duidelijk te scheiden:

- (1) Wetenschapper Colignatus protesteert ertegen dat wetenschappers zich niet aan de wetenschappelijke mores houden. Wetenschapper Colignatus werd en wordt buitengesloten uit het wetenschappelijk gesprek. Ik protesteer tegen de censuur en het machtsmisbruik door de directie van het CPB. Ik protesteer tegen het wangedrag van de WBS.
- (2) Burger Cool protesteert tegen de politieke blindheid, in het algemeen maar ook bij Marcel van Dam in *Niemand's land*. Geen van mijn

publicaties zijn terug te vinden in de literatuurlijst.⁹ Van Dam sprak nog niet met wetenschapper Colignatus en ook nog niet met burger Cool die tegenwoordig voor het Sociaal Liberaal Forum soortgelijke idealen van humanisering hoog houdt. Van Dam sprak wel met Paul de Beer.

Wanneer Nederlanders hun gedrag niet veranderen en geen respect voor de wetenschappelijke integriteit tonen zullen werkloosheid en armoede voortduren.

Het kernprobleem bestaat bij alle partijen in de Tweede Kamer. Zij tonen geen interesse in een wetenschappelijk verantwoorde analyse omtrent werkloosheid en armoede, wellicht met het argument dat het CPB het wel weet. Dan sluiten zij echter de oren voor het protest tegen censuur van de wetenschap. Inderdaad, de Kamer krijgt veel protesten ...

Een opmerking over de opbouw van dit boek

Liefst had ik met Hoofdstuk 3 over *Niemand's land* begonnen en niet met Hoofdstuk 2 dat verslag doet van mijn eigen werk. Een hoogleraar economie en openbare financiën vond echter: “Zojuist heb ik door je [concept-] boekje gescrold en ik moet zeggen dat een dergelijk ego-document mij niet boeit. De eindeloze verwijzingen naar het eigen gelijk leiden af, en qua compositie staan de [auto-] biografische notities – wie wil dat allemaal weten? – de opbouw in de weg. Iedereen mag van mij denken dat Van Dam blind is (dat denk ik zelf ook), maar substantieer dat dan meteen, zonder al die toeters en bellen.”

Deze versie volgt die geadviseerde opbouw. Maar verwijzingen en autobiografie zijn verder nauwelijks te vermijden, hoe graag ik die hoogleraar

⁹ Het Samuel van Houten Genootschap heeft in januari 1998 een exemplaar van het toen juist uitgekomen Hulst e.a. (1998) *Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt*, aan Van Dam gezonden, wegens diens getoonde betrokkenheid bij het onderwerp. Men kan niet verwachten dat iedereen alles leest wat in de bus valt maar het valt wel te betreuren dat deze poging tot communicatie en kennisoverdracht niet gelukt is.

en de lezer ook zou willen plezieren. Ik vraag begrip voor mijn schier onmogelijke positie. Enerzijds moet ik helder zijn. Ik kan hier slechts een samenvatting van een ingewikkelde analyse geven en moet derhalve verwijzen naar eigen werk. Anderzijds maken zulke verwijzingen veel lezers kriegel. Ik leef met u mee maar helaas kan het niet anders. Autobiografie had ik ook graag vermeden maar ook dit blijkt onvermijdelijk. Voor de concurrentie tussen de economische theorieën is het van belang te zien dat de huidige analyse al 20 jaar bestaat en door de feiten ondersteund wordt. Vervolgens moet ook verklaard worden dat anderen die analyse genegeerd hebben. Hoe anderen reageren is essentiële informatie. Dus ik *moet wel* (steeds) verwijzen naar eigen werk, en aangeven waar het genegeerd is. Wanneer u tolerant wilt meedenken is het allemaal logisch.

Wetenschap is een gevaarlijke bezigheid

Wetenschap is een gevaarlijke bezigheid. Voor je het weet verzin je iets waar anderen eerst weinig van snappen en sta je op het glibberige pad naar excommunicatie. Wie vrouw en kinderen te onderhouden heeft kan maar beter snel zwijgen of zeggen dat het maar een stomme gedachte was en zich weer bij de kudde aansluiten. Wie er toch over doorgaat wordt in de ogen van de anderen een maniak die een zinsbegoocheling najaagt. Het verschijnsel van cognitieve dissonantie, zo voortreffelijk beschreven door Elliot Aronson (1992), *The social animal*, verklaart veel. Enerzijds weet men dat je bekwaam bent en over de juiste papieren beschikt maar anderzijds zeg je wonderlijke dingen en de kudde lost dat op door je uit te stoten. Universiteiten hebben hier eeuwenlang ervaring mee opgebouwd en de mechanismen van de promotor en de tijdschriften uitgevonden. De promotor heeft een gevestigde reputatie en beschermt de jonge spruit tegen de vooroordelen van onderzoeksgemeenschap. Na een promotie blijft het gevaar loeren. In een tijdschrift zit derhalve een onafhankelijke redactie waarin anonieme *peers* hun oordeel vellen over kwaliteit en publiceerbaarheid. Er is veel kritiek op dat systeem, het is niet volmaakt, maar het is tenminste iets.

In de wereld van het wetenschappelijke beleidsadvies is het anders. Hier zijn nauwelijks tijdschriften en de paar die er zijn luisteren nauw naar die beleidswereld. Er is geen onafhankelijke promotor maar een chef in een hiërarchische organisatie die in de praktijk hele andere doelen dan wetenschappelijk denken kan hebben – ook al heet je functie een wetenschappelijke te zijn. Wie in die situatie iets verzint heeft snel een probleem. En wetenschappers aan universiteiten zien dat probleem niet want in hun ogen doe je echte wetenschap met een promotie en publicatie in de tijdschriften, en iets anders is er niet.

Toen ik afstudeerde was promoveren geen vanzelfsprekendheid maar toen ik ontslagen werd wél. Derhalve waren de poorten van de universiteit welbeschouwd voor me gesloten. Een aanstelling aan de EUR / Erasmus MC liep stuk op een hoogleraar in de volksgezondheid die meende meer van economie te weten en die meende te kunnen bepalen wat ik op een wetenschappelijk seminar mocht zeggen.

Is het CPB een wetenschappelijk instituut ?

De vraag of het CPB een wetenschappelijk instituut is wordt uitvoeriger besproken in Colignatus / Cool (1994). De directie van het CPB zegt ‘ja’ maar dit is niet overtuigend, zeker wanneer je kijkt naar de bescherming die aan een medewerker toevalt. Hoe dan ook, mijn functie op het CPB volgens het “functie informatie formulier” (FIF) heette een wetenschappelijke te zijn. Ik houd daar aan vast. De functie op het CPB blijft natuurlijk anders dan van iemand aan de universiteit die zuivere wetenschap doet in vergelijking met toegepaste wetenschap, en de context is anders, maar het blijft wetenschap.

Geluiden uit de wachtkamer

Essentieel is dat de lezer ziet dat ik in de wachtkamer zit:

- (1) De echte discussie vindt plaats tussen wetenschappelijke econometristen.

- (2) De censuur door de directie van het CPB is ongedaan te maken en ik ben terug te plaatsen. Vervolgens dient Colignatus (1990) intern op het CPB besproken te kunnen worden. Colignatus (1994, 2005a) zijn inmiddels beschikbaar als zinvolle verhelderingen.
- (3) Dit kan al leiden tot een publicatie in de CPB-reeks van onderzoeks-memoranda op naam van de auteur.
- (4) Dan is er een doorrekening met geschikte modellen van het CPB (waar ik aan meegewerkt heb), met correctie van de geconstateerde fouten in die modellen, en hierover een CPB-publicatie op naam van de auteur.
- (5) Voor informatie voor het grotere publiek is er de afd. Voorlichting en Postbus 51.
- (6) Ik publiceer niet in tijdschriften. Dat maakt niet uit want het gaat om het voorgaande. Overigens hebben tijdschriften sinds 1990 enkele artikelen geweigerd doch met wonderlijke argumenten. Gangbaar willen tijdschriften (zoals bijv. ook *Economisch Statistische Berichten* (ESB)) niet dat ik in een artikel ook protesteer tegen censuur door de directie van het CPB, wat oneigenlijke inmenging van de redactie is.

Je kunt proberen om iemand op het CPB te laten reconstrueren en uitrekenen wat ik in het hoofd heb maar dan komt er óf uit dat ik gelijk heb óf dat andere onderzoek deugt niet en dan zult u weer mijn krachtig protest horen dat het niet deugt (en dan is het flauw mij te vragen om uit te zoeken wat er niet deugt) óf mij is de kans onthouden om in confrontatie met de modellen en de jongste gegevens van conclusie te veranderen en mogelijk iets nieuws te verzinnen (en dat lijkt me ook een inbreuk op de wetenschap, zo niet het gezonde verstand).

Men kan er kritiek op hebben dat ik zeg in de wachtkamer te zitten maar dan gaat men aan wezenlijke zaken voorbij. Het is goed denkbaar dat een andere econoom mijn analyse ontdekt of dat de wereld bij toeval op de goede aanpak van werkloosheid en armoede stuit. Zolang dat niet het geval is valt er een verantwoordelijkheid op mijn schouders om zorgvuldig met mijn kennis om te gaan. Er zijn hier allerlei dwaalwegen. Het lijkt me echter onjuist om

de wetenschappelijke basis uit het oog te verliezen en het lijkt me daarentegen juist om deze precies in het centrum te plaatsen.

Als wetenschapper heb ik op nette wijze gedocumenteerd en toelichtingen verschaft. Het basisdocument is Colignatus (1990), de interne CPB-notitie en het paper voor ECOZOEK (met een aanzet in de ‘knelpuntennotitie’, Colignatus (1989)). Bij de buitenwacht stuit de situatie op onbegrip. Bijgevolg heb ik me gedwongen gezien om de analyse nader uit te werken voor een grotere doelgroep in de hoop dat de buitenwacht gaat inzien dat de censuur ongedaan is te maken. Te weten:

- (a) Colignatus / Cool (1994) *Trias Politica & Centraal Planbureau* werkt dit nader uit, zowel wetenschappelijk als voor het grotere publiek.
- (b) Nadere documentatie verschaffen journalisten Hulst & Hulst m.m.v. ondergetekende (1998) *Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt*.
- (c) Later kwam er Colignatus & Hulst (2003) *De ontketende kiezer*.
- (d) **Bijlage F** bevat krantenartikelen.¹⁰
- (e) Voor wetenschappelijke economen is er Colignatus (2005a) *Definition & Reality in the General Theory of Political Economy*.
- (f) Mijn website geeft de uitgebreidere bibliografie.
- (g) In een poging tot verduidelijking probeer ik in dit huidige boek aan te sluiten bij de gedachtenwereld van Marcel van Dam en diens lezers.

Zou mijn werk (goed) gelezen worden door andere economen dan zou ik achterover kunnen leunen, want zij zouden mijn analyse aan de man brengen. Maar mijn analyse wordt niet (goed) gelezen en ondervindt wonderbaarlijke tegenwerking.

Hulst e.a. (1998) is besproken door professor Joan Muysken (1998) maar deze bespreking bevat mankementen. Mogelijk is het verhelderend deze bespreking en mijn commentaar in **Bijlage E** te bestuderen. Muysken reageert hier verder niet op. Colignatus & Hulst (2003) is besproken door Frans

¹⁰ Zie ook “Taakverdeling burgers, beleid en wetenschap”, <http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/Taakverdeling/Taakverdeling.html>

Kerstholt (2005) maar diens bespreking is zelfs lasterlijk, zie mijn commentaar op de website bij deze verwijzing. Regelmatig vraag ik me af in wat voor een land ik leef. André Rieu zegt treffend over de soms neerbuigende behandeling die hemzelf ten deel valt: “Hoe kun je nou op iemand die je helemaal niet kent, een etiket plakken?”¹¹ Boekbesprekingen van Hub Crijns (1998, 2004) van *Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken* (DISK) & *De Arme Kant van Nederland* zijn echter een bron van troost.

Met deze autobiografische en deels ook politieke kanttekening is dit boek verder een wetenschappelijk verantwoord betoog.

Voor de volledigheid

Kleine brokjes resterende retorische *ethos, logos en pathos* zijn:

Terwijl Van Dam zich in zijn boek vooral richt op de zwakkeren in de Nederlandse samenleving is mijn diepere motivatie gericht op de miljard armen en hongerenden op de planeet. Ik acht het een misdaad tegen de mensheid dat we dit laten gebeuren. Als student econometrie constateerde Colignatus (1981) al dat ontwikkelingssamenwerking weinig werkte wegens het gebrek aan goed bestuur in betreffende landen, en dat de kern van het probleem in de rijke landen zelf ligt, die uit angst voor werkloosheid de eigen markt afschermen. Oplossing van de werkloosheid in de OECD landen is de sleutel tot beleidsverbetering. En die oplossing bestaat sinds 1990.

Persoonlijk frappant vond ik dat Van Dam (2009:68) (geb. 1938) op het Bonifatius Lyceum in Utrecht heeft gezeten, naar Burbank (Californië) wilde emigreren, en zich voor de dienstplicht in Vught meldde. Ikzelf (geb. 1954) zat op de lagere school in Vught, daarna op het Bonifatius Lyceum (met betere herinneringen), en was daarna een jaar uitwisselingstudent op Burbank Highschool. Daar deed ik met plezier aan *debating* (*National Forensics*

¹¹ Steffie Kouters: “André Rieu. Violist, dirigent, ondernemer”, de Volkskrant 24-12-2009

League) terwijl Van Dam later het Lagerhuis creëerde. Een oom van me zat voor de PvdA in het parlement vanuit de Doorbraak, en Van Dam zat eerst bij de KVP maar ging snel naar de PvdA (en ik direct naar de PvdA).

In 1981 schreef ik als student ook mijn boek over de logica, Colignatus (1981, 2007a). De hoogleraar logica vond het niets maar ik studeerde toch econometrie dus het verdween in de kast. Het is jammer dat die hoogleraar met name de directie van het CPB het zicht op een succesvolle publicatie in de logica heeft onthouden. Men had zich misschien nog eens achter de oren gekrabt. Bij een verhuizing kwam het weer tevoorschijn en had ik tijd om het over te typen in *Mathematica*. De bespreking door hoogleraar wiskundige statistiek Richard Gill (2008) stemt tevree hoewel hij de wonderlijke suggestie doet dat ik excentriek zou zijn, *quod non*. Colignatus (2007b) *Voting theory for democracy* is een verheldering van mijn CPB-notitie (ook gecensureerd door de directie) over de stelling van Nobelprijswinnaar Kenneth Arrow over de vermeende onmogelijkheid van een sociaal keuze-mechanisme. Een mooi boek, belangrijk voor wie ‘democratie’ wil begrijpen.

5. Het minimumloon

Het minimumloon bij Van Dam

Van Dam's boek bevat vele tabellen en grafieken maar geen overzicht van de samenstelling van het minimumloon, met het onderscheid tussen loonkosten, heffingen, netto, netto na BTW. Wie daarnaar kijkt mag schrikken, zie **Tabel 2**.

Van Dam (2009:239) schijft wat voor een econoom als wartaal klinkt:

“De oppositie die Den Uyl tot zijn aftreden als fractievoorzitter van de PvdA, in juli 1986, tegen het beleid van het eerste kabinet-Lubbers voerde, was succesvol. De Nederlanders wilden niets weten van het afbreken van de verzorgingsstaat. Alleen schoot de analyse van Den Uyl over de oorzaken van de tweedeling tekort. Het was niet alleen het tekort aan arbeidsplaatsen die de lager opgeleiden ongelijke kansen op werk gaf. Het was ook het tekort aan vaardigheden, dat steeds meer mensen kansloos maakte op een arbeidsmarkt waarop steeds hogere eisen werden gesteld. Dat tekort trof ook steeds meer werkenden, omdat ze te weinig productief waren om het minimuminkomen te verdienen.”

Voor een econoom hoeft er geen tekort aan arbeidsplaatsen te zijn wanneer de loonkosten sporen met de productiviteit.¹² Waar er grenzen aan het leervermogen van mensen zijn, zijn dan concessies aan de loonkosten nodig. Het zou me verbazen dat Den Uyl dat niet gezien zou hebben. Wat hij en Duisenberg niet zagen, was het belastingvacuüm. Het wordt door collega-economen in de hele wereld nog steeds niet gezien.

Van Dam (2009:275): “De grondlegger van het neoliberalisme, Milton Friedman, had vanuit zijn autistische economische denken theoretisch

¹² Ceteris paribus: (1) De algemene vraag is toereikend, die immers de algemene productiviteit beïnvloedt. (2) De Phillipscurve staat laag en is stabiel. (3) Er zijn collectief gereguleerde investeringsbanken die anticyclisch investeren.

volkomen gelijk toen hij in een interview in 1975 over de ingediende minimumloonwet waarover in Amerika heftig werd gedebatteerd, zei: ‘(...) werkloosheid en armoede namen toe’. (...) Vanuit het concept van de *homo economicus*, de veronderstelling dat iedereen uit puur eigenbelang handelt, is er geen speld tussen te krijgen. Maar geredeneerd vanuit een mensbeeld waarin iedereen, ongeacht zijn vaardigheden, recht heeft op een menswaardig bestaan, voert de redenering van Friedman naar de duivel.” Hiervoor: (a) Het model van de *homo economicus* laat ook altruïstische doelen toe, het wordt namelijk overgelaten aan wat mensen zelf willen. (b) Milton Friedman is geen neoliberal want was voor een basisuitkering. (c) Het schoppen tegen de economische theorie die je niet begrijpt lijkt me ook tamelijk autistisch. Het negeren van de wetenschap voert juist naar de duivel. (d) Zie Colignatus (2009) hoe het minimumloon in de USA en ook andere landen tot massale werkloosheid en armoede leidt.

De gedeeltelijke basisuitkering

Van Dam noemt een waslijst aan mogelijke maatregelen om iets te doen aan armoede en sociale uitsluiting maar voor de cruciale maatregel omtrent het minimumloon, de afschaffing van het belastingvacuüm, heeft hij een blinde vlek. De andere maatregelen die Van Dam noemt zijn dan een beetje *kurieren am Symptom*, en bovendien kostbare maatregelen met weinig kans op succes omdat het minimumloon in de weg blijft zitten.

Van Dam (2009:334-335) noemt als oplossing de gedeeltelijke basisuitkering (‘basisinkomen’), conform de WRR 1985: “Het is ook nu nog fascinerend kennis te nemen van de creatieve manier waarop een aantal problemen (...) worden opgelost. Ik zou er niet voor pleiten het minimumloon af te schaffen, zoals de WRR doet. Wel zou het gedeeltelijk basisinkomen het mogelijk maken het minimumloon met het bedrag van het basisinkomen te verlagen, zodat het voor werkgevers aantrekkelijker wordt onrendabelen in dienst te nemen.” Hiervoor: (a) Nederland heeft in feite al een soort basisuitkering, het probleem is dat we de afstemming van

loonkosten op productiviteit niet op orde krijgen, door verstarring in het politiek-bestuurlijk complex. (b) Zie *Wat stampen we lekker, zegt muis*, in Colignatus / Cool (1994:87-93), waarin de basisuitkering gigantisch duur blijkt versus de gratis mogelijkheid om het belastingvacuüm af te schaffen. De basisuitkering is zo duur omdat mensen zonder inkomen, zoals studenten en huisvrouwen, het ook krijgen. (c) Bij een gedeeltelijke basisuitkering is er in de gangbare modellen nog steeds een belastingvacuüm. (d) Iemand die met zo'n laag bedrag thuis zit en geen werk kan vinden heeft nog steeds een probleem. (e) Er zijn goede redenen waarom het destijds niet is ingevoerd (maar mogelijk ook politiek opportunistische). (f) Mensen die denken dat de basisuitkering de oplossing is blijken vaak op te houden verder te denken, want ze hebben al de oplossing; zoals ook neoliberalen ophouden na te denken, want ook zij hebben al de oplossing.

Van Dam (2009:339): “Hoewel het doel van het beleid de afgelopen dertig jaar is geweest om door het relatief verarmen van mensen met een uitkering hun motivatie te vergroten om aan het arbeidsproces deel te nemen, is dat doel niet bereikt. (...) Eind jaren negentig toen de verzorgingsstaat al flink was uitgekleeft, was [de langdurige werkloosheid / TC] gestegen tot een kwart miljoen.” Hiervoor: (a) Wanneer de loonkosten op minimumloonniveau te hoog zijn heeft het geen zin om mensen met een lagere productiviteit te prikkelen om daar bovenuit te gaan want zij hebben die lagere productiviteit. (b) Van Dam richt zijn pijlen op de neoliberalen die proberen te prikkelen en te bezuinigen, maar zou ook eens kunnen kijken naar de vakbonden, FNV en CNV, die weinig creatief meedenken.

Het minimumloon volgens PvdA-econoom Bas Jacobs

Recentelijk noemde Bas Jacobs het wenselijk het minimumloon te verlagen. Zijn inauguratierede is niet als PDF beschikbaar zodat we naar enkele berichten in de media kijken in de hoop dat die accuraat zijn:

(1) In een interview in het Financieele Dagblad, Groot (2008): “Vraag: Wat is er mis met het minimumloon? Antwoord: ‘Dat is geen goed instrument

voor herverdeling. De armste groepen betalen er zelf de prijs voor in de vorm van hogere werkloosheid. Het is beter om het minimumloon te verlagen en tegelijk ook de belasting op arbeid. Dan neemt de werkgelegenheid toe, daalt de afhankelijkheid van uitkeringen en neemt het zwart werken af. Dan zal de belastingverlaging voor een groot deel zichzelf financieren.”

- (2) In een interview met het Parool, Tamboer (2008): “Voor links pakt Jacobs weer een ander taboe aan: het hoge minimumloon kost banen aan de onderkant. Extra nadeel is dat hoger opgeleide werknemers dan minder productief zijn, doordat zij werkzaamheden van laagopgeleiden erbij moeten nemen. Al dat productieverlies is te voorkomen door het minimumloon te verlagen en tegelijk een zó hoge belastingkorting voor de laagstbetaalden te introduceren dat de fiscus geen geld int bij minimumloners, maar geld aan hen uitkeert. Uitkomst: meer banen én een hoger netto-loon, plus een lagere prijs van gelijkheid.”

De interviews staan op gespannen voet want in het FD ziet Jacobs nog kosten terwijl in het Parool klaarblijkelijk een lagere prijs ontstaat, wat alleen kan via kostenmatiging (of er is een speciale boekhouding voor de productiviteit en een andere toerekening van kosten, of het is alleen een *figure of speech*). Het is onduidelijk waarom in het Parool de netto minimumlonen omhoog moeten. Minder zwart werken levert ook weinig op want het wordt alleen gelegaliseerd om zonder belastingen te werken.

Jacobs maakt klaarblijkelijk nog geen gebruik van mijn analyse omtrent belastingvacuüm en dynamische marginale tarief. Zo te zien blijft het vacuüm bij hem bestaan (bijv. bij de BTW) en is er dus nog steeds nodeloze werkloosheid en armoede. Zijn aanpak van het minimumloon maakt deel uit van een langere lijst van vaak discutabele punten en wellicht heeft Van Dam een excuus om eraan voorbij te gaan.

Hierboven is Stellinga (2009) aangehaald die in *Elsevier* ook adviseert tot een verlaging van het minimumloon. Zij noemt het belastingvacuüm echter niet en haar voorstel lijkt dan toch te impliceren dat ook het netto inkomen

omlaag gaat. Bij afschaffen van het belastingvacuüm hoeft het netto inkomen echter niet omlaag.

Het minimumloon in de oplossingsaanpak

Ten aanzien van het minimumloon wordt hier alleen gereageerd op de punten die Van Dam zelf noemt. Voor een argumentatie die het minimumloon zelfstandig behandelt in het kader van de oplossingsaanpak, zie Colignatus (1990, 1994, 2005a).

6. Economische wetenschap en politieke visie

Politicus en socioloog versus de economen

De hoofdreden waarom politieke partijen als PvdA, CDA, VVD en D66 de neoliberale kant zijn opgegaan is omdat hun huis-economen zich hebben laten overtuigen of overreden door economisch-wetenschappelijke inzichten.

Op pag 17 beschrijft Van Dam hoe Den Uyl stukloopt op de stagflatie, maar zie hier Hulst & Hulst m.m.v. ondergetekende (1998) voor de juiste beschrijving. In 1980 was die juiste beschrijving nog niet bekend, althans voorzover ik weet, en in economenland bood het neoliberalisme de beste verklaring. Ook het principe van Cohen Stuart sneuvelde in het streven naar het verlagen van de marginale tarieven.

De kritiek op pag 149-150 op het beleid van de kabinetten Lubbers is dubieus; kabinetten Van Dam hadden het mogelijk weinig anders gedaan. Nederland heeft het alleen gered dankzij de aardgasbel en de loonmatiging die de problemen afwentelt op het buitenland. Had Japan procentueel zo'n overschot op de lopende rekening gehad dan had de wereld moord en brand geschreeuwd.

Van Dam is socioloog en geen econoom, en een deel van zijn tabellen en grafieken zijn bedoeld om niet alleen de dehumanisering te tonen maar ook om de economen op hun eigen terrein te bestrijden. Hoe goed hij zijn best ook doet, Van Dam ontkomt niet aan de spagaat dat hij een politiek oordeel ('het neoliberalisme is te ver doorgeschoten') gebruikt ter bestrijding van een wetenschappelijk inzicht ('economen in PvdA en CDA vinden dat neoliberale economie nodig is ook wanneer je sociale doelen wilt bereiken').

Vanuit het primaat van de politiek gezien heeft Van Dam gelijk. Ook neoliberale economen accepteren dat de keuzes gemaakt worden door de politiek. Wanneer de maatschappij kiest voor een ruimere verzorgingsstaat dan kunnen economen alleen zeggen dat er kosten aan verbonden zijn, en wanneer de maatschappij die kosten wil dragen dan zij het zo. Van Dam pleit

hier inderdaad netjes voor een kosten-baten analyse. Maar het ijs wordt glibberig wanneer Van Dam méér dan politiek lijkt te bedrijven.

Van Dam heeft er de grootste moeite mee te erkennen dat het hier om *wetenschap* gaat. Van Dam (2009:167): “Een andere fundamentele tekortkoming van de theorie staat boven de ingang van het gebouw van de Universiteit van Chicago waarin de ‘Chicago boys’, zoals de leerlingen van Friedman worden genoemd, worden opgeleid: *Science is measurement*, Wetenschap is meten. Het zou ook de tekst kunnen zijn op het bord voor hun kop (...)” Dit miskent de betekenis van die uitdrukking. Bijv. in de 19e eeuw stagneerde de natuurkunde doordat velen een verklaring voor de ‘ether’ probeerden te bedenken. Deze stagnatie werd doorbroken toen men de nadruk ging leggen op meten. Over meetgegevens kon zinvol overeenstemming worden bereikt, en welke theorie je aanhing mocht je zelf weten. Het is geen onverdienstelijke houding, zoals ook economen allerlei theorieën hebben maar econometrie zich richt op wat er nu gemeten kan worden. Door zo badinerend over de wetenschap te doen ontnemt Van Dam de werklozen en armen een krachtige methode waarmee zij geholpen kunnen worden, en levert hij hen over aan de kletspraat van de dames en heren met de dikke duim.

Van Dam versus de PvdA-economen

Ook de PvdA-economen volgen de wetenschap. Een voorbeeld is **Rick van der Ploeg**, die ideaal is gepositioneerd om het neoliberalisme en de dehumanisering van de samenleving te bestrijden, maar die om inhoudelijke redenen neoliberale uitspraken doet, zie het artikel *Van Robin Hood en de rand*, in Colignatus / Cool (1994:101-105). **Paul de Beer**, die Van Dam met een grafiek hielp en die met Van Dam de gedachte van een basisuitkering ondersteunt, is officieel ook alleen maar voorstander van een geleidelijke invoering daarvan, om voorzichtig af te tasten wat de effecten zijn. Dan zijn werklozen en armen nog steeds nauwelijks geholpen. Recentelijk is er **Bas Jacobs**, die bij Wouter Bos aan tafel mag zitten en die ook het minimumloon wil verlagen, zoals echter op boven besproken wijze. Wat te denken van

Wouter Bos zelf die toch ook economie heeft gestudeerd? Recentelijk is er de onverdachte denker **Flip de Kam** (2009) die neoliberaal argumenteert tegen de marginale druk: “Vanaf een brutoloon van twintig mille fluctueert deze voortdurend rondom de 50 procent. Zo’n hoge marginale druk kan een domper zetten op de bereidheid van werknemers om meer uren te werken of te investeren in hun eigen verdien capaciteit, omdat hun inspanning onvoldoende loont.” Met zulke PvdA-economen is het voor Van Dam kwaad kersen eten.

Helemaal lastig voor Van Dam is overigens econoom en SP-kamerlid **Ewout Irrgang**, die in politieke hoedanigheid voor een marginale druk van zo’n 70 procent is maar die op congressen van economen toch met de neoliberalen meepraat omdat hij klaarblijkelijk serieus genomen wil worden. ‘Ik ken de economische bezwaren maar het moet van de partij’ – een samenvatting, geen letterlijke quote.

Belasting- en premiedruk

In Paars II hebben Gerrit Zalm en Willem Vermeend de belastingen herijkt. Van Dam (2009:198): “Curieus is dat met de PvdA in de regering het hoogste belastingtarief het meest wordt teruggebracht: van 72 naar 62 percent en vervolgens naar 52 percent.” Dit is niet curieus voor wie weet hoe het gegaan is. Omdat wetenschappers de publicaties over het belastingvacuüm en het dynamische marginale tarief negeren, geven zij eenzijdige adviezen, en in dit geval heeft de PvdA naar die eenzijdige adviezen geluisterd en klaarblijkelijk geen kennis van alternatieven willen nemen. Zie mijn bespreking op mijn website van de onjuiste reactie van Rick van der Ploeg.

Van Dam (2009:357): “Ondanks aanhoudende beweringen van het tegendeel is er aanzienlijk meer ruimte voor belasting- en premiedruk. Het is waar dat een welvarende toekomst mede afhankelijk is van onze concurrentiepositie op de wereldmarkt. Het is een leugen dat die wordt bedreigd door meer sociale bescherming of door een hogere belastingdruk. (voetnoot met verwijzing naar werk van Paul de Grauwe *De onvoltooide*

globalisering en Willem Vermeend, Rick van der Ploeg en Jan Willem Timmer *Taxes and the economy*). Meer belastingen leveren geld op om de positie van de laagbetaalden en de onrendabelen te versterken.” Het verbaast mij dat Flip de Kam hierboven dan toch wat anders zegt. Is Vermeend werkelijk van visie veranderd ? Wat is de visie van het CPB op die analyse van De Grauwe en Vermeend c.s. ? Voor Van Dam zou ik opmerken dat dit een hele belangrijke stelling is en dat verwijzing naar die boeken met slechts een voetnoot erg zwak overkomt. Waarom geen citaat waarin die conclusie wordt gegeven, en reacties van andere auteurs ? Want wanneer het werkelijk waar is dat de belastingen zonder al te veel nadelen verhoogd kunnen worden dan is dat wereldnieuws, en had Van Dam het veel eerder mogen noemen, op pag 1 en niet op pag 359. Ikzelf ken deze boeken van de collegae niet, en ben geneigd iets minder van zulk werk te lezen zolang zij mijn werk niet lezen (want dan lees je toch weer diezelfde misverstanden die je al weerlegd hebt). Het lijkt me dubieus dat in die aangehaalde boeken staat uitgelegd wat het belastingvacuüm en het dynamische marginale tarief zijn.

Vernietigt de kredietcrisis de economische theorie ?

Een van de belangrijkste argumenten wordt op pag 246-247 in stelling gebracht:

“De recente kredietcrisis heeft het neoliberalisme inmiddels flink onderuitgehaald. Als die crisis iets heeft duidelijk gemaakt, dan is het wel dat de markt niet in staat is de hebzucht of het eigenbelang zodanig uit te schakelen dat het systeem het kan overleven. Adam Smith had ongelijk toen hij veronderstelde dat het eigenbelang de dienaar was van de welvaart. Gebleken is dat het eigenbelang de hele wereld in armoede kan dompelen. (...) Dat het superkapitalisme als kind van het neoliberalisme op een veel fundamenteeler niveau de samenleving bedreigt, is nog lang niet doorgedrongen. (...) Maar ook de rol van de overheid als verdediger van publieke belangen moet worden geherwaardeerd. (...) Niet iedereen is in economische termen rendabel, maar iedereen verdient wel een goed leven.”

Van Dam vermengt wederom de politieke neoliberale stroming en de neoliberale economische theorie. In aanvulling en antwoord hierop: (a) Adam Smith heeft ook geschreven over *Moral sentiments*, en de rol van de staat. Smith is een belangrijke bron van inspiratie maar geeft niet de stand van de economische wetenschap anno 2009 (of mijn artikel uit 1990). (b) Dat eigenbelang de hele wereld in armoede kan dompelen bleek vooral in de Grote Depressie. De les van de kredietcrisis is anders. Misschien moest Alan Greenspan die les leren, maar de les van de kredietcrisis is dat je zulke personen niet die verantwoordelijkheid of ruimte moet geven (zie het volgend hoofdstuk over het Economisch Hof). (c) De stagflatie uit de jaren 1970-1980 werd bestreden met neoliberale deregulering. De stagflatie was de reden waarom PvdA-economen overstag gingen en de neoliberale economische analyse volgden. Nu we weer gaan reguleren laat zich verwachten dat de stagflatie ook terugkomt, weer aan het daglicht treedt. Van Dam met zijn herziene rol van de overheid heeft hiervoor nog geen alternatief, en de verwijzing naar Scandinavië is iets te gemakkelijk. (d) De beste weg is dat mijn collega-economen mijn werk bestuderen. Mijn website geeft papers n.a.v. de kredietcrisis.

Van Dam (2009:313):

“(…) de inrichting van de wereldeconomie volgens zijn [Friedman’s / TC] theorie is uitgelopen op de grootste wereldwijde maatschappelijke catastrofe van na de Tweede Wereldoorlog (…) Want tot dusver lijkt het er niet op dat de kredietcrisis ook tot de overtuiging heeft geleid dat er meer nodig is dan een betere regulering van de financiële markten. (…) Maar men gaat gewoon door met de afbraak van de verzorgingsstaat.”

Hiervoor: (a) Het is niet geheel Friedman’s theorie want die was voor een basisuitkering. (b) Mijn collega-economen hebben nog steeds geen alternatief voor de neoliberale aanpak. Van Dam’s argumenten overtuigen hen niet want zij zien dan alleen de terugkeer van stagflatie zoals vanaf 1970. (c) Alleen mijn alternatieve analyse biedt uitweg maar dat wordt niet gezien, noch door de collegae, noch door Van Dam. (d) Van Dam lijkt in dit opzicht als een

stoorzender die alle aandacht wegtrekt en die het de neoliberale collegae wel erg gemakkelijk maakt om kritiek weg te wuiven.

Tabel 4 geeft de visie van Van Dam, **Tabel 5** geeft de visie van PvdA-economen (1990-2009) en **Tabel 6** geeft mijn ervaring dat de collega-economen het niet begrijpen en er goed aan doen mijn werk te bestuderen.

Tabel 4. Visie volgens Van Dam

<i>Wetenschap \ Politiek</i>	<i>Van Dam: veel mensen hebben een helpende hand nodig</i>	<i>Reagan en Thatcher: veel minder dan je denkt</i>
<i>Begrijpt voldoende economie</i>	Van Dam doet zo	PvdA-economen
<i>Begrijpt onvoldoende economie</i>	Van Dam zegt zo	Colignatus bestaat niet of is te negeren

Tabel 5. Visie volgens PvdA-economen (1990-2009)

<i>Wetenschap \ Politiek</i>	<i>Van Dam: veel mensen hebben een helpende hand nodig</i>	<i>Reagan en Thatcher: veel minder dan je denkt</i>
<i>Begrijpt voldoende economie</i>	PvdA-economen	
<i>Begrijpt onvoldoende economie</i>	Van Dam, Colignatus	

Tabel 6. Visie volgens Colignatus

<i>Wetenschap \ Politiek</i>	<i>Van Dam: veel mensen hebben een helpende hand nodig</i>	<i>Reagan en Thatcher: veel minder dan je denkt</i>
<i>Begrijpt voldoende economie</i>	Colignatus	
<i>Begrijpt onvoldoende economie</i>	Van Dam, economen	economen

Sociologische interpretaties

Waar Van Dam het belang van de economische wetenschap bagatelliseert wil hij toch een verklaring hebben, en geeft dan sociologische interpretaties.

Van Dam (2009:149): “Ik denk dat de cultuur van verstopte idealen en kleine stapjes er debet aan is dat de meeste mensen niet in de gaten hebben gehad dat er in de jaren tachtig een diep ingrijpende ideologische ommezwaai heeft plaatsgevonden.” Het klinkt bijna tautologisch. De kikker die in heet water geworpen wordt springt er meteen uit maar die langzaam gekookt wordt merkt het niet. Toch ligt het dieper. Het is niet slechts een gebrek aan beginselvastheid waardoor zo’n PvdA is gaan zwalken, in zekere zin geldt dat bijv. ook voor het CDA. Echter, zoals gezegd, rond 1980 bood de economische theorie geen goede verklaring voor de stagflatie, waardoor de neoliberale economische verklaringen de overhand kregen.

Van Dam (2009:238-239) geeft nog een andere verklaring: “Achteraf gezien beschouw ik mijn steun aan de vorming van het eerste paarse kabinet in 1994 als mijn grootste politieke beoordelingsfout. (...) het risico dat de PvdA ook haar ideologische profiel zou kwijtraken, dat het haar ziel aan de duivel zou verkopen.” Hiervoor: (a) Wederom miskent dit de inhoudelijke overwegingen van PvdA-economen op grond van hun economische deskundigheid. (b) En het miskent de rol van PvdA-politicus Ad Melkert, later de opvolger van Wim Kok. Melkert is politicoloog en geen econoom en mijns inziens niet zozeer sociaaldemocraat maar machtspoliticus, zie Colignatus / Cool (1994:124 e.v.) alsmede ook latere observaties.

Economisch advies aan de politicus en socioloog

In plaats van dat Van Dam probeert om de economen op hun eigen gebied te bestrijden zou hij als socioloog beter kunnen kijken (a) of er economen zijn die een onderbouwing geven aan zijn politieke wensen, (b) hoe andere economen daarop reageren, (c) of er in termen van wetenschappelijke criteria iets mankeert aan het proces hoe (a) door (b) behandeld worden.

Naar Keynes en Tinbergen werd in 1936 ook niet geluisterd en er was een Tweede Wereldoorlog nodig om de luiken open te gooien en een kletsende politieke klasse te vervangen door daadkrachtiger figuren die open stonden voor nieuwe ideeën – zie de observatie van Harrod, hierboven. Dat lijkt me een fundamentele sociologische les maar sociologen hebben dit nog niet geleerd of nemen aan dat het nu niet actueel zou zijn – zelfs met die kredietcrisis waarin toch duidelijk is dat naar sommige economen niet geluisterd werd !

7. Argumenten voor een Economisch Hof

Van Dam (2009:317): “Als je praat met professionals en wetenschappelijke onderzoekers die zich met het vergroten van het sociaal kapitaal in de samenleving bezig houden, valt op hoe gedreven de meeste zijn en hoe groot hun kennis en kunde is. Maar ook hoe diep de frustratie is over het beleidsklimaat waarin ze moeten werken. (...) dat het onderzoek een geweldige hoeveelheid bruikbare adviezen voor het beleid heeft opgeleverd. (...) dat er grote onvrede leeft onder heel veel wetenschappers over de houding van de overheid en politiek ten opzichte van hun werk. (...) dat kritische wetenschappers bij het verkrijgen van opdrachten te vaak het nakijken hebben. Politici leggen vaak onderzoeksresultaten die hun niet goed uitkomen terzijde (...)” Dit is ook de constatering in mijn CPB-notitie Colignatus (1990) en een van de redenen om in Colignatus / Cool (1994) te adviseren tot een grondwettelijk Economisch Hof, ter aanpassing van de falende Trias Politica, en ter inbedding van de rol van de wetenschap in een betere democratie. Zie Colignatus & Hulst (2003) of Colignatus (2005a) voor een concept-amendement.

Op meer plaatsen in het boek, maar met name op pag 96 e.v., verhaalt Van Dam over de kortzichtigheid en het opportunisme van mensen, en de invloed van groepsdruk. Het lijkt me dat dit een constante zou kunnen zijn in het gehele maatschappelijk proces. Vooruitgang zou zijn te boeken door de incentives te leggen bij positiever gedrag. Op pag 107 schetst hij een wijze van politieke besluitvorming die verduidelijkt dat er veel winst valt te behalen bij de vorming van dat Economisch Hof. Op pag 108 noemt Van Dam het belang van vrijdenkers, om een land voor dictatuur te behoeden, en klaarblijkelijk heeft het bestuur van een land daartoe ook grondwettelijke regelingen nodig. ‘Vrijdenker’ is overigens een flauwe term voor iemand die gewoon denkt terwijl anderen dat blijkbaar niet doen.

Van Dam (2009:318): “Het is niet alleen het klimaat waarin wetenschappers en professionals werken dat frustreert. Het maatschappelijk

klimaat in brede zin is weinig uitdagend en naar binnen gekeerd. We zijn zo druk met het oplossen van ad-hocproblemen op de hoek, dat we de gedachte niet meer toelaten dat de oorsprong verder weg kan liggen. (...) De verkiezingscampagne en de overwinning van Obama in de VS bevestigde mijn overtuiging dat er altijd reden is te geloven in een betere toekomst.” Hiervoor: (a) De keuze voor Obama of McCain is een politieke en dat is hier niet relevant. (b) Er was wel een Irak-oorlog, gebaseerd op leugens die uitkwamen, en een kredietcrisis voor nodig, en een begaafd redenaar, om Obama gekozen te krijgen. Obama kan nog steeds flink het schip in gaan, zoals ook hij zich omringt met neoliberalen die geen oog hebben voor het belastingvacuüm. (c) Het lijkt me onverstandig om de aanpak van problemen, zowel op korte als lange termijn, afhankelijk te maken van alleen zulke politieke variabelen. De meeste mensen ondersteunen de gedachte van wetenschappelijke onafhankelijkheid: laten wij dat dan ook een plaats geven in het beleid, en de logische uitkomst is een Economisch Hof.

Van Dam (2009:356-357): “De oplossing van sector- en deelproblemen moet altijd in dienst staan van het integrale beleid: het versterken van de samenleving als geheel. Het zou mooi zijn wanneer het Centraal Planbureau voor het meten van het laatste een instrument zou ontwikkelen dat vergelijkbaar is met de milieueffectrapportage (MER). Zoals de MER maatregelen toetst op effecten voor het milieu, zo zou een sociaaleffectmeting (SEM) relevante maatregelen moeten toetsen op de sociale gevolgen voor de samenleving.” Hiervoor: (a) Het is niet geheel duidelijk of hiermee de kritiek op het technocratische CPB verholpen is. Wanneer de SEM ingevuld wordt met een neoliberale blik dan is Van Dam denkelijk verder van huis. (b) Het is onduidelijk waarom zo’n meting alleen betrekking zou mogen hebben op sociale aspecten. Waarom niet onafhankelijk oordeel op alle terreinen ?

Hier zijn alleen de punten uit Van Dam (2009) genoemd die de gedachte van een grondwettelijk Economisch Hof ondersteunen. De uitgewerkte argumentatie is te vinden in Colignatus (1990, 1994, 2005a). De suggestie van een Economisch Hof wordt gedragen door de economische theorie omtrent de rol van informatie.

8. Het Centraal Planbureau en de crisis

Ook t.a.v. het CPB heeft Van Dam geen oog voor de inhoudelijke economisch-wetenschappelijke argumenten. De directie van het CPB stelt dat het CPB een wetenschappelijk bureau is, *quod non*, maar voor Van Dam lijken het neoliberal-ideologische technocraten.

Een oefening in absurditeit

Van Dam (2009:204-205): “De absurditeit van de vlucht van de politiek in een door het CPB berekende toekomst bij gebrek aan een eigen toekomstvisie werd weer eens manifest bij de uitbarsting van de kredietcrisis in 2008. (...) De directeur van het CPB kan wel deemoedig verklaren dat zijn organisatie slecht is in het voorspellen, en ook in de rapporten die worden gepubliceerd wordt altijd vermeld dat er grote onzekerheden zijn, maar politici nemen de cijfers tot achter de komma serieus en baseren daar hun beleid op.”

In aanvulling en antwoord hierop:

- (a) Het CPB is niet verantwoordelijk voor zulk gedrag der politici, en waarschuwt daar steeds voor.
- (b) Zolang mijn voorstel tot een grondwetsartikel voor een Economisch Hof niet is overgenomen blijft het primaat van de politiek gelden en valt alle absurditeit onder de politieke verantwoordelijkheid van de gekozen vertegenwoordigers. En dus aan de burgers in het land.
- (c) Het probleem bij het CPB is de censuur en het machtsmisbruik door de directie van het CPB. *Daar* moet de buitenwacht ingrijpen.
- (d) Colignatus (2005a) noemt mijn twijfel t.a.v. de financiële markten en had ik nog op het CPB gewerkt dan zou ik een kans gehad hebben om meer te onderzoeken en mijn bevindingen met kracht van argumenten door te laten dringen. Politici die accepteren dat een falende directie van het CPB medewerkers met machtsmisbruik ontslaat moeten niet klagen dat de kwaliteit van analyses en ramingen omlaag gaat.

De grote invloed van het CPB

Van Dam (2009:177): “De meest ambitieuze en meest invloedrijke studie die het CPB in zijn bestaan heeft gemaakt, verscheen in het voorjaar 2006 onder de titel: *Ageing and the Sustainability of Dutch Public Finance (...)* Deze studie is ideaal materiaal om duidelijk te maken hoe enorm groot de invloed van het CPB en de ambtelijke top, zeg maar de technocratische elite, op de politieke besluitvorming is en hoe het verlies aan ideologie en geloof in de maakbaarheid van de samenleving heeft geleid tot de suggestie dat politici de toekomst niet hoeven vorm te geven omdat je die kunt berekenen. Meten is ook politiek weten geworden.”

In aanvulling en antwoord hierop:

- (a) “meest ambitieuze (...etc)” is overdreven.
- (b) De invloed is groot, maar ingekaderd (met een verschil tussen een CPB dat claimt wetenschappelijk te zijn, *quod non*, en een ambtelijke top die ten dienste staat van de politieke beslissers).
- (c) Er lijkt verlies in geloof aan maakbaarheid te zijn, en dit valt onder verantwoordelijkheid van politici; vaak beweren politici het, maar in de praktijk willen zij toch allerlei maatregelen zien (zie bijv. de ‘windvaan in het sociale zekerheidsrecht’, zie **Bijlage C**, kwestie 5).
- (d) Wetenschappers op het CPB ramen wat politici zullen gaan doen maar die kunnen daar later van afwijken, zie Colignatus / Cool (1994).
- (e) Het is niet zo dat je e.e.a. zomaar kunt berekenen, de onzekerheidsmarges zijn erg groot.
- (f) Het is een visie of je ‘meten is weten’ gebruikt, er zijn ook de twee andere visies van de epistemologische driehoek (**Bijlage B**).
- (g) Dit soort kritiek bestaat sinds de oprichting van het CPB en is op de keper beschouwd weinig relevant. De echte wetenschappelijke discussie wordt namelijk tussen de econometristen gevoerd. Echter, het relevante punt omtrent Colignatus (1990) is dat de directie van het CPB nu censuur van de wetenschap en machtsmisbruik bij een onheus ontslag pleegt. *Daar* moet de buitenwacht ingrijpen.

Pag 221: “Als in Nederland een zakenkabinet had geregeerd dat was samengesteld uit topambtenaren en belangrijke figuren van adviescolleges als het CPB, zou het regeringsbeleid er nauwelijks anders uit hebben gezien.”

In aanvulling en antwoord hierop:

- (a) Wanneer alle (of althans de grotere) politieke partijen in het kabinet waren vertegenwoordigd (een afspiegelingskabinet) had dit tot een andere dynamiek geleid in de controle van het parlement op de regering.
- (b) Het wezenlijke politieke punt is dat bepaalde personen tot een machtspositie geraken. Vroeger was ideologie een vehikel, en Van Dam lijkt te denken dat dit het enige toelaatbare vehikel is. Tegenwoordig is het vehikel eerder ‘doen alsof het geen ideologie is’.
- (c) Met Kok, Voorhoeve en Van Mierlo, en ook Zalm en Melkert, hadden we inderdaad een naar buiten toe schijnbaar technocratisch kabinet. Maar het ging de heren wel degelijk om iets. Officieel om ‘werk, werk, werk’ maar ondertussen waren machtsmisbruik (CPB-directeur Zalm) en ellebogenwerk (PvdA-politicus Melkert) klaarblijkelijk toelaatbaar geacht om die posities te bereiken. Gezien Kok’s rol t.a.v. de WAO had ook hij eigenlijk nooit premier mogen worden. Srebrenica toont pijnlijk het falen van zulke politiek en politici. Maar ‘mogen’ is een moreel oordeel, politiek, en dat valt buiten het huidige wetenschappelijk betoog.

Het CPB en politieke dromen

Op pag 177-190 bespreekt Van Dam het vergrijzingsvraagstuk nader en stelt aardige kritische vragen. Hij concludeert: “Mijn principiële en politieke bezwaar tegen het model van het CPB waarmee alle verkiezingsprogramma’s en regeerakkoorden worden doorgerekend, is dat de toekomst geen verlokking, geen uitdaging, geen droom, geen belofte meer is, maar dat we erdoor gegijzeld worden. Het leidt tot de paradox dat we ter wille van toekomstige generaties nu moeten afzien van toekomstgericht beleid. We moeten nu bezuinigen op beleid dat mensen uit de gevangenis houdt, om zeker te stellen dat in de toekomst hetzelfde aantal cellen als nu beschikbaar

is om ze erin te stoppen. Het zogenaamde Gamma-model van het CPB is een technocratisch ideaal dat zijn eigen kinderen verslindt.”

In aanvulling en antwoord hierop:

- (a) Stel dat het CPB zou bijdragen aan humanisering van de samenleving, zou Van Dam dan nog steeds zo argumenteren ?
- (b) Het CPB heeft van 1946 tot 1990 bijgedragen aan humanisering totdat de directie in 1990 mijn notitie van bespreking en publicatie tegenhield.
- (c) Wellicht heeft de directie van het CPB eerder gefaald ? Het kan blijken in de voorgestelde parlementaire enquête.
- (d) Er is een onderscheid tussen de politiek die over de toekomst droomt en de wetenschap die een raming doet.
- (e) Het CPB raamt bovendien conditioneel op de veronderstelling dat het overheidsbeleid succes zal hebben (want ‘de overheid liegt niet’) terwijl het beter zou zijn om onconditionele ramingen te hebben (want het kabinet kan ook een roze bril hebben).
- (f) Wanneer er wetenschappelijk bewijs is dat beleid werkt om mensen uit de gevangenis te houden dan zou Van Dam’s redenering pervers zijn; maar hij kan dat bewijs niet zomaar veronderstellen. Er zijn tijds-(in)consistentie paradoxen maar men kan op grond daarvan niet stellen dat ramingen zinloos zijn. Zij helpen beleid te formuleren en begrotingsgelden toe te kennen.

Het kronkelige pad naar een parlementaire enquête

In een hoofdstuk ‘Het CPB en de crisis’ is het logisch de boeken over de crisis erbij te betrekken van zowel het CPB zelf, Van Ewijk & Teulings (2009) *De grote recessie*, alsook Bomhoff (2009) *Uitgekleed*. Wellicht dat ik er elders aan toekom dieper op deze boeken in te gaan maar de volgende opmerkingen zijn nuttig. (1) Econoom Bomhoff is op een aantal punten kritischer over het optreden van de bestuurlijke autoriteiten en maatschappelijke instituten, terwijl het CPB relatief gematigd is. Men kan zich goed voorstellen dat CPB en DNB (De Nederlandsche Bank) een

openlijke confrontatie vermijden. Toch zouden we graag een publieke uitwisseling van argumenten willen zien, en dit pleit voor mijn suggestie van een grondwettelijk Economisch Hof. (2) Zowel CPB als Bomhoff ontberen mijn analyse. Bomhoff zou ook boos mogen zijn dat de directie van het CPB censuur pleegt. Maar ook Bomhoff leest mijn werk klaarblijkelijk niet of ziet niet hoe het in verband staat met de kredietcrisis.

Als CPB-econometrist adviseerde ik in Colignatus (1990) tot een parlementaire enquête naar de massale werkloosheid en de rol daarbij van de voorbereiding van het beleid, en met name de rol van het CPB. Het is opmerkelijk hoe dicht Van Dam dit na 20 jaar nadert. Van Dam (2009:324): “In de begroting voor 2010 (...) toen de verwoestende gevolgen van de kredietcrisis bekend waren, kondigde het kabinet ongekend hoge bezuinigingen aan van tientallen miljoenen euro’s per jaar. (...) doet vrezen dat een nieuw hoofdstuk wordt toegevoegd aan de afbraak van de verzorgingsstaat. (...) Er is dus alle aanleiding om voorzover dat mogelijk is een kosten-batenanalyse te maken van de korte- en langetermijneffecten van twee conflicterende visies op de overheidsfinanciën.”

In aanvulling en antwoord hierop:

- (a) Maar eerder hadden we toch geconstateerd dat onderzoek met ongewenste resultaten in de bureaula verdwijnt ?
- (b) Is het dan niet logischer om Colignatus (1990) te volgen, om de bal weer terug te leggen bij de Tweede Kamer, die dan een parlementaire enquête kan houden ?
- (c) Het advies daartoe is gebaseerd op de economische theorie over de rol van informatie. De directie van het CPB en de Tweede Kamer negeren hier dus wetenschappelijk verantwoord advies.
- (d) Van Dam ook, lijkt het, totdat we op pag 356 lezen: “Wat een geweldige opdracht voor een parlementaire enquête! De resultaten daarvan zouden leerstof bieden voor hele generaties politici.” Niet alleen dat, maar de Tweede Kamer zal hopelijk ook tot het inzicht komen dat er een grondwetswijzing t.a.v. een Economisch Hof gewenst is.

Wanneer er zo'n parlementaire enquête komt dan is het aan te bevelen dat ook ik gehoord wordt. Ten aanzien van het beoogde parlementaire onderzoek naar de kredietcrisis heb ik de Kamer in zomer 2009 geschreven maar vooralsnog is er alleen een bevestiging van ontvangst. Wanneer ik niet gehoord wordt kunnen de burgers in het land misschien iets met mijn wetenschappelijk verantwoorde advies het land plat te leggen totdat ik wel gehoord wordt.

9. Van Dam's raadsels

Van Dam schept vele raadsels. Deels werpt hij ze zelf op en geeft daar dan een niet geheel overtuigend antwoord op. Deels presenteert hij visies die tot vragen leiden.

Het is verleidelijk deze raadsels naar een bijlage te verplaatsen want de hoofdzaken hebben we al besproken en de lezer kan zonder veel verlies naar Hoofdstuk 10 *Conclusie* gaan. Dit boek blijft echter een bespreking van *Niemand's land* en voor de blik op de langere termijn sinds 1970 valt er voor de fijnproever nog het nodige te vinden. Wie kennis heeft genomen van de hoofdzaken en de rol van het belastingvacuüm onderkent kan met verbazing en verwondering zien hoe Van Dam sjort en sjouwt om zijn perceptie van de werkelijkheid begrijpelijk en consistent te houden.

Raadsel 1. PvdA vergeet beginselen

Van Dam (2009:232-233): “De verzorgingsstaat, die vanaf 1950 onder aanvoering van de sociaaldemocratie in dertig jaar werd opgebouwd, werd met medewerking van de sociaaldemocratie in de daaropvolgende dertig jaar weer goeddeels afgebroken. VVD en CDA waren de drijvende krachten ervan, maar zonder medewerking van de PvdA was dat niet mogelijk geweest, zeker niet in de mate waarin het is gebeurd. Wat is er gebeurd met de beweging die vanaf het eind van de negentiende eeuw heeft gevochten voor de belangen van de mensen aan de onderkant van de samenleving en die op een breed maatschappelijk terrein pal stond voor de verdere humanisering? De geschiedenis van de sociaaldemocratie in aanmerking genomen is het onbegrijpelijk dat de PvdA zich heeft geleend voor het helpen uitvoeren van de neoliberale agenda.”

Pag 235-236 geeft een sociologisch antwoord: “Vanaf de jaren tachtig heeft de PvdA zich ontwikkeld tot een bestuurderspartij. (...) De belangrijkste

band waarmee de laagstbetaalden met de sociaaldemocratie waren verbonden, werd doorgesneden.”

Dit miskent, nogmaals, dat PvdA-economen zich op inhoudelijke grond door neoliberale economische analyses hebben laten overtuigen.

Pag 240: “De grote belastingherziening in 2000 bracht voor het eerst mijn loyaliteit aan de PvdA aan het wankelen. (...) Een sociaaldemocraat zou deze herziening hebben aangegrepen om de achterstand die de laagste inkomensgroepen hadden opgelopen een beetje ongedaan te maken. Maar de afstand tussen hoog en laag werd eerder vergroot.” Dit kunnen Wim Kok, Willem Vermeend en Rick van der Ploeg in hun zak steken. Punt blijft dat er juist ook economische motieven kunnen zijn geweest om de prikkel op werk te vergroten. Veel beter ware het geweest wanneer men respect voor de wetenschap had gehad en het belastingvacuüm had afgeschaft. Wie mijn website over die belastingherziening bekijkt zal over een aantal punten wel verbaasd zijn. Mijn analyse is dat dit kabinet heeft gelogen en bedrogen.

Raadsel 2. Dertig jaar blind zijn

In zijn voorwoord noemt Van Dam als een van zijn kernproblemen: “Ik ontdekte dat de samenleving een richting was ingeslagen, die wegvoerde van het humaniseringstraject dat met een zekere consensus ongeveer een eeuw was gevolgd. Hoe kon zo iets wezenlijks zo ongemerkt gebeuren? Hoe was het mogelijk dat we in een samenleving waren terechtgekomen die als vanzelf een steeds groter deel van de bevolking buitenspel zette? Ik was er toch zelf bij geweest toen de consensus over de gemeenschappelijke zorg voor iedereen in de samenleving zelfs zijn beslag kreeg in een nieuwe grondwet? Wat was er misgegaan?” (p10-11)

Het is niet helemaal overtuigend dat Van Dam werkelijk dertig jaar nodig heeft gehad om dit te ontdekken. Hij stelt dit maar dat lijkt ook een beetje voor de *Bühne*, wellicht vanuit de gedachte ‘volg mijn voorbeeld’. Op pag 32-35 beschrijft hij in 1983 helder het neoliberalisme van Reagan. Op pag 53 geeft hij aan de verandering ook te zien bij de WAO-kwestie in 1991. Hier

past enige voorzichtigheid, want politiek commentator Van Weezel (2009) meent dat Van Dam in 1991 in een interview klonk zoals “de neoliberalen die hij nu zo fel bestrijdt”. Op pag 59-60, hierboven al geciteerd, meldt Van Dam dat hij vanaf 2004 nader onderzoek doet en laat hij blijken dat hij juist door de verzamelde cijfers, gegevens en feiten schrikt van de werkelijk impact van het neoliberalisme en neoconservatisme. Dit is niet geheel onmogelijk. Als econometrist werk ik veel met feiten en ben ik geneigd geen conclusie te trekken totdat de gegevens helder zijn. Mogelijk ligt het voor een socioloog als Van Dam iets anders, zodat intuïties meer een eigen leven kunnen leiden zodat op een ander moment een controle op de feiten nodig is. Zoals gezegd is het dan lofwaardig dat hij zo’n controle gedaan heeft. Maar het is wel een werkwijze die kwetsbaar maakt, want een volgende keer kan gevraagd worden: “Van Dam, je stelt dit nu wel maar heb je het al uitgezocht?”

Op pag 236-237 lezen we: “Geleidelijk aan kwam ik tot de ontdekking dat de modernisering van de verzorgingsstaat niet was bedoeld om de doelstellingen overeind te houden en de regelingen af te stemmen op een veranderde, geïndividualiseerde samenleving, maar dat ze werden aangepast aan de wensen van de gegroeide middenklasse en aan de neoliberale agenda. (...) ik ging ervan uit dat die (... allerlaagste sociaaleconomische laag ...) toch, zij het niet ten volle, meedeelde in de welvaartsstijging. Dat blijkt helemaal niet waar. (...) Ik heb het ook ervaren als een oerdomme nalatigheid van mezelf. (...) Oorzaak en gevolg zijn door elkaar gehaald. De mensen met de laagste opleiding en het laagste inkomen (...) zijn op materieel gebied schandelijk in de steek gelaten. Ze zijn op een breed front steeds meer buitengesloten van de zich snel ontwikkelende samenleving, terwijl de last van de kleine criminaliteit en de immigratie vooral op hen werd afgeschoven.”

Het is inderdaad denkbaar dat ontwikkelingen verschillend geïnterpreteerd kunnen worden. Maar al deze jaren is er een duidelijk debat geweest over de voors en tegens van het neoliberalisme. De SP kwam sterk op. Had Van Dam last van cognitieve dissonantie? Het is een bekend verschijnsel. Van Dam (2009:240) scheidt een eigen woord hiervoor: antiserendipiteit: “wie niets

zoekt omdat hij verblind is door loyaliteit of tijdgeest, vindt zelfs de waarheid niet als hij erop trapt. Wat heb ik lang zitten slapen voordat ik de gaten kreeg hoe erg het was geworden.”. Het blijft opmerkelijk voor zulke fundamentele zaken.

Ook op pag 54 zien we Van Dam rommelen. Als gehaaide politieke rot zegt hij te aarzelen of hij mee zal doen aan de commissie voor het verkiezingsprogram van de PvdA aan het eind van Paars 1. Hij doet mee omdat hij mogelijkheden zag de beginselen te benadrukken. Maar op diezelfde pagina concludeert hij: “Als we ons verkiezingsprogram niet hadden geschreven, had het evenveel invloed op het beleid gehad.” Dat had hij vooraf ook kunnen weten, toch ? Zulk rommelig aarzelen en argumenteren maakt Van Dam als auteur wel menselijker.

Raadsel 3. Pim Fortuyn

Op pag 55-56 beschrijft Van Dam de opkomst en moord op Fortuyn. Hij laat achterwege hoe hij zelf bijdroeg aan diens demonisering (“een buitengewoon minderwaardig mens”) en zijn excuses daarvoor. Zijn tekst nu is een gemiste kans. Bovendien stelt hij: “Nederland was in Europa een voorbeeld van rechtvaardigheid en tolerantie geweest, een modelrechtsstaat. Van dat beeld was een paar jaar na Fortuyn niets meer over.” (p57) Juister ware het geweest te concluderen dat Fortuyn juist kon opkomen doordat de verloedering al veel eerder had ingezet.

Op pag 237: “De aardverschuiving deed zich voor met de verschijning van Pim Fortuyn. (...) De aanslag op de Twin Towers in New York gooide olie op het vuur dat al eerder door Fortuyn was ontstoken met zijn pamflet tegen de islamisering van Nederland.” Hiervoor: (a) Fortuyn had over meer geschreven dan alleen islamisering, en vooral over de dichtgetimmerde politieke cultuur in het land. (b) Waarom niet erkennen dat 9/11 door de politieke islam werd gepleegd zodat Fortuyn gelijk had daarvoor te waarschuwen ?

Raadsel 4. De sociale problematiek

Pag 286-314, het hoofdstuk over de ‘onrendabelen’ schetst de sociale problematiek. (a) Dit is het klassieke verhaal van de armenhuizen en van vaders die vroeger het loon opdronken terwijl de kinderen verkommerden, maar nu aangepast aan de moderne situatie. Het is een lofwaardige tekst, bijna een troonrede van wat ons allemaal te doen staat. Het geeft ook mijn analyse weer: de oplossing van werkloosheid en armoede is een degelijke verzorgingsstaat (*welfare state*) maar dan wel goed bestuurd (en niet verloederd zoals in 1970-1980 of uitgekleet zoals anno 2009). Noodzakelijk is de afschaffing van het belastingvacuüm. Maar Van Dam blijft blind en doof. (b) Van Dam schrijft veel over de ‘meritocratie’ die hij eerst als zinvol zag maar die zich nu tegen mensen keert omdat wie faalt blijkbaar geen merites heeft. Toch is dat laatste wel degelijk een effect dat vanaf het begin genoemd is bij de discussie over de meritocratie. Ik zou dat willen scheiden: (b1) Ten eerste is er de voorkeur om macht niet toe te kennen via erfopvolging en een aristocratie, (b2) Ten tweede lijkt een opvoeding nuttig waarin mensen hun zelfbewustzijn en emotionele stabiliteit niet verliezen wanneer een andere voetbalclub de wedstrijd wint, zodat ze een volgende keer gewoon weer meedoen.

Pag 298-300: “Een eigen inkomen uit arbeid is belangrijk voor mensen. (...) Bijna alles aan arbeid dat kan bijdragen aan het geluk van mensen is voor onrendabelen niet of nauwelijks bereikbaar. Als ze al een baan hebben, is dat laag betaald, laag gewaardeerd, vaak tijdelijk, smerig, onregelmatig, eentonig of fysiek zwaar werk. (...) weigeraars worden gestraft met korting of intrekking van de uitkering om ze aan de junkbanen te krijgen. (...) trainings- en promotiemogelijkheden zijn er niet. Zelf invulling geven aan het werk is er niet bij. De onrendabele moet gewoon doen wat er gezegd wordt.” Inderdaad, de arbeidsomstandigheden. Nogmaals, het moet uit de lengte of breedte komen. Het lijkt me dat fatsoenlijke arbeidsomstandigheden mogelijk zijn, maar dan moet men wel de censuur van de wetenschap door de directie van het CPB beëindigen.

Pag 301-302 noemt de problematiek van de ‘verdwenen werklozen’, eventueel naar prostitutie of criminaliteit, en het ‘werken met behoud van uitkering’ (in deze variant onder het minimumloon; zie echter ook de ‘knelpuntennotitie’, Colignatus (1989)). “Het zijn moderne horigen.” Inderdaad, wanneer je het belastingvacuüm niet ziet dan moet je ofwel uitkeringen betalen ofwel iets anders verzinnen.

Raadsel 5. AOW en pensioen

Van Dam (2009:314) is kritisch t.a.v. de verhoging van de AOW-leeftijd met twee jaar. Het is echter een zinvolle maatregel die ik noemde in mijn ‘knelpuntennotitie’ op het CPB, Colignatus (1989). Zie ook Hulst e.a. (1998:82-83). Colignatus (2005b) bespreekt de pensioenkwestie meer in het algemeen, inclusief de mogelijkheid van een teruggave aan erfgenamen wanneer iemand voortijdig komt te overlijden (omdat het nu zo is dat veel laagstbetaalden eigenlijk meebetalen voor de AOW en pensioenen van de hoogstbetaalden, die langer leven).

Raadsel 6. De fouten uit de jaren zeventig en tachtig

Van Dam (2009:336-338): “Wat te doen als mensen burgerschapsplichten, zoals het verrichten van betaalde arbeid als dat kan worden verwacht, niet nakomen en oneigenlijk of frauduleus gebruikmaken van de rechten. Met andere woorden: kunnen de fouten uit de jaren zeventig en tachtig worden vermeden, en zo ja, hoe?” Hij noemt het terugdringen van oneigenlijk gebruik in de jaren negentig “het karakter van een heksenjacht” en “klassenjustitie”, maar we kunnen constateren dat het terugdringen nog steeds maar moeilijk lukt zelfs met zulke maatregelen. In wezen biedt Van Dam geen oplossing. Op pag 337 schetst hij drie redenen waarom het toen uit de hand liep, onder meer door de massale werkloosheid. Klaarblijkelijk neemt hij aan dat de massale werkloosheid nu is opgelost ? Inderdaad noemt hij de vergrijzing op pag 338, min of meer vergetend dat het nog steeds crisisjaren zijn met

bezuinigingen die eraan komen: “Vooral de sterke groei van de werkgelegenheid in de zorgsector zal eerder voor een tekort aan arbeidskrachten zorgen. Het grootste probleem zal dan ook niet het creëren van werk zijn, maar het creëren van banen die geschikt zijn voor mensen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt.” Het is makkelijk opgeschreven. Voor de zorg van mevrouw Jansen hebben we een capabele verpleger of verpleegster nodig, en dit werk kan zo omgevormd en ingedeeld worden dat het ook gedaan kan worden door een paar ADHD-ers met twee linker handen? Gaan we dit als overheid op micro-niveau regelen ?

Het is een wonderlijke discussie. Als econoom ben ik echter geneigd te denken dat de arbeidsmarkt problemen van vraag en aanbod (-kwalificaties) creatief kan lossen, natuurlijk binnen sociale kaders, maar dat het wel zaak is curieuze blokkades zoals het belastingvacuüm weg te nemen.

Raadsel 7. Martin Luther King Jr. en de smalle marges

Van Dam (2009:358-359) bevat twee pagina's met alinea's die alle beginnen met “Stel dat ...”. Eerder heeft hij in het boek uitgelegd dat Martin Luther King Jr. hem inspireerde, en klaarblijkelijk formuleert hij nu heel aardig zijn eigen “*I have a dream*”. Hij is ook bereid mee te gaan in de “smalle marges” van Joop den Uyl: “Ik weet het: een programma om wat in dertig jaar fout is gegaan te herstellen reikt ver, gaat diep en duurt lang (...)” (p358) “Als we op alle beleidsonderdelen voor de onrendabelen een verbetering van 1 procent per jaar realiseren, betekent dat over dertig jaar geen heilstaat, maar wel een samenleving waarin iedereen zich rijker voelt.” (p359) Hiervoor: (a) Roefie Hueting <http://www.sni-hueting.info> denkt dat het milieu dan naar de haaien is en dat ingrijpendere maatregelen nodig zijn. (b) Colignatus (1990, 1994, 2005a) laat zien dat e.e.a. veel sneller kan. (c) Het is flauw dit te zeggen: zou de gedeeltelijke basisuitkering maar geleidelijk met 1% per jaar ingevoerd moeten worden ? Het is een flauwe vraag want die 1% is maar een *figure of speech*. Toch roept het de vraag op waarom deze formulering is gekozen.

Kernpunt is dat Van Dam nog in de spagaat van wetenschap versus politiek zit, waarin hij wetenschappelijke inzichten bestrijdt met politieke doelen. In zo'n denkmodel wordt het logisch om in de Nederlandse polder in kleine stapjes te gaan denken en zulk taalgebruik te hanteren.

Maar het eigenlijke verhaal is dat de wetenschappelijke inzichten anders zijn. *Daaraan* moet gewerkt worden. Economen moeten terug naar de studiebanken en de muizenissen in hun hoofden opruimen. Daarna kun je bespreken hoe groot de stappen kunnen zijn, en die kunnen in principe groot zijn. Bedenk: mijn nieuwe economische analyse heeft betrekking op alle OECD landen, en de hele wereldeconomie krijgt een flinke positieve injectie.

10. Conclusie

Het was een heel werk om Van Dam (2009) door te nemen, de argumentatie te herordenen, de juiste citaten te selecteren en te becommentariëren. Het was ook een stugge klus omdat Van Dam mijn publicaties niet gelezen of begrepen heeft en derhalve allerlei denkfouten maakt waar de hele discussie mee behept is, terwijl ik mijn publicaties juist had geschreven om die denkfouten te herstellen. Toch ben ik Van Dam wel een beetje dankbaar. Ten eerste omdat hij de sociale kwestie en überhaupt het begrip van *samenleving* – dat voor iedereen geldt – weer in herinnering roept. Ten tweede omdat dit mij aanleiding gaf dit huidige boekje te schrijven, dat hem en anderen wellicht een handvat geeft om tot de juiste analyse te geraken. Het zwakke punt is dat dit boekje dan wel gelezen en begrepen moet worden.

Het is niet geheel geloofwaardig dat Van Dam mijn werk, het werk van een econometrist van het CPB, totaal heeft kunnen negeren. Van Dam noemt de positie van het Centraal Planbureau en suggereert een parlementaire enquête voor een kosten-baten analyse van de verzorgingsstaat. Als econometrist van het CPB heb ik geadviseerd tot een parlementaire enquête naar de massale werkloosheid. Ik heb mijn analyse ook geplaatst in het kader van de verzorgingsstaat. Wie op deze termen op het internet zoekt (*parliamentary enquiry, welfare state, CPB*, in het Engels of Nederlands) komt mijn werk tegen.

In de afgelopen dertig jaar is de blindheid van Van Dam deel van het probleem geweest. Dit is nog niet veranderd. Niet zozeer zoals hij zelf toegeeft blind te zijn geweest maar door zijn houding waardoor hij ook in 2009 nog steeds blind blijkt. Van Dam stelt dat de Partij van de Arbeid niet langer oog voor de zwakkeren heeft, en hij heeft zijn lidmaatschap opgezegd. Maar zijn PvdA-houding heeft hij niet veranderd.

Niemand's land is een wat overbodig boek. Modern hersenonderzoek krijgt veel aandacht, ook al zijn de conclusies van het hersenonderzoek kennis-

theoretisch gemankeerd, maar economisch onderzoek krijgt onvoldoende respect, en Van Dam loopt dertig jaar achter de economische inzichten aan. Het doel van *Niemand's land* is dus sympathiek maar de uitvoering sterft in versplinterd drama.

- Ten eerste doordat Van Dam geen echte oplossing geeft.
- Ten tweede doordat hij geen interesse toont voor de reeds gegeven oplossing.
- Ten derde doordat hij de aandacht afleidt van die reeds gegeven oplossing.

Hij zegt dat de munt gevallen is. Maar het blijkt een valse munt. Men is nooit te oud om te leren. Hopelijk helpt deze aanvulling en dit antwoord om de echte munt te laten vallen.

Alleen integer wetenschappelijk onderzoek en respect voor de wetenschap bieden perspectief op vrijheid en democratie in een sociale economie.

De nette aanpak is, zie ook *Geluiden uit de wachtkamer* pag 27 hierboven:

- (1) De echte discussie vindt plaats tussen wetenschappelijke econometristen.
- (2) De censuur door de directie van het CPB is ongedaan te maken en ik ben terug te plaatsen. Vervolgens dient Colignatus (1990) intern op het CPB besproken te kunnen worden. Colignatus (1994, 2005a) zijn inmiddels beschikbaar als zinvolle verhelderingen.
- (3) Dit kan al leiden tot een publicatie in de CPB-reeks van onderzoeks-memoranda op naam van de auteur.
- (4) Dan is er een doorrekening met geschikte modellen van het CPB (waar ik aan meegewerkt heb), met correctie van de geconstateerde fouten in die modellen, en hierover een CPB-publicatie op naam van de auteur.
- (5) En uiteindelijk een publicatie van het CPB zelf, die niet voorbijgaat aan het voorgaande.

Bijlagen

Bijlage A. Opbouw van dit boek

De indeling van het boek is als volgt:

Hoofdstuk 2 geeft het hoofdargument. Voordat we dieper ingaan op het boek van Marcel van Dam en de economische en maatschappelijke crisis is het nuttig om het punt van Cohen Stuart uit 1889 beter te begrijpen.

Hoofdstuk 3 geeft een overzicht van *Niemand's land* en Van Dam's zoektocht.

Hoofdstuk 4 doet kort verslag van mijn eigen ontberingen. Dit boek zit vol verwijzingen naar eigen werk en lezers kunnen daar kriegel van worden. Een verklaring kan het begrip bevorderen. Dit hoofdstuk verklaart ook hoe het kan dat een oplossingsaanpak die al 20 jaar beschikbaar is, toch genegeerd kan worden.

Hoofdstuk 5 bespreekt het minimumloon, zoals gezien door Van Dam, PvdA-econoom Bas Jacobs, en mijzelf. We kijken ook naar Van Dam's voorstel van een gedeeltelijke basisuitkering conform de WRR 1985. Het zou overigens verwarrend zijn dit een 'inkomen' te noemen, de betere term is 'basisuitkering'.

Hoofdstuk 6 maakt het onderscheid tussen economische wetenschap en politieke visie. Economen, niet alleen bij PvdA maar ook bij CDA en VVD, hebben zich laten overtuigen door neoliberale economisch wetenschappelijke inzichten. Van Dam behandelt dat ten onrechte als politieke visie.

Hoofdstukken 7 en 8 kijken naar het CPB en de kredietcrisis. Van Dam heeft veel kritiek op het CPB maar gunt het tegelijk een grotere rol. Eerder heb ikzelf in 1990 een parlementaire enquête voorgesteld naar de massale werkloosheid en de rol daarbij van het CPB. Mijn advies in 1994 was de vorming van een grondwettelijk Economisch Hof. Bij Van Dam kunnen we argumenten vinden die deze redenering ondersteunen.

Hoofdstuk 9 bekijkt een aantal raadsels bij Van Dam. Hij zegt dertig jaar blind te zijn geweest. Het is het verhaal van iemand die dertig jaar naar de foto's van de kinderen kijkt en niet ziet dat ze ouder zijn geworden en uit huis

zijn gegaan. Waar Van Dam stelt dat plots bij hem de munt viel bedoelt hij misschien te zeggen dat die munt bij velen zoals PvdA en CDA nog niet gevallen is. Zo zijn er meer raadsels.

Hoofdstuk 10 geeft de conclusies.

Er zijn de volgende bijlagen:

- (1) Het is nuttig om de link naar het hersenonderzoek kort te sluiten. Het volstaat dat we onderkennen dat 10% - 20% van de mensen (cq. huidige arbeidsmarkt) het niet alleen redt. Wat Van Dam ook meent: het is dus niet nodig het hersenonderzoek erbij te halen. Zijn conclusies uit het hersenonderzoek zijn ook discutabel, zie **Bijlage B**.
- (2) **Bijlage C** en **Bijlage D** bevatten kwesties die op zich wel nuttig zijn om te noemen maar die afleiden van de kern van het betoog. Op een aantal plaatsen in het boek noemt Van Dam het minimumloon, maar in half-onbegrip.
- (3) **Bijlage E** bevat een recensie plus commentaar uit 1998 van Hulst e.a. (1998) *Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt*. Dit toont dat collega-economen grote moeite hebben mijn analyse te begrijpen. De journalisten Hans Hulst en Auke Hulst hebben de analyse netjes beschreven voor het grotere publiek en ik heb het nader uitgewerkt in mijn wetenschappelijke artikelen en boeken. Het probleem zit in de weigering bij de collega-economen vragen te stellen. Je kunt mensen en zeker hoogleraren niet dwingen te leren of te willen leren, ze moeten zelf open staan voor nieuwe inzichten en bereid zijn vragen te stellen. Een probleem is dat wetenschappers zich niet aan de mores houden want niet reageren wanneer hun werk kritiek krijgt.
- (4) **Bijlage F** bevat krantenartikelen die ik sinds 1991 ook met anderen heb geschreven over de problematiek aan de onderkant van de arbeidsmarkt en het belastingvacuüm. Leest Van Dam de krant niet ? Of schrijf ik niet goed genoeg, ben ik niet sexy genoeg, en gedoemd een pariah te zijn, die

is buitengesloten uit de wetenschappelijke en maatschappelijke discussie? Maar niet alleen Van Dam reageerde niet, de respons was minimaal, en de paar personen die reageerden stelden geen vragen en gaven blijk van slecht lezen. Burgers en organisaties die werkloosheid en armoede bestrijden verliezen zo het recht te klagen: men krijgt het land dat men zelf scheidt.

- (5) **Bijlage G** geeft een kort overzicht van mijn eigen suggesties t.a.v. de huidige crisis. Dit boek gaat over de huidige crisisjaren en het zou in zekere mate logisch zijn verder uit te werken wat mij dan wel een goede aanpak lijkt. Voor zo'n uitwerking gebruik ik vooralsnog echter mijn website. Ik kan me in dit boek beter beperken tot een aanvulling en antwoord op Van Dam's analyse. Maar een paar hoofdpunten kunnen genoemd worden.

Voor de goede orde: Ik ga Van Dam's grafieken en tabellen niet langslopen. Bij Stellinga (2009) en ook op het internet is er enige discussie of de cijfers in het boek van Van Dam over de minima wel correct zijn (met name de grafiek op pag 214). Bij alle controverse daarover lijkt het een voordeel dat er wetenschappelijke instituten als CBS en SCP bestaan, zie eventueel <http://www.scp.nl/content.jsp?objectid=18946>. Voor mij is dat verder niet relevant omdat ik me op de cijfers baseer zoals ik die mij bekend zijn en in mijn boeken staan. Voor mij volstaan de punten die ik hier naar voren breng.

Voor de goede orde: Waar klaarblijkelijk bij sommigen de neiging bestaat te denken dat econometristen technocraten zijn, wijs ik op mijn paper dat gebruik maakt van de sociale psychologie (Elliot Aronson), zie Colignatus (1996). Mijn waarschuwing voor het idee van een 'Nieuwe economie' en voor de ontsporing van de financiële sector staan in Colignatus (2005a). Sommige economen zijn zo druk met het verbergen van hun fouten t.a.v. de kredietcrisis dat ze nog steeds geen aandacht schenken aan degenen die het juist hebben gezien.

Bijlage B. Hersenonderzoek

Van Dam (2009:248-274), het hoofdstuk *Afscheid van mezelf*, is een lofwaardige samenvatting van de uitkomsten van het moderne hersenonderzoek en de paradoxen die hierbij ontstaan (deels doordat ons taalgebruik waarschijnlijk nog aanpassing behoeft). Maar niet ieder zal zijn conclusie delen: “Het is hard maar waar: wij hebben net zoveel over ons brein te vertellen als een gezagvoerder in een 747 die op de automatische piloot vliegt – met het verschil dat hij hem kan afzetten om zelf de stuurknuppel in handen te nemen, en wij niet. (...) We doen niet wat we willen maar we willen wat we doen.” (p262)

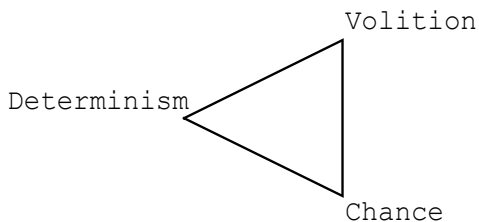
Van Dam (2009:263-264): “Ik heb lang in de veronderstelling geleefd dat vrije wil en wilskracht onlosmakelijk met elkaar waren verbonden. Maar wilskracht is ook maar het resultaat van door aanleg en eerdere ervaringen verzamelde informatie die in het brein wordt geactiveerd als zich een verlangen aandient. (...) Het ‘ik’ is het resultaat van twee evoluties. (...) Het verhaal over de ontmythologisering van het ‘ik’ zoals hier beschreven is verre van nieuw. Het is in de wetenschap, met name de neurobiologie, aan een snelle opmars bezig. Voor geleerden van naam, zoals Dawkins, Hofstadter en bij ons Dick Swaab, is het al een ingesleten waarheid. Des te merkwaardiger is het dat die kennis niet heeft geleid tot een breed gevoerde discussie over de consequenties voor de samenleving. (...) Als de mens niet meer is dan een soort mechaniek, waarom dat dan niet weggegooid als het niet meer voldoet (...) ? Ik heb de angst dat de implementatie van het nieuwe mensbeeld tot een afwaardering van humanitaire beginselen zal leiden helemaal niet. Een individu als bouwsteen van de samenleving kan zich weliswaar niet aan de eigen haren omhoogtrekken, heeft geen vrije wil, maar de samenleving als geheel kan dat, gek genoeg, compenseren: door een unieke gezamenlijke eigenschap van individuen, groepen en de samenleving als geheel, de moraal. De strijd om het bestaan heeft ons tot onzes broeders hoeder gemaakt. Ons gedrag is niet gedetermineerd of tevoren vastgelegd. We zijn weliswaar als

individu niet in staat onszelf uit het moeras te trekken, maar de anderen zijn dat wel en kunnen zich daar verantwoordelijk voor voelen.”

In het onderwijs gaat het inderdaad om kennis, vaardigheden en houding. Leerlingen moeten oefenen aan hun vaardigheden in rekenen, bijvoorbeeld aan de tafels tot tien en de kwadraten tot 20, zodat die zonder bewust nadenken beschikbaar zijn, wat iets geheel anders is dan vanuit kennis en begrip een berekening opzetten en uitleggen. Maar we moeten voorzichtig zijn ten aanzien van wat dit betekent op het vlak van filosofie en moraliteit.

In mijn logica-boek, Colignatus (1981, 2007a:177) *A logic of exceptions* geef ik de driehoek van determinisme, vrije wil en kans, zie **Figuur 1**. Dit zijn drie zelfstandige visies (paradigma's) die elk de werkelijkheid kunnen verklaren zonder tegenspraak met een ander. Er is geen manier om te bepalen welke de juiste visie is. Het blijkt in de praktijk wel handig om te kunnen wisselen van de ene visie naar de andere, omdat naar omstandigheden de ene iets bruikbaar of communiceerbaarder blijkt dan de andere. Men kan inderdaad stellen dat moraliteit ontstaat uit de noodzaak tot overleven (*survival*). Aan de andere kant heeft Hume juist de kloof tussen *Is* en *Ought* aangegeven. Ook hier is er weer die driehoek.

Figuur 1. Onbeslisbaarheid van visies

Met dit laatste als uitgangspunt kan de aanpak van Van Dam niet geheel overtuigen. (1) Hij verlaat de vrije wil voor determinisme omdat

hersenenonderzoek zou hebben laten zien dat de vrije wil een illusie is (p252, Dick Swaab). Voor Van Dam is ook een dramatische persoonlijke ervaring van belang waarin hij moreel handelde zonder erbij na te denken, zich pas achteraf realiserend wat hij gedaan had (p31). Maar hij miskent dan dat zowel het handelen als de illusie van vrije wil tegelijk door de hersenen worden opgebouwd, in een ingewikkelde terugkoppeling, zodat het (cruciale) opbouwproces naar een eerdere fase teruggelegd kan worden. Wat een bewuste gedachte heet te zijn kan wellicht later in het bewustzijn ervaren worden maar kan ook eerder reeds gevormd zijn. Filosofisch blijven we zitten met de epistemologische driehoek hierboven. (2) Het is wonderlijk te stellen dat individuen wel deterministisch zijn maar hun interactie niet. Ook de samenleving kan men beschrijven als een mechanisme. Van Dam neemt hier denkkelijk teveel vrijheid in het kiezen van zijn visie (althans, verschillend per niveau). (3) In het communisme wordt vrijheid gezien als inzicht in het historisch noodzakelijke. Ik zou toch willen waarschuwen voor het simplisme hiervan. (4) Het lijkt ook onjuist om de zaak van de doorgeschoten meritocratie zo sterk in verband te brengen met uitkomsten van het hersenenonderzoek (zie elders).

Van Dam gebruikt het hersenenonderzoek en zijn persoonlijke verandering van visie voor een nieuwe fundering van de solidariteit. De samenleving wordt zijns inziens zo ingewikkeld dat sommigen niet meer mee kunnen doen, gezien de beperkingen aan hun *nature and nurture*. Mij is onduidelijk waar dit argument voor nodig is. Dat armoede en sociale uitsluiting relatief zijn en betrekking hebben op minstens 10 tot 20% van de samenleving is al duizenden jaren bekend. Er is geen noodzaak tot een nieuw fundament. Een paradimawisseling stuit ook af op de fundamentele epistemologische onzekerheid van de driehoek.

Wat wel gezegd kan worden is dat het hersenenonderzoek in concrete situaties kan helpen om beperkingen van mensen beter te begrijpen en daar adequater mee om te gaan. Het argument is dus andersom. Door onze toegenomen kennis en technologie zijn er juist meer mogelijkheden om mensen positief in de maatschappij betrokken te houden.

Bijlage C. Enkele algemene kwesties

Kwestie 1. Hersens (van een verwende generatie)

Op pag 136 t.a.v. de fusie van de SDAP met de VDB tot de PvdA, citeert Van Dam de woorden van een VDB-er: “Wij leveren de hersens, zij de aantallen.” Het citaat is amusant, gezien de bespreking van het moderne hersenonderzoek.

Van Dam lijkt wonderlijk genoeg aan te nemen dat de PvdA anno 2009 toch weer die hersens heeft. Immers, de keuze voor het neoliberalisme beschouwt hij als de omarming van nieuwe politieke beginselen, zodat het met kennis en inzicht blijkbaar wel goed zit. Juister lijkt me de gedachte dat de PvdA eerst die hersens verloren heeft en daarna is gaan dwalen. Deels door de hersenbloedingen bij Hans van den Doel, zie Colignatus (1994). Deels door mijn vertrek uit de PvdA in 1991 samen met vele anderen, zoals ik wel moet concluderen.

Van Dam’s beschrijving van de jaren zestig geeft ook de indruk van de generatie van Den Uyl die relatief open staat voor nieuwe impulsen en een jongere generatie die niet echt hard hoeft te werken om snel succes te boeken. Het geeft een beeld van een verwende generatie die niet heeft geleerd om te luisteren. Wanneer die generatie aan de macht is, zoals oud-PvdA-er Gerrit Zalm als directeur van het CPB, en er zijn nieuwe gedachten, dan toont die generatie ook dat men verwend is en niet heeft geleerd te luisteren. Hoe het dan zit met mijn leeftijdgenoten Henk Don en Paul de Beer is dan nog niet verklaard, maar misschien vraagt een parlementaire enquête commissie het hen ooit.

Kwestie 2. Het gebruik van de Engelse taal

Pag 178: “Men gaat ervan uit [op het CPB / TC] dat iedereen die in de nota geïnteresseerd is ook een tamelijk ingewikkelde studie over de overheidshuishouding in het Engels kan lezen en begrijpen. Die foutieve

veronderstelling leidt ertoe dat voor de grote meerderheid van de bevolking, inclusief de meeste journalisten, zo'n belangrijke nota niet toegankelijk is." Hiervoor: (a) Alsjeblieft, een studie econometrie is nu eenmaal niet eenvoudig, of wilt u terug naar de 18e eeuw, waarin u het wel kunt lezen maar waarbij u ook mag aannemen dat het wel niet zal kloppen? (b) Er is een afdeling Voorlichting, en bedoelt u dat deze uitgebreid moet worden? (c) Beter is mijn suggestie in Colignatus / Cool (1994) van een Economisch Hof, dat open is naar de samenleving. (d) Het is een essentieel punt. Colignatus (1990, 2005a) zijn in het Engels en gebruiken relatief moeilijke economische theorie en empirische analyse. Wanneer Van Dam's kritiek hier overgenomen wordt dan wordt mij het werken onmogelijk gemaakt. Juister is toch het model van wetenschappers die onderling het werk doen met daarnaast parlementariërs, journalisten en Postbus 51 voor de nodige vertaalslagen.

Kwestie 3. Berekeningen over leven en dood

Pag 202: "Afgezien van de weerzin die ik voel bij rentabiliteitsberekeningen voor zorg, ben ik ontzettend bang dat dit soort discussies vrijmaken voor het telkens opnieuw verschuiven van grenzen." Dit is dubieus. De huidige medische ethiek is vaak: die het eerst komt die het eerst maalt. Het is niet onlogisch om erover na te denken of dit beter kan. Moraliteit heeft met overleving te maken en de moeilijkste keuzen gaan over leven en dood, en de kwaliteit van leven. Wie er meer over nadenkt komt tot de conclusie dat dit bij uitstek een terrein is om zorgvuldigheid te betrachten, en dat is een heel andere houding (namelijk *zorg*) dan weerzin. Als het weerzin is dan heeft Van Dam er denkkelijk onvoldoende over nagedacht en zou het passen om voorzichtig te zijn met uitspraken.

Pag 203: "(...) als we de stijging van de zorgkosten zouden betalen uit de koopkrachtstijging, zou er van de 1,7 procent jaarlijkse groei iets meer dan 0,1 procent af gaan." Maar hier reageert Van Dam technocratisch, in weerwil van zijn eerdere waarschuwing daartegen. Hij accepteert volledig het denkmodel en laat allerlei overwegingen omtrent aannames buiten

beschouwing. Waarom pleit hij niet voor beperking van de consumptie tot 0,7 procent, zodat een volle 1,0 procent beschikbaar komt voor allerlei verbeteringen in de zorg ?

Pag 303: “Mannen met een laag inkomen leven zes jaar korter dan de groep met het hoogste inkomen, en ze leven twaalf jaar korter in goede gezondheid. (...) Als er een uitbraak dreigt van een milde vorm van griep worden voor iedere Nederlander twee vaccins ingekocht om het onheil te lijf te gaan. Maar als er is vastgesteld dat de 10 procent van de bevolking met een lage opleiding structureel zes jaar korter leeft dan de 10 procent met de hoogste opleiding, is er geen spoor van opwinding of gevoel van urgentie te bekennen.” Hiervoor: (a) Nu mogen berekeningen over leven en dood wel ? (b) De bestelling is gedaan toen de griep nog gevaarlijk leek. (c) Bij infectieziekten lopen ook de machtigen gevaar. (d) Ik heb een hoogleraar volksgezondheid over het belastingvacuüm verteld, en hij wilde er niet van weten, ook al hield hij zich met deze problematiek bezig. Ik suggereerde hem dat hij last had van cognitieve dissonantie en toen werd hij boos. Dus een blokkade bij de medische stand ten aanzien van de aanpak van werkloosheid en armoede en ten aanzien van het doorbreken van de patstelling onder economen.

Kwestie 4. Politiek en journalistiek

Pag 218: “Ik ben een burger die bovengemiddeld geïnteresseerd is in politiek en die de berichtgeving daarover op de voet volgt. De parlementaire journalistiek kan zich niet onttrekken aan veranderingen die zich in het journalistieke metier voordoen. Maar als aanbodgestuurde journalistiek wordt vervangen door vraaggestuurde, lijdt de parlementaire berichtgeving het meest.” Inderdaad, ik heb de parlementaire pers op de hoogte gesteld van mijn protest tegen de censuur van de wetenschap door de directie van het CPB, en er niets meer van gehoord. Ook het parlement ingelicht, een rapporteur van de Commissie voor de Verzoekschriften stelde een rapport op maar toen ik protesteerde tegen het tendentieuze karakter van dat rapport

hoorde ik er verder niets over. Ook de KNAW keerde me de rug toe. Laten we maar aannemen dat mensen het allemaal goed bedoelen. Een boycot van Nederland tot dit disrespect voor wetenschap is opgelost is het laatste advies wat ik nog heb kunnen verzinnen.

Kwestie 5. Zwalkend recht

Van Dam (2009:242) citeert hoogleraren Van der Heijden en Noordam uit 2001: “Het sociale zekerheidsrecht is als een windvaan, nu eens dit en dan weer dat. De politieke rationaliteit domineert. De wetgever zet een bepaalde koers uit en komt daarop na enige tijd weer terug. Dit duidt op weinig beginselvastheid of, erger, op beginselloosheid.” Staatssecretaris Aboutaleb schaft de bijstand van jongeren tot 27 jaar af, tegen de grondwet, en is daar trots op.

Dit zijn zaken waar ik wel een beetje van opkijk.

Een persoonlijke autobiografische kanttekening: Ook zielig voor die juristen om steeds teksten te moeten aanpassen en opnieuw uit hun hoofd te leren, maar het is blijkbaar teveel gevraagd om krachtig te protesteren tegen wat de zwakkeren wordt aangedaan, en om ook de censuur van de wetenschap door de directie van het CPB aan de kaak te stellen. Persoonlijk ben ik tamelijk ontdaan over de huurleugenaars van de landsadvocaten, die hun juridische kennis inzetten om de integriteit van de wetenschap aan te tasten. Het schijnt een klassiek probleem te zijn.

Kwestie 6. Vlinder van Lorenz en de stelling van Gödel

Van Dam (2009:262): “In de literatuur lees ik vaak dat deze visie deterministisch zou zijn. De vraag is in hoeverre het begrip ‘deterministisch’ nog betekenis heeft in een fysisch systeem waarin toeval en willekeur op microniveau gevolgen op macroniveau genereren. Het lijkt alsof de vlinder van Lorenz is neergestreken op de stelling van Gödel. (verwijzing naar Hofstadter) Een vlinderslag in Amerika kan in Europa een orkaan

veroorzaken en een logisch systeem is nooit in staat zijn eigen consistentie te bewijzen.” Hiervoor: (a) Zie mijn logica-boek Colignatus (1981, 2007a) voor de juiste behandeling van de stelling van Gödel; zie Gill (2008) voor een discussie van dit boek. (b) Toeval is anders dan willekeur, want dat laatste drukt een keuze op basis van de wil uit. (c) De vlinder van Lorenz is volstrekt deterministisch. ‘Chaos’ is de technische term voor een volstrekt gedetermineerd systeem dat er wel kan uitzien als een toevalsproces. (d) De micro-macro paradox geldt natuurlijk ook voor Schrödinger’s kat. (e) Dit miskent de onbewijsbaarheid van de visies in de epistemologische driehoek (**Bijlage B**).

Kwestie 7. Het milieu

Van Dam (2009:322): “Het bekendste en indringendste voorbeeld daarvan is het effect van economische groei op milieu en klimaat.” Hierover: (a) Volgens Roefie Hueting op <http://www.sni-hueting.info> is dit probleem inderdaad indringend omdat het huidige beleid de ecologische bestaansvoorwaarden van toekomstige generaties aantast. Zie zijn website, ook voor strenge kritiek op CBS, CPB en het PBL, het Planbureau voor de Leefomgeving. (b) Toch richt Van Dam zich de sociale kwestie, en gebruikt hij juist de vergrijzingsnota om de rol van het CPB ter discussie te stellen. Armen moeten ondersteund worden totdat het milieu vernietigd is ? (c) Mijn eigen analyse in Colignatus (1990, 1994, 2005a) hanteert de kwestie van werkloosheid zowel voor het vraagstuk zelf maar ook als bewijs om het falen van de Trias Politica aan de orde te stellen. Men moet zulk falen immers kunnen *bewijzen*. Voor dat bewijs duik ik diep de wetenschap in. Met als resultaat dat het geleverde bewijs *staat*.

Kwestie 8. Meer democratie

Van Dam (2009) signaleert dat de burger in de jaren zestig wel hindermacht kreeg maar te weinig de eigen verantwoordelijkheid die daarmee

gepaard zou moeten gaan. Op pag 354 concludeert hij: “Geef mensen directe zeggenschap, inclusief budgetrecht, over de uitvoering van collectieve voorzieningen (...) Het maken van afwegingen tussen concurrerende belangen behoort tot het wezenskenmerk van de democratie. (...) Er wordt in ons land al tientallen jaren op een beschamende wijze omgegaan met bestuurlijke vernieuwing. Tot nu toe zijn praktisch alle pogingen om mensen meer directe politieke macht te geven gesaboteerd.” Op pag 355 blijkt hij zelfs voorstander van gekozen burgemeester, gekozen premier en referenda: “De rechtstreekse verkiezing van bestuurders en volksvertegenwoordigers en het voorleggen van belangrijke kwesties aan het oordeel van de kiezers zou het ook voor onrendabelen aantrekkelijk maken hun stemrecht te gebruiken.” Colignatus en Hulst (2003) *De ontketende kiezer* laten ook zien dat er veel meer mogelijkheden voor vrijheid en democratie zijn dan tot op heden benut. De gekozen burgemeester is echter af te wijzen omdat het prettig is een neutrale voorzitter boven de partijen te hebben. Referenda kunnen zeer demagogisch zijn. Representatieve democratie, waarin partijen een afbeelding geven van de visies van het electoraat, met proportionele gewichten is het best. Zoals het nu gaat, dat het parlement de premier kiest, is te prefereren boven het Amerikaanse model waarin president en parlement elkaar tegenwerken omdat beiden hun eigen democratische legitimatie hebben. Beter is het wel om afspiegelingskabinetten te hebben, want het is niet logisch belangrijke delen van de bevolking buiten het bestuur te laten. Jaarlijkse verkiezingen vergroten de macht van de burger. De argumenten hiervoor zijn wiskundig sterk, zie Colignatus (2007b) *Voting theory for democracy*. D66 heeft zich altijd sterk gemaakt voor de gekozen burgemeester, gekozen premier en referenda, maar D66 is in de tijd stil blijven staan en heeft de wetenschappelijke literatuur niet gevolgd. Klaarblijkelijk geldt dit ook voor Van Dam.

Bijlage D. Details t.a.v. het minimumloon

Het minimumloon komt op verspreide plekken in *Niemand's land* voor:

- (a) pag 19 legt een relatie tussen het minimumloon en de cao-lonen. Maar dat negeert het belastingvacuüm. Van Dam signaleert een “ingrijpende culturele verandering (... van de ...) geïndividualiseerde samenleving”. Mogelijkerwijs is dat het geval, maar niet direct relevant voor het structurele probleem van het belastingvacuüm.
- (b) pag 24 noemt de “echte minima” en de “eenmalige uitkering”. Een gemiste kans, toendertijd.
- (c) pag 25 legt de trendbreuk t.a.v. armoede en minima bij het ontstaan van het kabinet Lubbers. Maar de juiste analyse is dat het belastingvacuüm in de jaren zestig is ontstaan, wereldwijd, terwijl de beleidsreactie in belangrijke mate voortkomt uit een verkeerde diagnose, in Nederland door zowel Den Uyl als Lubbers.
- (d) pag 34 noemt dat hij in een rede in Haarlem 1983 voor een basisuitkering kiest. Paul de Beer staat ook bekend voor zijn voorkeur voor een basisuitkering. Zie mijn kritiek in de hoofdtekst.
- (e) pag 36 noemt de gedeeltelijk basisuitkering van het rapport “Waarborgen voor zekerheid”, WRR 1985. Hiervoor de hoofdtekst.
- (f) pag 41 noemt het misbruik van de sociale zekerheid. Inderdaad, wanneer het stelsel wordt overbelast met velen die door het minimumloon werkloos zijn, dan is het voor anderen gemakkelijker om te doen alsof die oorzaak ook voor hen geldt.
- (g) pag 55 noemt de grote belastingherziening van 2000, door Zalm en Vermeend. Van Dam ergert zich aan het opportunisme ervan. Hij ziet niet dat het probleem van het belastingvacuüm nog verder gecompliceerd werd. Zie hierover mijn website. Zalm en Vermeend gedragen zich in mijn analyse als iemand die met een te hoog promillage gepakt wordt en die ontkent teveel gedronken te hebben.

- (h) pag 75 beschrijft de situatie van volledige werkgelegenheid. Inderdaad, in die periode was het belastingvacuüm minimaal. Velen zien de volledige werkgelegenheid in de jaren vijftig en zestig als gevolg van een cultuur en sfeer van Wederopbouw, maar economisch is het andersom en gelden economische wetten.
- (i) pag 100: “Voor elke bedreiging van de bestaanszekerheid werd een aparte regeling ontworpen en voor elke vorm van hulpverlening een eigen discipline. Allemaal werden ze voorzien van een eigen organisatie. Ik betoogde dat de versplintering leidde tot een tot wanhoop drijvende verkokering die de kosten van veel hulpverlening maximaliseerde, maar de effectiviteit vaak tot nul reduceerde.” Inderdaad. Het belastingvacuüm is bovendien een regeling die juist bestaansonzekerheid schept.
- (j) pag 108 beschrijft arbeid als een basisbehoefte en factor voor geluk. Inderdaad. Waarom negeert Nederland dit gegeven ? Omdat mijn collega-economen de verkeerde analyse aanhangen en zich niet verdiepen in mijn kritische alternatief. (Overigens betwijfelt sommige literatuur of het Hawthorne effect werkelijk goed gemeten is.)
- (k) pag 113: “(...) dat regels er zijn om voldoende zorgvuldig dingen voor mensen te bereiken, niet om ze tegen te houden”. Inderdaad, regels beschermen de zwakkeren, want de sterken redden zich wel. Het belastingvacuüm is een verkeerde regel, schept een onmogelijkheid in plaats van een mogelijkheid.
- (l) pag 126: “Het minimumloon werd fors opgetrokken en de netto-nettokoppeling werd ingevoerd. De uitkeringen werden jaarlijks aangepast aan de stijging van de CAO-lonen. Daarmee werd de armoede relatief verklaard.” Van Dam meldt niet dat dit dus verkeerd was. De netto-netto-koppeling en het relatieve karakter is het probleem niet. Het belastingvacuüm had moeten worden afgeschaft, en vervolgens had het bruto loon beter op de markt afgestemd kunnen worden. Het is curieus dat Van Dam elders over jeugdwerkloosheid klaagt, pag 140 over 1983-84: “Vooral de werkloosheid onder schoolverlaters was treurig. Eén op de drie had geen werk, en dat lag ook niet in het verschiet.”

- (m) pag 139 noemt een boek van Arie van der Zwan, “Van Drees tot Bos” over zestig jaar geschiedenis van de PvdA uit 2008. Ik heb het niet gelezen maar het laat zich veilig aannemen dat hij niet verwijst naar mijn analyse. Uitsluiting van wetenschappers vindt plaats via selectief citeren.
- (n) pag 166 noemt de vrije markt theorie van Milton Friedman. Helaas noemt Van Dam niet dat Friedman tegelijkertijd een voorstander van een basisuitkering was. Op pag 167 vraagt hij over schrijnende armoe in de USA: “Zou dit soort taferelen Friedman nooit zijn opgevallen” Wat zou hij ervan gedacht hebben?” Een vreemde vraag, het laat zich toch nalezen? Van Dam is zelf ook voor een (gedeeltelijke) basisuitkering.
- (o) pag 178 verwijst naar een boek van Flip de Kam en Frans Nypels – maar Flip de Kam snapt het probleem van het belastingvacuüm ook nog niet (noch dat van het dynamische marginale tarief).
- (p) pag 195: “Maar dat zou in strijd zijn met een ander typisch neoliberaal dogma: de belasting- en premiedruk moet omlaag, niet omhoog.” Dit hangt echter ook samen met een fout in de huidige economische theorie en modellen omtrent het dynamische marginale tarief, zie bijv. Hulst e.a. (1998:99-105).
- (q) pag 210-213 bespreken arbeid, uitkeringen en de armoedeval. Van Dam geeft terecht kritiek op het misplaatste argument van de armoedeval, maar nog niet de meest effectieve kritiek (zie daarvoor mijn Colignatus (2005a)).
- (r) pag 214: “(...) was het nodig het minimumloon zo laag mogelijk te krijgen. Er waren ook pleidooien om de leer van Friedman te volgen en het minimumloon maar af te schaffen. In Nederland werd gekozen voor een geleidelijk achterblijven van het minimumloon bij de gemiddelde loonstijging. (...) Mensen met een minimuminkomen hadden na bijna 25 jaar, nog steeds ongeveer 5 procent minder te besteden dan in 1980.” Afgezien van de exacte cijfers: In mijn analyse is het probeem echter terug te voeren naar een te hoog minimumloon in 1970. In het Nederlandse beleid zijn de minimum-loonkosten de laatste 40 jaar te hoog gehouden, met massale werkloosheid aan de onderkant van de

arbeidsmarkt als gevolg. Dat is wat anders dan de netto bestedingsruimte. Ik zeg dit al 20 jaar.

- (s) pag 223-232 bespreekt de staat die graag straft – ik laat de relatie tot het te hoge minimumloon dat tot werkloosheid leidt even voor wat die is. Deze stukken over de criminaliteit (Van Dam is zoon van een politiemann) en ook over de volkshuisvesting (Van Dam's portefeuille) zijn heel aardig maar voeren af van het hoofdthema.
- (t) pag 278: “(...) bestaanszekerheid (...) is de reden waarom in de meeste beschaafde landen een wettelijk minimumloon bestaat en waarom er voor mensen die niet in staat zijn te werken een inkomensvervangende uitkering is. (...) Wat is voldoende bestaanszekerheid? (...) Het afschaffen van het minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen, het ideaal van Friedman, betekent in die definitie ook afschaffen van de armoede.” (a) Friedman was voorstander van een basisuitkering, (b) met een lager minimum kan er nog steeds zekerheid bestaan, (c) ik zag ooit in Portugal iemand zonder armen, op straat schilderijtjes verkopen, en met zijn tenen de kwast hanteren; maar daar gaat deze discussie eigenlijk niet over: ik acht Van Dam pag 278-286 over de relatieve definitie van armoede ter zake, en het zou mooi zijn wanneer die schilder een net inkomen en bestaanszekerheid had, zodat zijn gebruik van de tenen voortkomt uit de wens tot expressie en niet uit pure armoede, (d) de echte discussie gaat over het afschaffen van het belastingvacuüm, en daar is Van Dam blind voor.
- (u) pag 322-323: “(...) in de jaren zeventig was het niveau van het nettominimumloon waaraan de netto-uitkeringen werden gekoppeld aanzienlijk verhoogd. Tijdens het eerste kabinet-Lubbers in 1982 werd begonnen met de sanering van de overheidsfinanciën en werden de uitkeringen verlaagd. In de daaropvolgende decennia werd de koopkracht van het minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen beneden of rond het niveau van 1979 gehouden, en dat duurt voort tot op de huidige dag (...).” Maar mijn analyse laat zien dat de minimumloonkosten al rond 1970 te hoog waren, en dit probleem is nog lang niet opgelost.

- (v) pag 336: “Die moet ongedaan worden gemaakt door het wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen geleidelijk, stapje voor stapje, te verhogen.” Hetgeen meer ellende geeft.
- (w) pag 340 noemt het verdwijnen van de mijnbouw, textiel- en scheepsbouw uit ons land, en brengt dat in verband met de weigering van werknemers om zulk werk tegen zo’n laag loon te doen. Echter, het dit was vooral ook een kwestie van loonkosten als gevolg van belasting- en premieheffing.
- (x) pag 340: “Je kunt mensen niet dwingen tot statusverlaging en vernedering. Nog minder moet je dat niet willen. Het levert alleen maar ressentiment op.” Dit lijkt me waar. Politici die het belastingvacuüm niet aanpakken spelen met vuur, en dan hoef ik alleen maar naar de Franse banlieux te kijken. Het lijkt me te adviseren dat Frankrijk Nederland zo spoedig mogelijk gaat boycotten totdat de censuur van de wetenschap door de directie van het CPB is opgelost.

Bijlage E. Recensie van *Werkloosheid en armoede*

<p>Staatscourant 19 maart 1998</p>	<p>Commentaar van Thomas Cool, 28 maart 1998</p> <p>De werkafpraak tussen Hans, Auke en mij is dat ik de wetenschap bedien en zij het grote publiek. Deze recensie vraagt een antwoord van mij.</p>
<p>Hans Hulst en Auke Hulst (m.m.v. Thomas Cool): Werkloosheid en armoede. De oplossing die werkt, Thesis Publishers, Amsterdam, 1998, ISBN 90 5170 447 x, Prijs: f 24,90</p>	<p>Beter geen haakjes rondom me.</p>
<p>Het is opmerkelijk op hoeveel plaatsen er in Europa en de Verenigde Staten wordt gediscussieerd over mogelijkheden om de werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt te bestrijden. Het boek “Werkloosheid en armoede, een oplossing die werkt” past duidelijk in deze discussie.</p>	<p>Opmerkelijk ? Niet echt. CPB-ers Van Schaaik (ESB 1983), Bakhoven (ESB 1988) en Cool (CPB 1990) constateerden dat binnen het huidige stelsel de werkloosheid aan de onderkant structureel en groeiende is. Dat deze werkloosheid niet aan technologie of globalisering lag, was toen ook al duidelijk. Zo wist ik in 1989/90 dat het probleem niet weg zou gaan, en dat mijn analyse actueel zou blijven. Dus ik zit (on-) geduldig te wachten totdat bij anderen het kwartje valt. (Toets der empirie: de voorspelling is uitgekomen.) (De subtitel is overigens “de oplossing” en niet “een oplossing”.)</p>
<p>Het is een helder geschreven boek met het karakter van een vlugschrift - zeer vlot leesbaar en soms</p>	<p>Ik heb echt mijn best gedaan om dit te beperken, maar bij samenwerking is het geven en nemen. Journalisten</p>

demagogisch op het humoristische af.	stellen andere eisen dan wetenschappers, zie de verantwoording in het boek.
In dat boek zijn de opvattingen van Thomas Cool verwoord door de journalisten Hans en Auke Hulst.	‘Opvattingen’ kan lezen als ‘politieke opvattingen’ en het is: ... de wetenschappelijk verantwoorde analyse van de ex-CPB econometrist ...
Overigens zijn sommige van zijn gedachten wel erg summier uitgewerkt.	Het is maar een publiëksboekje van 115 kleine pagina’s! Er wordt verwezen naar mijn internet site (...) en daarvan kan men weer roepen dat het uitvoerig is... De recensent kan beter zeggen: de analyse wordt met grote verfstreken beschreven, hetgeen nuttig is voor het overzicht dat dit boekje de gewone burger moet brengen. Ook al hapt de deskundige soms naar adem omdat er blijkbaar veel is dat hij nog nader moet bestuderen.
Wat inhoud en benadering betreft sluit het boek aan bij “Rewarding Work”, het recent verschenen boek van de Amerikaanse econoom Phelps, waarin deze subsidie bepleit van banen in de particuliere sector.	M.i. is het verwarrend om er nu al anderen bij te halen. Bespreek eerst het boekje. Maar t.a.v. Phelps: <ul style="list-style-type: none"> • Ik heb dit boek van Phelps gezien, nog niet gelezen. Ik ga er van uit dat dit boek geen verandering is t.a.v. dat andere recente boek van Phelps: “structural slumps” (stond zo niet op de kaft), en zie dan mijn reactie: <i>Unemployment Solved: An answer to Krugman, Phelps, Ormerod and Heilbroner</i> • Ik stel dat dergelijke subsidies geen echte subsidies zijn,

	<p>wanneer zij compenseren voor ten onrechte geven belastingen. Voorzover ik weet heeft Phelps dit inzicht niet, en dat is toch een belangrijk punt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Phelps heeft zijn analyse in de <i>Financial Times</i> uiteengezet, en dit belangrijke punt niet genoemd. • E.e.a. sterkt mijn betoog: “Economisten hebben allang aangegeven hoe de werkloosheid aangepakt kan worden, dus, er is nu bestuurlijke verstarring” (ook al noemt men genoemd belangrijke punt niet). • Die beleidsverstarring is op zich belangrijker dan het symptoom van de werkloosheid. Wim Kok, in een lezing afgedrukt in <i>de Volkskrant</i> van 9 maart 1998 spreekt ook van bestuurlijk onvermogen (maar laat vaag wat hij daarmee bedoelt).
<p>Minimumloon te hoog</p> <p>Het boek bestaat uit drie delen. In het eerste deel worden de symptomen geschetst van de huidige werkloosheidssituatie. Een van de conclusies is dat in Nederland ongeveer twee miljoen mensen - een kwart van onze beroepsbevolking - zouden kunnen en willen werken, maar daartoe door de arbeidsmarkt niet in staat worden gesteld. Dit enorme aantal wordt echter niet onderbouwd</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Het boekje bevat een opsomming van mee te tellen categorieën. • De diagrammen met de productiviteitsverdeling bevatten een gearceerd gedeelte; en de verdeling is geschat op waargenomen voltijdswerkers.

<p>- zonder dat ik wil ontkennen dat de officiële cijfers de situatie zeker onderschatten.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wat is het aantal volgens jou dan ? (Henk Don, de directeur van het CPB, noemde ooit 20%.) Is dit de belangrijkste discussie t.a.v. het boekje ? • Ikzelf ben pragmatisch: verbeter het systeem, en dan blijkt wel hoe groot de werkloosheid echt was.
<p>Bij de symptomen wordt overigens terecht aandacht geschonken aan de vicieuze cirkel rond werkloosheid, armoede en criminaliteit en aan het belang van werk als sociale factor. Deze problematiek wordt vaak onderbelicht in de economische discussie - waarbij het bovengenoemde boek van Phelps een opmerkelijk gunstige uitzondering is.</p> <p>In het tweede deel van ‘Werkloosheid en armoede’ worden de oorzaken van de werkloosheidsproblematiek geanalyseerd. Welnu, deze is zeer eenvoudig aan te wijzen: het minimumloon is te hoog!</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beter: de auteurs wijzen op meestal weinig belichte gevolgen van het te hoge minimumloon. • Ik kwam tot de huidige analyse na studie van keynesianisme, monetarisme, Barro & Grossman, Malinvaud, aanbod-economie, rationele verwachtingen, etcetera, dus, niet echt eenvoudig. • Mijn analyse is een amendement op “de bestaande modellen”. De hele analyse is derhalve minstens zo complex als die modellen. Dat is niet “eenvoudig”. • In een publieksboekje kan e.e.a. eenvoudig worden voorgesteld, dat is waar. Maar zelfs dan presenteren we de Phillipscurve, en bespreken we de betekenis van de verschuiving daarvan. En nog wel meer aspecten. In het boekje is bijv. ook de vlucht in de WAO genoemd. • De enige reden waarom ik mijn positie t.a.v. de zinvolheid van een parlementaire enquête kan

	<p>handhaven, is dat de analyse in algemene termen ook is uit te leggen aan een grotere groep. Waar de directie van het Centraal Planbureau mij ook gebreideld heeft t.a.v. mijn analyse t.a.v. het theorema van Arrow, sta ik tamelijk machteloos. Dat is zo complex, daar kan de buitenwacht niets mee.</p> <p>En: het verhaal moet niet alleen zijn uit te leggen, maar wanneer ik ook maar 1 foutje zou maken, word ik door de collega's weggekegeld... Dus het is een verhaal dat staat.</p>
<p>De reden daarvan ligt in ons belastingstelsel: door de wens de marginale tarieven te verlagen is noodgedwongen de belastingvrije voet ook verlaagd en derhalve het tarief voor het minimumloon verhoogd.</p>	<p>Met de laatste zin ('en derhalve') zal de lezer moeite hebben. Suggestie: maak er een aparte zin van, of schrap het gewoon.</p>
<p>Omdat het netto-minimumloon een levensvatbaar inkomen moet opleveren, is daardoor het bruto-minimumloon veel te hoog uitgevallen. Daardoor worden veel mensen werkloos. De remedie is even eenvoudig: stel een belastingvrije voet in die overeenkomt met een aanvaardbaar bestaansminimum, en stel het netto-minimumloon hieraan ook gelijk. Mensen die het minimumloon verdienen hoeven dan geen belasting te betalen. Maar omdat dat</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dat het minimumloon zo'n cruciale rol in het economisch proces speelt, is <i>wel</i> overtuigend aangetoond. Ik laat mij namelijk niet zo gemakkelijk overtuigen. Anderen kunnen voordeel hebben van de beschikbare argumenten wanneer zij mijn werk bestuderen. Je moet dan wel de tijd nemen om mijn werk te bestuderen. • Je kunt niet zinnig verwijzen naar 'de' analyse van de Nederlandse situatie, want dat

<p>mensen zijn die nu geen werk hebben, en dus nu ook geen belasting betalen, is dit pure winst. De voordelen van de oplossing worden nog verder uitgewerkt in het derde deel van het boek.</p> <p>Bij deze analyse en oplossing zijn uiteraard de nodige kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is in Nederland bepaald niet overtuigend aangetoond dat de hoogte van het minimumloon de hoofdoorzaak is van de werkloosheid. Ook de auteurs onderbouwen deze stelling niet.</p>	<p>debat is gemankeerd. Zo negeren nogal wat auteurs mijn werk.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Je hebt gelijk dat e.e.a. niet in dit boekje uitgewerkt wordt, maar dat is een open deur, want het is een publieksboekje. Zie mijn home page voor de diverse verwijzingen: bijv. de wiskundig-economische stelling met bewijs in herleide vorm: <i>On the political economy of employment in the welfare state</i> • Waarom zie je het argument t.a.v. de verschuiving van de Phillipscurve niet ? (Bijvoorbeeld.)
<p>Het probleem is juist dat in de huidige situatie in Nederland bij loononderhandelingen werkgevers en werknemers bijna geen gebruik maken van de loonschalen op en vlak boven het minimumloon. Dan is het ook niet duidelijk waarom een verlaging van het minimumloon zou leiden tot volledige werkgelegenheid.</p>	<p>Je tegenwerping is erg flauw, en niet logisch.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lees bij ons voor ‘minimumloon’ bijv. ‘wettelijk of CAO-minimum’. Het gedrag van de sociale partners om een nog hoger bruto minimum te kiezen dan het wettelijk niveau, is een versterking van het multiplier effect t.a.v. voet en bestaansminimum. Dat is geen weerlegging maar extra bewijs. • Wel is het zo dat de overheid vooral het wettelijk minimum als instrument heeft, en dat de sociale partners een eigen verantwoordelijkheid hebben. Hier is dan verstandig mee om te gaan. Indien de overheid het wettelijk minimum aanpast conform mijn analyse, dan kunnen werkgevers een lagere

	<p>CAO loonschaal bepleiten, zonder dat de vakbeweging kan stellen dat dit a-sociaal zou zijn. Sterker nog: de vakbeweging zou het moeten accepteren vanuit werkgelegenheidsoogpunt.</p> <p>Dus: het is voor de Nederlandse situatie wel bewezen dat het WML van belang is!</p> <p>Dit is een bewijs op logische gronden. Jij verwijst naar statistische studies, die echter niet relevant zijn omdat de statistiek alleen de huidige situatie laat zien.</p>
<p>In de Verenigde Staten is het probleem dat de loonhoogte waarbij volledige werkgelegenheid optreedt ligt beneden een aanvaardbaar bestaansminimum (vandaar Phelps zijn pleidooi voor loonkostensubsidies).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dit is een definitiekwestie. Het is een <i>eyeopener</i> wanneer je inziert dat dit zo is. Namelijk: In het herleide vorm model zijn alle kosten en baten mee te nemen. Bijvoorbeeld wanneer Nederland vrijwel gratis ziekenfonds heeft en de VS hier heel duur is, of wanneer Nederland huursubsidie geeft en de VS niet, dan wordt bij ons een ‘loonkostensubsidie’ (à la Phelps) gegeven, zonder dat die zo’n naam heeft - maar in het herleide vorm model komt alles terecht onder de noemer ‘vrijstelling van lasten’. • Hoe dan ook sluit dit niet uit dat onze aanpak al een forse verbetering betekent. We kunnen later altijd bekijken of we naast het kwijtschelden van belasting

	(verhoging van de voet) ook nog extra subsidie moeten geven voor resterende groepen.
Tot slot blijft onduidelijk wat de financiële consequenties zijn van het verhogen van de belastingvrije voet van rond de 5.000 gulden naar rond de 18.000 gulden - ook hierover wordt merkwaardig genoeg door de auteurs met geen woord gerept.	<ul style="list-style-type: none"> • De werkelijke cijfers zijn van ca. 7.000 naar 21.000 voor alleenstaanden en van (met voetoverheveling) 14.000 naar 24.000 voor paren. • Je hebt zelf boven toegegeven dat het gratis kan ! (Want de verhoging van de voet geldt alleen beneden het huidige bruto minimumloon.) • Het boek verwijst wel degelijk naar mijn onderbouwing (op het internet). • Overigens, zoals gezegd, wordt mijn werk door de CPB-directie gebreedeld: http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/TPnCPB/TPnCPB.html • Ga mij (aldus) niet verwijten dat ik geen beschikking heb over de middelen om e.e.a. door te rekenen! In de huidige situatie heb ik gedaan wat in mijn vermogen lag, bijv. een wiskundig economisch bewijs geleverd.
Onmogelijk en gevaarlijk Een interessant alternatief wordt gepresenteerd in een artikel van Graafland en De Mooij in de Economisch Statistische Berichten van afgelopen februari. Op basis van berekeningen met het MIMIC-	Neen, het debat in Nederland is, zoals gezegd, gemankeerd. Graafland en De Mooij rekenen niet door wat ik voorstel. Er zijn hier mijnenvelden van terminologische verwarringen. Bijv. Graaflands 'verhoging' van

<p>model van het Centraal Planbureau stellen zij dat een belastingkorting voor laaggeschoolde werknemers het meest effectief is.</p>	<p>de belastingvrije <i>som</i> betekent gewoonlijk ook een verdubbeling voor gezinnen, namelijk via de overheveling van de belastingvrije som van niet-werkende partner naar de werkende partner. Dat is nodeeloos duur.</p> <p>Mijn voorstel t.a.v. de <i>voet</i> zit anders in elkaar.</p>
<p>De auteurs van ‘Werkloosheid en armoede’ bepleiten overigens in een merkwaardig zijpad voor een versterking van de onafhankelijkheid van het CPB, door dit onder te brengen bij een Economisch Hof dat ook een veto zou mogen uitspreken over de Rijksbegroting. Dit lijkt mij een staatsrechtelijk onmogelijke, en ook zeer gevaarlijke ontwikkeling.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Is geen zijpad, maar de tweede peiler van het boek. • Wanneer jij vindt dat het huidige CPB ‘op wetenschappelijke wijze de modellen en cijfers bepaalt, en ook over de middelen beschikt om dat te garanderen’, dan stel ik niets anders voor dan wat jij denkt dat al geregeld is (maar niet geregeld is). • Pas op met uitspraken over het staatsrecht ! Ik heb er diep over nagedacht, ik weet niet of jij dat al gedaan hebt. Bijv. bevat bovengenoemd paper met het wiskundig economische bewijs ook een stelling en bewijs over de rol van <i>informatie</i>. De Public Choice zou je achterdochtiger moeten maken t.a.v. monopolies die slecht gereguleerd zijn ! Zie een voorbeeld van wat de grondwetswijziging zou kunnen inhouden in: <i>A constitutional amendment for an Economic Supreme Court</i> Je kunt niet voorbijgaan aan de problemen die het boekje noemt t.a.v. het CPB. Herinner je je van

	<p>een paar jaar geleden dat Bolkestein de suggestie deed tot 2 CPB's ? Ik pak het, meen ik, fundamenteel correct aan: logisch, democratisch, optimerend, weldenkend, etc.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de goede orde, ben ik consistent: wanneer het CPB werkelijk een instelling met wetenschappelijke basis was geweest, dan had er allang een doorrekening plaatsgevonden (bijv. was er intern een discussie geweest, en had ik Graafland e.e.a. kunnen uitleggen - hij weet m.i. nog weinig van mijn analyse, want er was geen discussie mogelijk)
<p>Al met al lijkt het voorstel dat in dit boek wordt gedaan niet erg uitgewerkt en waarschijnlijk ook niet houdbaar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Je zegt eigenlijk niets anders dan dat het een publieksboekje is (met maar 115 pagina's). Zolang je de referenties niet bestudeerd hebt, kun je geen inhoudelijk oordeel vellen. Niet proberen dus. Geef een ander soort recensie. • Er zijn veel voetnoten, er is de grafische bijlage, en er is de verwijzing naar de uitwerking op internet.
<p>Maar de wijze waarop het voorstel wordt gemotiveerd kan de lezer wel inspireren om daar verder over na te denken.</p>	<p>Hou deze gedachte vast: het boekje is bedoeld om een groter publiek inzicht te geven in wat volgens ex-CPB econometrist Thomas Cool de echte discussie is (welke in het debat onder economen gebreedeld danwel genegeerd wordt).</p>

En in veel van de zijpaden	Waarom nou weer 'zijpaden' ?
<p>die bij de presentatie van het voorstel in dit boek worden bewandeld benadrukken de auteurs terecht de verwevenheid van de problematiek van inactiviteit met problemen rond sociale zekerheid, werketos, veiligheid en gezondheidszorg. Dit alles maakt dat het een boek is dat toch de moeite waard is om gelezen te worden.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dat laatste is de vraag, na al je kritiek. Wanneer je dit echt meent, zou je een andere recensie moeten schrijven, prikkelender, uitnodigender ... • Zo kun je verwijzen naar het gebeuren op het VVD congres, waarin het congres tegen de zin van het bestuur koos voor handhaving van het minimumloon in plaats van afschaffing. Dit boekje geeft nieuwe argumenten voor die discussie. • Benadruk de vragen die het boekje oproept, en concludeer dat er inderdaad nog werk voor de collega's ligt om te verhelderen en meer eensluidend aan het grote publiek te berichten.
<p>Prof. dr. Joan Muysken</p>	<p>drs. Th. Cool (door het onheuse ontslag door de directie van het CPB helaas nog niet kunnen promoveren en hoogleraar kunnen worden. Maar goed, Keynes was dat ook niet, wat op een wat rare manier toch een geruststelling is.)</p>

Bijlage F. Krantenartikelen 1991 - 2008

Graag dank ik andermaal mijn co-auteurs.

1991. Goed WAO-beleid vergt tijd

Trouw 10 augustus 1991

De WAO kent problemen van medische afschatting, organisatie, werkomstandigheden, en eventuele herinschakeling. Het beleid dat hier nodig is vergt tijd. Een snelle verandering roept alom weerstand op, niet alleen wegens emoties maar ook om inhoudelijke redenen.

Een goed alternatief ligt in de (gelijktijdige) aanpak van de werkloosheid. Het eigenlijke probleem bij de WAO is niet de arbeidsongeschiktheid, maar de verborgen werkloosheid. De getalsverhouding van WW'ers versus WAO'ers mag ons niet verwarren. Maatregelen ten aanzien van de WAO leiden tot toename van werkloosheid, aldus slechts tot een verschuiving waarmee niemand geholpen is. Werkgelegenheid is het eigenlijke probleem.

Door het beleid te concentreren op de geregistreerde werkloosheid wordt ervaring opgedaan ten behoeve van deze component in de WAO, terwijl kabinetswensen ten aanzien van begroting en koppeling zijn vervuld.

De huidige werkloosheid wordt in belangrijke mate veroorzaakt door een verborgen mechanisme in de belastingwetgeving. De bruto minimumloonkosten zijn te hoog omdat de belastingvrije voet te laag is. Deze voet moge staan voor minimaal noodzakelijke kosten van levensonderhoud. De voet wordt in de huidige methodiek aangepast voor inflatie, maar in de filosofie van de koppeling (WAM) moet dit de loonstijging zijn. Sinds de jaren vijftig is zo een achterstand van minstens tienduizend gulden opgelopen. Dit betekent dat het inkomensbeleid, dat gericht is op netto, een verkeerd (bruto) instrument gebruikt.

Een mogelijke structurele remedie is het geleidelijk verhogen van de belastingvrije voet tot het bestaansminimum, met gelijktijdige verlaging van bruto uitkeringen en minimumloon (met gelijk netto) en tevens afschaffing van de voethoverheveling. Dit is te financieren uit met name het terugploegen van uitkeringen, maar ook uit de economische groei en een ietwat andere verdeling van marginale tarieven, zoals deels besloten ligt in de voorstellen van de commissie Stevens.

Subsidies hebben een slechte naam gekregen. ‘Sponsoring’ klinkt beter, maar betreft hetzelfde verschijnsel. Men beseffe aldus dat subsidie een toelaatbaar instrument is, waarbij per geval te bezien is of toepassing economisch verantwoord is. De vakbeweging verzet zich tegen subsidies met het argument van verdringing. Er zal hier echter sprake zijn van het ongedaan maken van verdringing, van het ‘de arbeidsmarkt weer in prijzen’ van mensen die ten onrechte verdrongen zijn. Eigenlijk geven werklozen subsidie terug, omdat zij ‘vrije tijd’ inleveren.

Meer concurrentie is zinvol voor de loonontwikkeling. Men bedenke tevens dat bestaande langdurig werklozen het werken ontwend zijn en ervaringen missen, of dat werkgevers vooroordelen hebben over minderheden, zodat tijdelijk sowieso hogere subsidies nodig zijn dan de structurele belastingverlaging op langere termijn.

De huidige WLOM blijkt minder effectief. Hiermee kan als volgt rekening gehouden worden. De WLOM kan uitgebreid worden met een voucher voor bestaande werklozen. Men kan naar een willekeurige werkgever stappen en een tijdelijke subsidie (de WLOM loopt tot 1994) aanbieden ter omvang van bijvoorbeeld vijftig procent van de uitkering, voor wettelijk en CAO minimumloon (eventueel aftoppen op modaal). Hogere effectiviteit van de maatregel volgt dan door de omvang van de subsidie, opnemning van CAO, willekeurige selectie van de terugploeg-werkgever, en door het perspectief van belastingmaatregelen, waardoor een duurzaam werkverband mogelijk wordt.

Dit alternatief combineert efficiëntie en rechtvaardigheid en biedt een oplossing waarin goedwillenden eerst een redelijke kans krijgen.

De auteur is econometrist bij het Centraal Planbureau, schrijft dit artikel op persoonlijke titel, en is tevens PvdA-lid Afdeling Scheveningen

PM. Ik wil posthuum nog prof. dr. A. van den Tempel danken die als proeflezer hielp dit artikel aan te scherpen.

1992. Minimumloon kan met gemak een stuk omlaag

Thomas Cool en Hans Droppert, de Volkskrant 24 april 1992

Een verlaging van de minimumloonkosten kan wel degelijk tot een belangrijke groei van het aantal banen leiden. De verlaging kan worden

bereikt door geen belastingen en premies meer te heffen. Voor de schatkist hoeft dat geen gevolgen te hebben.

1

In veel artikelen is de laatste tijd gesteld dat het geen zin zou hebben de kosten van het minimumloon te verlagen. Een verbetering van de werkgelegenheid zou dit niet of nauwelijks tot gevolg hebben. Tegelijkertijd wordt dan wel gesuggereerd dat een betere scholing en bemiddeling - de aanbodkant van de arbeidsmarkt - wel tot meer werkgelegenheid zou leiden.

Zonder de noodzaak van een verbetering van de aanbodkant van de arbeidsmarkt te ontkennen, is het duidelijk dat dit geen groot effect op de totale werkgelegenheid heeft. Mensen sneller bemiddelen leidt hoogstens tot een andere (eerlijker) verdeling van de werkloosheid en een beter uitgangspunt voor economische groei. Het leidt echter zeker niet tot de ongeveer één miljoen banen die noodzakelijk zijn om de werkloosheids- en WAO-problematiek op te lossen.

De economische theorie leert dat verlaging van loonkosten banen oplevert, als deze verlaging niet leidt tot vermindering van de effectieve vraag (de totale bestedingen). Het is echter niet geheel zeker hoeveel banen er bijkomen bij een bepaalde verlaging. Het moet gaan om een wezenlijke vermindering van de loonkosten, wil het een groot effect op de werkgelegenheid hebben.

In allerlei economische studies wordt gesproken over een verbetering van de werkgelegenheid van 1 tot 3 procent bij een verlaging van het minimumloon met 10 procent. Een verlaging van het minimumloon met 40 procent zou dan 4-12 procent werkgelegenheidsgroei, dat wil zeggen tussen de tweehonderdduizend en zeshonderdduizend banen opleveren. Gezien de omvang van de kostenreductie verwachten wij dat het dichterbij de zeshonderdduizend dan bij de tweehonderdduizend zal liggen.

De hoge loonkosten hebben geleid tot uitstoot van werkgelegenheid. Met name het laaggekwalificeerde werk is uit de markt geprijsd. De reden daarvoor is simpel: een ondernemer zal slechts een baan creëren als de opbrengst groter is dan de kosten. Een minimumloon van circa 16,50 gulden per uur is voor veel particulieren en kleinere bedrijven te hoog.

Het verdwijnen van de laaggekwalificeerde banen leidt verder tot een toename van de werkdruk (vermindering van de ondersteunende werkzaamheden) en daardoor tot een toename van het aantal WAO'ers en andere uitkeringstrekkers. Het is geen wonder dat de productiviteit per werkende in Nederland het hoogst is, maar ook het aantal arbeidsongeschikten.

Er zijn veel argumenten aangevoerd tegen de verlaging van het minimumloon:

- “Het werkt niet, omdat de meeste CAO’s zelfs boven het minimumloon betalen.” Dit argument klopt niet. Vanzelfsprekend is een paar paar procent meer betalen niet echt relevant voor bedrijven, als daarmee arbeidsrust kan worden gekocht. De verlaging van het minimumloon moet echter om effect te hebben wel gepaard gaan met een verlaging van het gehele loongebouw.
- “Het werkt niet, omdat er knelpunten zijn op de arbeidsmarkt.” De meeste echte knelpunten hebben echter geen betrekking op de laagste inkomens. En daar waar dat wel het geval is (winkelmeisjes en dergelijke) zien we dat het knelpunt ontstaat doordat volwassenen te hoge lonen krijgen in vergelijking met jongeren. Vanzelfsprekend is de belangstelling om te gaan werken niet erg groot als de inkomenstoename in vergelijking met de uitkering gering is. Dat betekent dat er een straffer sanctiebeleid en een doeltreffender arbeidsvoorzieningsbeleid moet worden gevoerd.
- “Het werkt niet, omdat de ervaring van een relatieve verlaging van het minimumloon gedurende de laatste jaren dit aangeeft.” De ervaring van de laatste jaren heeft slechts betrekking op geringe aanpassingen van het minimumloon. De effecten daarvan op de werkgelegenheid zijn moeilijk van andere factoren te onderscheiden.
- “Het minimumloon in Nederland is niet hoger dan in andere landen.” Dit geldt misschien voor de nettolonen, maar zeker niet voor de loonkosten (inclusief werknemers- en werkgeverslasten). Bovendien is juist in Nederland een hoge werkloosheid ontstaan als gevolg van een relatief hoge groei van de beroepsbevolking.
- “Het minimumloon geeft alleen banen van het laagste niveau en er zijn ook banen nodig van een hoger niveau.” De meeste uitkeringsgerechtigden zijn echter te vinden in het segment van de laagste banen. Het is met name in die segmenten dat de arbeidsparticipatie in Nederland extreem laag is.
- “Het minimumloon is toch een rechtvaardig inkomen voor dit type werkzaamheden.” De economie heeft echter weinig op met rechtvaardigheid, slechts met schaarste. Het is ook niet de vraag of het nettoinkomen verlaagd moet worden, eerder de kosten van het minimumloon.

De kosten van het minimumloon voor de werkgever bedragen 16,50 gulden per uur. De netto verdiensten voor de werknemer zijn echter maar 9 gulden per uur. Het verschil van meer dan 40 procent wordt als belasting en premie geheven door de overheid. Het is juist de overheid die het minimumloon zo sterk heeft opgedreven. Indien we geen belastingen en premies zouden heffen over het minimumloon, zou er een verlaging met meer dan 40 procent optreden en dat zou dus een fors werkgelegenheidseffect hebben.

Er zijn voldoende nevenargumenten om geen belastingen en premies voor de laagste inkomens te heffen. We noemen er een aantal:

- In het begin van de jaren vijftig was de belastingvrije voet gelijk aan het toen vigerende minimumloon. De belastingvrije voet is echter niet welvaartsvast gemaakt. Was dat wel het geval dan was hij nu nog steeds even hoog als het minimumloon.
- De hoogte van de premies die over de laagste inkomens worden geheven, staat niet in verhouding tot het bijbehorende recht op uitkering. Immers, indien men niet verzekerd zou zijn, zou men recht hebben op bijstand, wat in de meeste gevallen nauwelijks een slechtere positie geeft.
- Het heeft weinig zin om belastingen en premies op het minimuminkomen te heffen. Ze maken arbeid slechts duurder, waardoor de werkgelegenheid afneemt en de opbrengsten dus aan uitkeringen moeten worden besteed.

Argumenten zijn er dus wel. Echter de vraag die onmiddellijk zal rijzen, is of de overheid het zich wel kan permitteren om de belastingen en premies zo fors te verlagen. Rijst op die manier het financieringstekort niet de pan uit ?

Laten we eens een voorbeeld nemen. Indien de belasting en premievrije voet wordt opgetrokken van 4500 gulden naar 17.000 gulden, kost dat de overheid 7 miljoen (aantal belastingbetalers) maal 12.500 gulden (17.000-4500) maal een derde (belasting en premies). Dat is dus 29 miljard. Dit moet nog worden vermeerderd met de werkgeverslasten van rond 21 miljard. Totale kosten voor de overheid 50 miljard. Een deel hiervan kan natuurlijk worden terugverdiend door het marginale belastingtarief te verhogen. Als de eerste schijf naar 50 procent gaat en de rest op 60 procent wordt gezet, levert dit 30-35 miljard op. Let wel: verhoging van het marginale tarief betekent geen verhoging van het absolute bedrag aan belastingen. Die gaan zelfs nog omlaag voor alle loongroepen !

Daarnaast zijn er opbrengsten doordat de overheid de brutolonen van de ambtenaren en trendvolgers kan verlagen (zonder aantasting van de nettolonen). Na eliminatie van dubbeltellingen bedraagt het effect naar schatting 5-10 miljard. Tenslotte is onze verwachting dat de verlaging van de minimumloonkosten tot in het ongunstigste geval tweehonderdduizend en in een meer reëel geval zeshonderdduizend banen zal leiden. Er hoeft dan minder aan sociale uitkeringen te worden betaald. Dit betekent een inverdieneffect van 5-10 miljard.

Zo zien we dat op deze wijze de vermindering van de overheidsinkomsten vrijwel wordt gecompenseerd door de vermindering van de uitgaven. Hierbij hebben we dan nog niet eens gerekend met een toename van de productie ten gevolge van al die banen. Vanzelfsprekend kan een dergelijke effect ook op andere manieren worden bereikt. Een alternatief wat op kortere termijn effect kan hebben, is bijvoorbeeld de invoering van loonkostensubsidies voor langdurig werklozen. De bureaucratie, waar werkgevers zo'n hekel aan hebben, kan worden verminderd door een deel van de uitkering om te zetten in een voucher.

5

Welke wijze van uitkering ook wordt gekozen, het is noodzakelijk dat er een sociaal contract tussen overheid en sociale partners aan ten grondslag ligt. Het verlagen van de minimum loonkosten heeft namelijk geen zin als de CAO's, pensioenregelingen en dergelijke alle in bruto bedragen zijn gesteld en de verlaging van de belastingen en premies dus geen doorwerking heeft in een groot deel van de inkomens.

De inhoud van een dergelijk contract moet bestaan uit afspraken over het aanpassen van CAO's en sociale verzekeringen. Verder moeten afspraken worden gemaakt over een arbeidsmarktbeleid, dat de knelpunten weg kan nemen en een sanctiebeleid van de overheid en de sociale verzekeringsinstanties. We pleiten voor een meerjarenafpraak, waarbij in stappen tot een verlaging van de loonkosten kan worden gekomen.

6

Als de problemen zo eenvoudig zijn op te lossen, waarom gebeurt dit dan niet? Waarom worden er tendentieuze discussies gevoerd en waarom wordt de schuld van de werkloosheid bij de werkloze en van de arbeidsongeschiktheid bij de arbeidsongeschikte gelegd?

We kunnen er alleen maar naar raden. Het zou kunnen zijn dat het de politiek aan durf ontbreekt. Misschien moet de verklaring gezocht worden in

gebrek aan kennis of inzicht. Het zou ook kunnen dat groepen in de samenleving belang hebben bij hoge werkloosheid. In ieder geval moeten we constateren dat deze argumentatie met betrekking tot verlaging van de minimumloonkosten maar heel langzaam terrein wint.

1992. Blinde vlek in werk en welvaart

Laagproductieve medewerkers moeten worden vrijgesteld van belastingen en premies

Thomas Cool en Hans Droppert, Intermediair 3 juli 1992

Stel dat iemand u zou vertellen dat er een manier is om zowel de belastingen te verlagen als om volledige werkgelegenheid te herstellen. Een besparing van grofweg duizend gulden per Nederlander, kinderen meegerekend. Werk voor vrouwen en minderheden in plaats van een frustrerende afhankelijkheid en ledigheid. Werklozen en de meeste WAO-ers wederom fluitend aan de slag, achter loketten, in winkels, in taxis, als SRV-er voor de bejaarden, als conciërge en klusjespersoon, bij de opruiming van milieuschade, en noem maar op. Stel dat iemand u dit zei. Zou u het geloven? Waarschijnlijk niet. Weinigen zouden de gedachte serieus nemen. En toch bestond volledige werkgelegenheid van 1950 tot 1970 in vrijwel de gehele westerse wereld. En bestaat het nog steeds in Japan en Zweden.

Wat is er de afgelopen twintig jaar misgegaan?

In dit korte stukje kunnen we slechts het cruciale verschil tussen 1950-1970 en 1970-1990 beknopt beschrijven.

De sleutel tot herstel van volledige werkgelegenheid is dat men laagproductieve werknemers moet vrijstellen van belastingen en premies. Dit betekent een minimumloon ter hoogte van het bestaansminimum, met nauwelijks verschil tussen bruto en netto. Voor WAO-ers betekent dit het permanente behoud van een deel van de uitkering, als subsidie ter compensatie voor het verlies aan productiviteit.

Wat wij voorstellen bestond ook al in de jaren vijftig, maar nu niet meer. Er is iets heel vreemds in de boekhouding van Nederland. Je mag het ook Zwarte Pieten noemen, tussen het Ministerie van Financien, de Sociale Fondsen en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Terwijl een toenemend deel van het nationaal inkomen via de Fondsen verdeeld wordt, heffen de Fondsen hun premies zonder zich blijkbaar zorgen

te maken over werkloosheid. En het Ministerie van Financien past de belastingvrije voet jaarlijks aan voor alleen de inflatie. Een lage vrijstelling betekent dat je bruto meer moet verdienen om netto bij te blijven. SZW wil dat mensen netto ook nog de welvaartsstijging krijgen. SZW verhoogt ‘dus’ het wettelijk minimumloon. Geen wonder dat na veertig jaar dit minimumloon zo hoog is, d.w.z. zo zwaar met belastingen en premies belast is, dat velen werkloos zijn. (En om werkloosheid te vermijden, hebben we velen naar de WAO gesluisd.)

Een minimumloner kost zijn werkgever op dit moment ongeveer f 17,50 per uur, en houdt daar zelf netto slechts f 10,00 aan over. Welbeschouwd is de keuze tussen ofwel mensen werkloos houden zolang ze niet f 17,50 per uur kunnen inbrengen, ofwel de belastingen en premies op dat niveau dan maar te schrappen - en deze mensen dan maar voor die f 10,00 te laten werken zodat bruto en netto gelijk zijn.

Wij kiezen voor de laatste optie. Volgens economisch onderzoek zal dit 400 tot 600 duizend banen opleveren.

Het is onverstandig ervan uit te gaan dat laagproductieven meer kosten dan ze kunnen opbrengen. Tevens, indien minima vrijgesteld zijn van heffingen, en minima worden gekoppeld aan de algemene welvaartsontwikkeling, dan moet ook de heffingvrije voet gekoppeld worden aan de algemene welvaart.

Het overheidsbestuur faalt niet alleen in Nederland, maar in de gehele westerse wereld. De blinde vlek bij belastingdeskundigen is internationaal. Na veel discussie heeft men besloten dat wanneer inkomens onderworpen zijn aan inflatie, dat dan de belastingen onderworpen moeten worden aan een inflatiecorrectie. Maar verder is de beleidsconsensus nog niet. (De arbeidsmarkt is natuurlijk een moeilijk onderwerp voor belastingdeskundigen; en andersom.)

In de loop van 40 jaar is het hele loongebouw uit het lood geslagen. Herstel vereist aanpassing niet alleen van CAO-schalen maar ook van bruto uitkeringen. Dit is een complex probleem, beladen met belangen. Bij het herstelproces kunnen de vakverbonden van werkgevers en werknemers dus niet gemist worden. Ons voorstel is een sociaal contract van de betrokken partijen. Met enige souplesse valt de overgang binnen vijf jaar te maken. Enig geduld en studie moet men wel opbrengen, want een scheefgroei van 40 jaar maakt men niet zomaar ongedaan.

Een overgangsmaatregel is het gebruik van loonkostensubsidies. Men kan bijv. de helft van een uitkering omzetten in een voucher. Zo'n subsidie is

gerechtvaardigd vanuit het herstelproces. Een voucher vermijdt de bureaucratische rompslomp waar werkgevers terecht zo'n hekel aan hebben.

In de politiek is op dit moment echter helaas sprake van een conflict over deze thema's. De PvdA wil de koppelingen van lonen en uitkeringen herstellen, en dus ook een hoger minimumloon. Maar willen de koppelingen binnen het regeerakkoord vallen, dan zijn ze alleen betaalbaar bij toenemende werkgelegenheid. Dat vereist juist fors lagere (minimum-) loonkosten. Het CDA kiest tussenposities. Een forse verlaging van de minimumloonkosten lijkt het CDA te radicaal, en als een gematigde bestuurlijke oplossing is er een voorkeur voor bevrozing van het minimumloon. Dit heeft tot gevolg dat de netto-koppeling maar ten dele te handhaven zal zijn.

We hebben hier een oplossing aangeven die eigenlijk voor iedereen aantrekkelijk zou moeten zijn. Het zou jammer zijn wanneer de nuchtere analyse bedolven raakt onder politiek geweld. De doelstellingen van volledige werkgelegenheid en redelijke inkomensverhoudingen zijn hiervoor te waardevol.

1993. Sociaal liberale aanpak van de werkloosheid

Sociaal Liberaal Forum, geplaatst in Trouw 5/6/93, AD 25/6/93, Haagsche Courant 29/7/93

De werkloosheid stijgt weer [in mei 1993]. De economische barometers staan op slecht weer. Internationaal gaat het niet best, met name in Amerika en Duitsland. Voor Nederland speelt nog een bijzonder effect een rol. Nu het kabinet het beroep op ziektewet en WAO afgeremd heeft, zijn deze vluchtroutes beperkt. De slechte economische situatie vertaalt zich nu direct in een hogere werkloosheid.

Veel mensen denken dat er niets tegen werkloosheid te doen valt. Ze beschouwen het als een soort natuurramp waar je maar mee moet leren leven. Dit is een nogal ongelukkig misverstand. Werkloosheid speelt tussen mensen, en is afhankelijk van regels waar we zelf invloed op hebben. In feite kun je werkloosheid zien als een indicator van de kwaliteit van het landsbestuur. Wanneer er werkloosheid is, mankeert er blijkbaar iets aan het bestuur.

De minister van sociale zaken en werkgelegenheid, dr. Bert de Vries, is zich van het bestuursprobleem bewust. *De Volkskrant* van 3 april citeert hem:

“Ik troost mij met de gedachte dat er geen natuurwet is, die voorschrijft dat er maar x miljoen arbeidsplaatsen kunnen zijn. Als er niet meer dan x miljoen arbeidsplaatsen zijn, komt dat omdat we met z'n allen niet in staat

zijn, de samenleving zo te organiseren dat er meer reguliere arbeidsplaatsen zijn.”

Dat er een bestuursprobleem ligt, is al een belangrijke constatering. Maar dan ben je er nog niet. De samenleving is ingewikkeld, en je kunt lang zoeken voordat je een oplossing gevonden hebt. Bovendien, zoveel mensen zoveel zinnen, dus ‘de’ oplossing zal wel niet bestaan.

Toch willen wij een bepaalde aanpak verdedigen. Ons voorstel is de laagstbetaalden vrij te stellen van belastingen en premies. Zo’n situatie is zelfs in principe te verdedigen, zoals ook een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij belast kan worden.

De werkloosheid is geconcentreerd bij mensen die blijkbaar niet eens het minimumloon kunnen verdienen. Op dat niveau kunnen de loonkosten verlaagd worden door het kwijtschelden van belastingen en premies. Dit gaat niet ten koste van het netto inkomen, en maakt het voor werkgevers aantrekkelijk werk aan te bieden. De loonkosten worden fors verlaagd, ongeveer van 34 naar 18 duizend gulden per persoon per jaar.

Hoeveel kost die maatregel? In principe niets. De maatregel heeft betrekking op full-timers in het loongebied van 18 duizend tot het minimumloon van 34 duizend. Door de wet op het minimumloon werkt niemand in dat loongebied. Het kwijtschelden van belastingen en premies voor full-timers in dat gebied kost dus niets. Doordat uitkeringen worden uitgespaard, levert de maatregel juist geld op. Dat laatste is voordelig voor de hogere inkomens, die daarmee koopkrachtige vraag uitoefenen.

Er zijn sterke argumenten om te verwachten dat een situatie van volledige werkgelegenheid zoals in de jaren vijftig weer kan terugkeren. Ook in die jaren gold dat de laagste inkomens vrijwel van belastingen waren vrijgesteld, en feitelijk van premies. Volgens ons beschikbare gegevens gold die situatie toen voor vrijwel de gehele westerse wereld. Internationaal zijn we het slachtoffer van het bestuursprobleem geworden. De belastingen worden jaarlijks alleen voor de inflatie aangepast, maar het bestaansminimum groeit met inflatie en welvaartsstijging. Hierdoor zijn de laagstbetaalden in veertig jaar tijd gestaag van de arbeidsmarkt verdrongen.

Alternatieve analyses zijn niet overtuigend. We lopen ze kort langs:

* Dat loonkostenmatiging nodig zijn, miskent de loonstructuur. De laagste kosten moeten lager. Gezien de zwakte van de binnenlandse markt kunnen de inkomens best hoger. Het Nederlandse overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans tekent de grote onevenwichtigheid.

* Dat de internationale conjunctuur en de wereldhandel werkloosheid veroorzaken, miskent het dominerende structurele probleem, en miskent de binnenlandse mogelijkheden.

* Dat technologische groei werkloosheid zou veroorzaken, overtuigt niet, omdat we in vergelijking met de middeleeuwen dan allemaal werkloos zouden moeten zijn. Er is wel een aanpassingsproces van neergaande en opkomende bedrijfstakken, dat zich echter laat beheersen.

* Dat arbeidsduurverkorting nodig is, overtuigt niet, omdat dit niets aan de loonstructuur doet.

* Dat een basisinkomen nodig is, overtuigt niet, omdat het zestig miljard gulden extra kost (voor huisvrouwen).

* Dat de migranten werkloosheid veroorzaken, overtuigt niet. Weliswaar staat juist de groep van laagstbetaalden op de arbeidsmarkt in concurrentie met migranten, maar beide groepen zijn het slachtoffer van het bestuursprobleem.

* Dat het de WAO het probleem zou zijn, miskent dat het juist de druk vanuit de werkloosheid was, die het misbruik van deze regeling uitlokte.

* Dat ook academici e.d. werkloos zijn, miskent de specifieke argumenten die hier van toepassing zijn.

Er spelen dus allerlei alternatieve factoren een rol, maar het is onjuist om een daarvan tot hoofdoorzaak te maken. In een evenwichtige afweging komt de loonkostenstructuur wel naar voren als het echte hoofdprobleem.

Nu een aanpak van de arbeidsmarkt is geschetst, verschuift de aandacht naar de politieke markt. Het bestuursprobleem is niet opgelost en werkloosheid blijft voortbestaan, wanneer de politiek niets doet. Van meer alledaagse politiek verwachten we weinig heil, o.a. gezien de ingewikkeldheid van de problematiek en de ermee gemoeide maatschappelijke belangen. Een parlementaire enquête lijkt ons minimaal nodig. Bovenal echter bepleiten wij een geheel nieuwe coalitie van de sociaal liberale partijen.

Sociaal Liberaal Forum. Thomas Cool, Fred Kromhout en Eric van Stappershoef

1996. We maken de armoede zelf !

Thomas Cool & Arie de Goederen, Het Parool 10/4/96 en Trouw 3/5/96.

Een merkwaardig feit, armoede in Nederland. Er zijn landlopers en bedelaars op straat, jongeren worden het drugscircuit ingeduwd. Wat gebeurt er toch ? Nederland is een van de rijkste landen ter wereld en heeft misschien wel de beste sociale voorzieningen. Hoe kan armoede dan tot zo'n probleem zijn uitgegroeid ?

Het antwoord op die vraag is verbijsterend: We maken de armoede zelf ! We maken wetten en regelingen die mensen tot armoede brengen - ook al vinden we bijna allemaal dat die armoede onbehoorlijk is. Nederland is rijp voor de diagnose van collectieve verstandsverbijstering.

Er is een recept voor het maken van armoede. Het recept is als volgt:

Begin met niet toe te staan dat wie slechts het bedrag van het netto minimumloon kan verdienen, dat bedrag gewoon mag houden. Wie werkt moet ook nog hoge premies betalen, ook over het minimumloon.

Vorig jaar was het netto minimumloon voor een alleenstaande 20.700 gulden, en voor een echtpaar 22.700 gulden. Maar iemand die het minimumloon verdient, kost zijn baas - door de bijkomende belastingen en sociale premies - gemiddeld 34.000 gulden. Voor ondernemers zijn deze kosten veel te hoog om lonende banen te kunnen scheppen voor de groep waar het hier om gaat.

Stap één van het recept voor armoede is dus: leg zodanige heffingen op het bestaansminimum dat er nauwelijks nog banen overblijven waarin dit bestaansminimum zelfstandig kan worden verdiend. Dwing mensen aldus tot afhankelijkheid van een uitkering.

Pas dan stap twee van het recept toe: verlaag de uitkeringen !

Het recept vergt dus dat de linkerhand niet weet wat de rechterhand doet. De ene hand dringt mensen van de arbeidsmarkt en dwingt ze dan om bij familie aan te kloppen of een uitkering aan te vragen. De andere hand verlaagt de uitkeringen net zolang tot er armoede ontstaat.

Met dit recept is er een bizarre situatie geschapen. Laaggeschoolde werklozen geven we een uitkering, en we maken het hen onmogelijk tenminste die uitkering te verdienen. Veel eenvoudig werk, dat werkgevers niet de vereiste hoge toegevoegde waarde oplevert, is intussen naar het buitenland verdwenen, geautomatiseerd of blijft eenvoudig liggen. Denk aan reparatiewerk, de verzorging van bejaarden, persoonlijke assistentie, kleine zelfstandigen die zich uit de naad werken omdat ze de hoge kosten van hulp niet kunnen betalen enzovoort.

Waarom leggen we toch die drempel: dat laaggeschoolde werklozen belastingen en hoge premies moeten gaan betalen wanneer zij gaan werken? Logica ontbreekt hier. Deze mensen zijn immers niet-werkend óók al verzekerd. Zij zitten in het ziekenfonds, ontvangen bijstand. Het kost niemand geld wanneer zij deze verzekeringsrechten gratis houden wanneer zij voor het netto minimumloon gaan werken; eis van hen dan geen tol waardoor de bruto loonkosten zo hoog wordt dat er voor hen helemaal geen banen meer komen!

Minister Melkert van sociale zaken is het voor 40.000 banen met ons eens. We erkennen dat het politiek betekenis heeft dat de minister die stap zet. Maar laten we objectief blijven. De andere werklozen blijft hij dwingen thuis te zitten. Laten we er niet omheen draaien: de minister blijft het recept voor armoede nog voor 95% hanteren. Het beleid laat de foute, werkvijandige hoofdstructuur van ons heffingsstelsel intact.

Het gaat niet om kleine aantallen inactieven. Minstens 750.000 laaggeschoolden die voor het minimumloon zouden kunnen werken zijn nu veroordeeld tot een uitkering of hulp van familie. In 1994 genoten bijna 500.000 huishoudens een uitkering op bijstandsniveau. Bovendien hadden 440.000 personen WW, en ruim 900.000 een WAO/AAW uitkering - van wie velen verkapt werkloos zijn. Waarom verhindert Nederland het ontstaan van banen voor al die inactieven, die welbeschouwd grotendeels toch voor zichzelf zouden kunnen zorgen?

Laten we het recept voor armoede nog eens van een andere kant bekijken. De huidige absurde situatie is ontstaan doordat regering en parlement hebben verzuimd het sociaal minimum consequent vrij te houden van heffingen. Het van lasten vrijhouden van het sociaal minimum is de sleutel tot het werkloosheids- en armoedevraagstuk.

Deze sleutel werd reeds meer dan een eeuw geleden door de Nederlandse econoom Cohen Stuart aangereikt. Hij gebruikte het beeld dat 'een brug eerst zijn eigen gewicht moet ondersteunen voordat hij een last kan dragen'.

Rond 1950 hield de inkomstenbelasting hier nog rekening mee. Toen was er ook volledige werkgelegenheid. Maar de sindsdien sterk toegenomen sociale premies hadden merendeels geen vrije voet. En de wetgever heeft de belastingvrije voet niet laten meegroeien met de welvaartsstijging. De belastingtarieven werden gewoonlijk wel aangepast aan de inflatie, maar de lonen stegen sneller. Het gevolg was dat de lasten op minimumniveau voortdurend stegen, door verschillende oorzaken naar verhouding zelfs sterker dan de gemiddelde lasten.

Het is een sluipend proces dat maar moeilijk aandacht krijgt. Overigens laat economisch onderzoek zien dat zo'n proces zich in de hele Westerse

wereld heeft afgespeeld, omdat landen in onderlinge verstandhouding hun belastingtarieven alleen voor de inflatie corrigeren. Niet ‘globalisering’ of ‘automatisering’ maar het eigen beleid veroorzaakt de grote werkloosheid.

Echter, niet alle onzin kwam als een dief in de nacht. In 1974 maakte het kabinet Den Uyl een onvoorstelbare fout. Het kabinet besloot “dat het sociaal minimum dermate was verhoogd dat het inmiddels geacht kon worden draagkracht te verschaffen voor het betalen van belasting”. Dat was de nekslag voor ‘volledige werkgelegenheid’. Het verband tussen werken en inkomen werd omgedraaid: inkomen werd vooropgesteld, werk kwam op de tweede plaats. Mensen met een inkomen op het bestaansminimum werden tot de bijstand veroordeeld. Werken voor een inkomen op minimumniveau werd en wordt hen praktisch onmogelijk gemaakt door de hoge lasten.

We zouden nu kunnen juichen, want analytisch is het armoedevraagstuk opgelost. Hoe het heffingssysteem precies gerepareerd moet worden is echter een nieuwe horde. Over de details zullen de meningen verschillen. Het moet zonder aantasting van de netto inkomens en liefst ook zonder kostenverhogingen elders, dus zonder toenemende ‘herverdeling van inkomens’.

We zijn ervan overtuigd dat dit ook kan. In bepaalde opzichten is zo’n inkomensneutrale reparatie eenvoudig, in andere opzichten niet. Voorlopig is het belangrijkste dat meer mensen gaan inzien hoe het recept voor armoede werkt. En dat het ontgrendelen van de poort naar de arbeidsmarkt voor een grote, achtergestelde groep, alleen maar winnaars kan opleveren.

Literatuur:

Een uitgewerkt praktisch voorstel is: Arie de Goederen, “Loonkosten en netto lonen bij ‘laaglonend’ werk”, Boskoop, tel 0172-213627

Analytisch en verklarend is: Thomas Cool, “Trias Politica & Centraal Planbureau”, Samuel van Houten Genootschap 1994, ISBN 90-802263-1-9

1998. Onvoldoende aandacht Zalm & Vermeend voor belastingvrije voet

Een pleidooi voor meer onderzoek

16 april 1998, gepubliceerd in een landelijke krant, vergeten welke

Onlangs legden minister Zalm (VVD) en staatssecretaris Vermeend (PvdA) namens het kabinet hun ‘belastingplan voor de 21e eeuw’ voor aan het parlement. Hoewel dit plan meerdere opties kent, en wat de vormgeving betreft geen voorkeur uitspreekt, begint zich in het politieke debat zo’n voorkeur af te tekenen. Deze zou dan uitgaan naar de invoering van een ‘heffingskorting’ naar Amerikaans voorbeeld, waardoor de belastingvrije voet dus uit ons belastingstelsel zou verdwijnen. Wij achten dit een zorgelijke ontwikkeling.

Ondergetekenden zijn ervan overtuigd dat een hoge belastingvrije voet een belangrijk onderdeel kan zijn van een rechtvaardig belastingstelsel. Daarnaast is er het economisch principe dat wie door belastingen te duur wordt gemaakt, minder snel werk vindt. Een hoge belastingvrije voet is in economische zin dus een tweesnijdend zwaard. Dit is een belangrijk inzicht dat, wonderlijk genoeg, telkens weer in de vergetelheid raakt.

Een analogie die de Nederlandse econoom Cohen Stuart eind vorige eeuw gebruikte kan het voorgaande wellicht verhelderen. Cohen Stuart gebruikte het voorbeeld dat een brug pas belast kan worden wanneer die zijn eigen gewicht kan dragen. En zo is het ook met mensen aan de onderkant van het loongebouw die toch vooral eerst zichzelf moeten kunnen verzorgen voordat de fiscus op de deur klopt. In de jaren vijftig was deze situatie bij benadering bereikt en lag de belastingvrije voet ongeveer op het niveau van het bestaansminimum. Maar waar de belastingtarieven sindsdien werden aangepast voor de inflatie, heeft de voet de ontwikkeling van de welvaart niet bijgehouden. De overheid heeft verzuimd hier een consistent beleid te voeren.

Jan Pen en Jan Tinbergen schreven in 1977 over de voet: “In de eerste plaats is het volstrekt strijdig met de rechtvaardigheid, dat inkomens beneden de welstandsgrens worden belast. De Nederlandse IB (inkomstenbelasting) treedt reeds in werking bij iemand die een Bijstandsuitkering ontvangt (al wordt deze belasting in de praktijk doorgaans niet geïnd). Dit is natuurlijk een verkeerd beginsel en zelfs een heffing over het minimumlooninkomen lijkt ons onjuist. Dat wil zeggen, dat de zogenaamde belastingvrije som behoort te worden opgetrokken. Om de gedachten te bepalen: tot een bedrag dat het minimumloon met bijvoorbeeld 20% overschrijdt, en dus voor 1976 in de

buurt van de f 20.000,- ligt.” (Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling, Elsevier 1977, pagina 188.)

Waar Pen en Tinbergen in 1977 meenden dat een hoge belastingvrije voet gepaard kon gaan met hoge kosten, wees een medewerker van het Centraal Planbureau, de econometrist Thomas Cool, er op dat er zich beneden het bruto minimumloon een belastingvacuüm bevindt, dat het mogelijk maakt om tegen geringe kosten belastingen kwijt te schelden, of de voet te verhogen, en zo een substantieel werkgelegenheidseffect te bereiken. Dit belastingvacuüm bestaat eruit dat beneden het bruto minimumloon weliswaar officieel belastingen worden geheven maar niet binnenkomen omdat men beneden het minimumloon niet mag werken. De journalisten Hans Hulst en Auke Hulst schreven deze gedachtengang neer in het begin dit jaar verschenen boek “Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt”, Thesis Publishers 1998.

Het ‘belastingplan van de 21e eeuw’ besteedt, in enkele bijlagen waaraan het CPB heeft meegewerkt, aandacht aan een aantal varianten ten aanzien van de belastingvrije voet. In deze varianten wordt de belastingvrije voet behandeld als een gewone aftrekpost, en dus niet als Cohen Stuart’s, op het draagkrachtsbeginsel gebaseerde, belastingdrempel. Een aantal relevante beleidsvarianten zijn aldus over het hoofd gezien, en er bestaat nu het gevaar dat met overhaaste besluitvorming het kind met het badwater wordt weggegooid.

Het voorgaande verduidelijkt dat meer onderzoek naar de fundamentele rol van de belastingvrije voet gewenst is. Voordat het Nederlandse belastingstelsel ingrijpend veranderd wordt, een proces dat tijdens de formatiebesprekingen reeds haar beslag kan krijgen, en voordat het draagkrachtbeginsel definitief verlaten wordt, zou men er verstandig aan doen om de hier genoemde argumenten en overwegingen nader te onderzoeken. Opatd te zijner tijd een zorgvuldige besluitvorming gegarandeerd is.

16 april 1998

drs. Th. Cool, econometrist

drs. A. J. Droppert, econoom

A.A. Hulst, schrijver

H.C. Hulst, journalist

dr. J.H.Th. de Jong, econoom

drs. F. Kromhout, politicoloog

prof. mr. R.V. De Mulder, hoogleraar informatica en recht

E.S.H. van Stappershoef, voorzitter Samuel van Houten Genootschap

dr. A. ter Veer, econoom

2008. Help de onderkant aan het werk

Thomas Colignatus, Hans Droppert en Tof Thissen, de Volkskrant 19 november 2008

De kredietcrisis begint zijn gevolgen voor de rest van de economie te tonen, met terugvallende vraag, voorzichtigheid bij overheden die hun begrotingen opstellen en reeds toenemende werkloosheid. Maar, zoals een mooi Chinees spreekwoord zegt, iedere crisis is ook een kans. Een crisis geeft ook energie voor nieuwe ideeën. Laten we een structuurfout in onze economie aanpakken, namelijk de hoge loonkosten bij het minimumloon. Laagproductieve arbeid is door die kosten van onze arbeidsmarkt verdwenen maar dit is ten nadele van mensen die daarvan afhankelijk zijn en die nu lage uitkeringen krijgen. Juist in deze tijd van crisis moeten we ervoor zorgen dat de werkgelegenheid toeneemt voor mensen die alleen maar laagproductieve arbeid kunnen verrichten. Nederland verkiest inkomensmatiging boven werkloosheid, voor iedereen, maar laten we juist nu ook letten op de onderkant van de arbeidsmarkt.

Tussen 1950 en 1970 bestond er in vrijwel de gehele westerse wereld volledige werkgelegenheid. Een groot verschil tussen deze eerste twintig jaar na de oorlog en de periode na 1970 is de hoogte van het minimumloon. Rond 1950 was er geen minimumloon, maar hoefde iemand die een inkomen verdiende rond het bestaansminimum geen belasting te betalen. Ook bestonden er in die tijd weinig premies. De werkgever had lage loonkosten, de werknemer had het inkomen dat minimaal benodigd is voor een fatsoenlijk bestaan.

Sindsdien is er een steeds hoger bruto minimumloon nodig om nog voldoende netto inkomen over te houden. Dat komt doordat het bestaansminimum is toegenomen met de algehele welvaart, terwijl de belastingvrijstelling alleen maar met de inflatie is gestegen. Door deze verschillende indexatie is het loongebouw uit zijn verband getrokken. Ook zijn er sinds 1950 allerlei premies ingevoerd die geen heffingvrije voet kennen. De groei van deze lasten is een sluipend proces geweest. De veel te hoge loonkosten op minimumloonniveau zijn een clusterbom op de arbeidsmarkt. En de kosten van de uitkeringen drijven, via steeds hogere premies, alle loonkosten omhoog.

Hoewel de arbeidsmarkt de afgelopen jaren is verbeterd blijven de problemen aan de onderkant van de arbeidsmarkt voortduren. Nog steeds zijn 465.000 mensen werkloos of zitten in de bijstand.

Bij het minimumloon van netto 14.182 euro wordt nu 7.395 euro aan lasten in rekening gebracht. Het kost de werkgever 21.577 euro om zo iemand in dienst te nemen. Tussen 14.182 en 21.577 euro zijn allerlei banen denkbaar, waarbij mensen zelfstandig in het eigen levensonderhoud zouden kunnen voorzien, maar helaas hebben zij niet de productiviteit om ook de bijkomende lasten te compenseren. Hierdoor worden zij werkloos en afhankelijk van een uitkering. Tegelijk geldt dat mensen die zodoende werkloos zijn, geen belastingen en premies betalen. Iemand in de bijstand betaalt zogenaamd belasting maar dit wordt direct weer ingehouden en per saldo betaalt men niets. Wie vanuit werkloosheid zou willen gaan werken, moet zogenaamd belastingen en premies gaan betalen, maar dit geld komt niet binnen, want hij komt niet aan het werk. Die zogenaamde belastingen en premies kunnen dus kosteloos afgeschaft worden. Dat kan binnen een jaar gebeuren. Daarmee kunnen veel mensen tegen veel lagere kosten aan de slag en zonder dat ze er netto op achteruitgaan.

Een grote groep mensen staat nu langs de kant omdat zij niet de productiviteit hebben om de loonkosten te dekken. Die kosten ontstaan niet in de markt, maar in de bureaucratie rond die markt. Laat de overheid zich inzetten op het verwijderen van zulke averechtse invloeden op de vraag naar arbeid. Voor de bestrijding van de komende recessie zullen enkele anticyclische middelen nodig zijn. Maar met dit gevoel van urgentie kunnen ook structuurfouten als deze aangepakt worden.

Thomas Colignatus is econometrist te Scheveningen; Hans Droppert is zelfstandig arbeidsmarktadviseur te Helmond; Tof Thissen is Eerste Kamerlid voor GroenLinks

Bijlage G. Enkele punten voor aanpak van de crisis

De volgende punten kunnen deels worden ontleend aan Colignatus (2005a) en mijn website:

- (1) Creatie van een Economisch Hof. Een grondwetsherziening vergt twee verkiezingen en zal dus niet onmiddellijk effect hebben maar voor de markten zal het voornemen een gunstig signaal zijn. In principe is de Tweede Kamer vrij om een Economisch Hof i.o. reeds te laten functioneren en geen begroting te accepteren die door het Hof met een veto wordt getroffen.
- (2) Jaarlijkse verkiezingen en afspiegelingskabinetten. In principe is de Tweede Kamer vrij om dit reeds in te voeren.
- (3) Verlaging van de BTW naar 1% en compensatie via de inkomstenbelasting op grond van de dynamische marginaal.
- (4) Afschaffing van het belastingvacuüm en verlaging van het minimum-loon naar bruto loonkosten = huidig netto. Invoering van een stelsel van basisverzekering. Aanpassing hiervoor van CAO's.
- (5) Vergroening van het belastingstelsel via het 'tweesnijdend zwaard' via de dynamische marginaal.
- (6) Creatie van investeringsbanken voor contra-cyclische investeringen. Gezien de voorbereidingstijd kan denkkelijk pas in 2011 een eerste effect bestaan. De meeste investeringen gelden de binnenlandse markt en er komt herstel van evenwicht op de lopende rekening van de betalingsbalans.
- (7) Invoering van het milieu-duurzame nationale inkomen volgens de definitie van Hueting naast het gewone cijfer voor het nationale inkomen en de groei van de productie. Genoemde investeringsbanken en pensioenfondsen houden rekening met dit cijfer bij het bepalen van hun rendement, en niet met een zogeheten 'rendement' dat geen rekening houdt met vernietiging van natuur en milieu.
- (8) Nationaliseren, saneren, opsplitsen en weer privatiseren van de banken en een aantal aanverwante financiële fondsen en operators. De beste bestrijding van het hoge salaris en de bonus is meer concurrentie tussen kleinere banken. Grote kapitaalsintensieve projecten vragen een aparte (internationaal) gereguleerde markt.
- (9) Tijdelijke arbeidsduurverkorting, in sommige sectoren misschien zelfs met 20%, ter opvang van het falende beleid tot nu toe en de

noodzakelijke economische correctie. Mensen kunnen beter op de arbeidsmarkt actief blijven, en bedrijven niet failliet gaan, dan dat (menselijk) kapitaal en netwerken vernietigd worden. Compensatie in de belastingssfeer (BTW) voor een inkomensverandering.

- (10) Reductie van de geldhoeveelheid en invoering van een progressieve belasting (op grond van de dynamische marginaal) voor een relatief snel herstel van de overheidsfinanciën en reductie van het financieringstekort. Gebruik van de niet-lineaire belastingformule uit Colignatus (2005a) ter eliminatie van politieke spelletjes.
- (11) Uitbreiding van het *corps diplomatique* om deze economische aanpak aan andere landen uit te leggen.

Literatuur

- Aronson, E. (1992), "The social animal", The Free Press
- Bakhoven, A. (1988), "Een marktgerichte oplossing voor het werkloosheidsprobleem", Economisch Statistische Berichten, 13 januari
- Bleich, A. (2009), "Aanslag op het vertrouwen", de Volkskrant 20 november, <http://extra.volkskrant.nl/select/boeken/artikel.php?id=1421>
- Bomhoff, E. (2009), "Uitgekleed", Balans
- Colignatus / Cool, Th. (1994), "Trias Politica & Centraal Planbureau", Samuel van Houten Genootschap, <http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/TPnCPB/Record/1994/11/30/TPenCPB.html>
- Colignatus, Th. (1981), "De NIEO is in ieder geval geen basisbehoeftenstrategie. Kritische kanttekeningen bij het Brandt-rapport", <http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/Wetenschap/Wetenschap.html>
- Colignatus, Th. (1981, 2007a), "A logic of exceptions", Thomas Cool Consultancy & Econometrics, <http://www.dataweb.nl/~cool/Papers/ALOE/Index.html>
- Colignatus, Th. (1989), "Neoklassieke knelpunten voor de Nederlandse economie voor de ontwikkeling op de langere termijn", CPB interne notitie 89-III-20, 23 november, <http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/TPnCPB/Record/1989/11/23/index.html>
- Colignatus, Th. (1990), "After 20 years of mass unemployment: Why we might wish for a parliamentary inquiry", Interne notitie 90-III-38, Centraal Planbureau, <http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/TPnCPB/Record/1990/12/18/index.html>
- Colignatus, Th. (1994), "De Samuel van Houten Penning voor Hans van den Doel", <http://www.dataweb.nl/~cool/SvHG/SvHPVdDoel.html>
- Colignatus, Th. (1996), "An institutional explanation of structural unemployment of low income labour", Presentation for the 7th Research Day of the Social Sciences, Amsterdam, April 11 & 12 1996, ewp-oth/9605001, <http://www.dataweb.nl/~cool/Papers/Institute/Institute.html>
- Colignatus, Th. (2005a), "Definition & Reality in the General Theory of Political Economy", 2nd edition, Dutch University Press, <http://www.dataweb.nl/~cool/Papers/Drgtpe/Index.html>
- Colignatus, Th. (2005b), "Micro en macro condities voor het pensioenstelsel, opstel 1 november, <http://www.dataweb.nl/~cool/Thomas/Nederlands/Wetenschap/Artikelen/2005-11-01-MicroMacroConditioensPensioenen.pdf>
- Colignatus, Th. (2007b), "Voting theory for democracy", Thomas Cool Consultancy & Econometrics,

- <http://www.dataweb.nl/~cool/Papers/VTFD/Index.html>
- Colignatus, Th. (2009), “A win-win measure out of the crisis: A graphical discussion of the tax void”, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/14812/>
- Colignatus, Th. en H. Hulst (2003), “De ontketende kiezer“, Rozenberg Publishers, <http://www.rozenbergps.com/files/CoolDEF1.pdf>
- Cool / Colignatus, Th. (2005), “Hoe dan, Jan? Bespreking”, <http://www.frontaalnaakt.nl/archives/00000028.html>
- Crijns, H. (1998), “Leestafel Armoede: Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt”, *DISKkrant* april, <http://www.dataweb.net/~cool/SvHG/Hulst/DISKkrant.html>
- Crijns, H. (2004), “Bespreking: De ontketende kiezer”, *DISKkrant* nummer 71, oktober, <http://www.dataweb.net/~cool/SvHG/DOK/DISK-2004-10.html>
- Dam, M. van (2009), “Niemand's land. Biografie van een ideaal”, *Bezige Bij*
- Dam, M. van (2009a), “We worden buitenpost van beschaving”, *de Volkskrant* 20 november p13
- Donner, P.H. en J. Klijnsma, “Werk zoveel als je kunt”, *de Volkskrant* 8 december p13
- Ewijk, C. van, en C. Teulings (eds) (2009), “De grote recessie”, *Balans*
- Gill, R. (2008), “Boekbesprekingen. Thomas Colignatus. A Logic of Exceptions: Using the Economics Pack Applications of *Mathematica* for Elementary Logic”, *Nieuw Archief voor Wiskunde*, NAW 5/9 nr. 3 september 2008, p217-219, <http://www.math.leidenuniv.nl/~naw/serie5/deel09/sep2008/reviewssep08.pdf>
- Groot, E. (2008), “Nivelleren inkomens kan veel doelmatiger”, *Financieel Dagblad* 27 mei 2008, pag 4, zie ook <http://www.xs4all.nl/~jacobs73/>
- Hofstra, H.J. (1975), “Inkomstenbelasting”, Kluwer
- Hulst, H. en A. Hulst m.m.v. Th. Colignatus (1998), “Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt“, Thela Thesis, <http://www.dataweb.nl/~cool/SvHG/Hulst/WerkloosheidEnArmoede.pdf>
- Kam, C.A. de (2009), “Wanneer werken weinig loont”, *NRC Handelsblad* 12 december p16
- Kerstholt, F. (2005), “Bespreking van De ontketende kiezer”, website [globalalternatives](http://www.dataweb.nl/~cool/SvHG/DOK/Globalalternatives-2005-02-22.html), met commentaar van Colignatus: <http://www.dataweb.nl/~cool/SvHG/DOK/Globalalternatives-2005-02-22.html>
- Marijnissen, J. (2009), “In gesprek met Marcel van Dam”, *Tribune*, November, <http://www.janmarijnissen.nl/2009/11/14/in-gesprek-met-marcel-van-dam/>
- Muysken, J. (1998), “Bespreking van Werkloosheid en armoede, de oplossing die werkt”, *Staatscourant* 19 maart, en zie het internet voor commentaar van Colignatus: <http://www.dataweb.nl/~cool/SvHG/Hulst/Staatscourant.html>
- Schaaik, M. van (1983), “Loondifferentiatie en werkloosheid”, *Economisch Statistische Berichten*, 21 september

- Stellinga, M. (2009), “Immoreel. Waarom altijd de mensen die het niet redden pampieren, en de harde werkers afstraffen?”, Elsevier 5 december, p11
- Tamboer, K. (2008), “Eerlijk delen kost veel geld”, Parool, 28 mei 2008, Meningen, zie ook <http://www.xs4all.nl/~jacobs73/>
- Weezel, M. van (2009), “Marcel van Dam zelf ooit neoliberal”, Vrij Nederland 27 november <http://www.vn.nl/Archief/Politiek/Artikel-Politiek/Marcel-van-Dam-zelf-ooit-neoliberal.htm>

Personenregister

- Aboutaleb, A., 78
Aristoteles, 23
Aronson, E., 26, 69, 119
Arrow, K., 31, 90
Bakhoven, A., 17, 18, 87, 119
Beer, P.T. de, 24, 25, 40, 75, 81
Biesheuvel, B., 15
Bleich, A., 15, 22, 119
Bomhoff, E.J., 5, 22, 52, 119
Bos, W., 40, 83
Cohen Stuart, A.J., 5, 11, 13, 39, 67,
111, 113, 114
Crijns, H., 30, 120
Dawkins, R., 71
Doel, J. van den, 75, 119
Don, F.J.H., 75, 90
Donner, P.H., 21, 120
Drees, W. jr, 83
Droppert, H., 100, 105, 114, 115, 116
Duisenberg, W., 33
Ewijk, C. van, 5, 52, 120
Fortuyn, W.S.P., 58
Friedman, M., 22, 33, 40, 43, 83, 84
Gill, R.D., 31, 79, 120
Gödel, K., 78
Goederen, A. de, 110, 112
Graafland, J., 94, 95
Greenspan, A., 43
Groot, E., 35, 120
Harrod, R., 10, 46
Heijden, P. van der, 78
Hofstadter, D., 71, 78
Hofstra, H.J., 13, 120
Homerus, 23
Hueting, R., 61, 79, 117
Hulst, A., 68, 87, 88, 114, 120
Hume, D., 72
Jacobs, B., 35, 36, 40, 67
Jong, J.H.Th. de, 114
Kam, C.A. de, 41, 42, 83, 120
Kerstholt, F., 30, 120
Keynes, J.M., 10, 17, 46, 97
Keynes, M., 10
King, M.L. (jr.), 61
Klijnsma, J., 21, 120
Kok, W., 45, 51, 56, 88
Kouters, S., 30
Kromhout, F., 109, 114
Lorenz, E.N., 78
Lubbers, R.F.M., 19, 39, 81
Marijnissen, J., 22, 120
McCain, J., 48
Melkert, A., 45, 51, 111
Mierlo, H.A.F.M.O. van, 51
Mooij, R.A. de, 94
Mulder, R.V. de, 114
Muysken, J., 29, 97, 120
Noordam, 78
Obama, B., 48
Pen, J., 113
Phelps, E., 88, 90, 93
Ploeg, F. van der, 40, 41, 42, 56
Reagan, R., 44, 56
Rieu, A., 30
Schaaik, M. van, 17, 18, 87, 120
Skidelsky, R., 10
Smith, A., 42, 43
Stappershoef, E. van, 6, 109, 114
Stellinga, M., 22, 36, 69, 121
Swaab, D., 71, 73
Tamboer, K., 36, 121
Tempel, A. van den, 100
Teulings, C., 5, 52, 120
Thatcher, M., 20, 44
Thissen, T., 115, 116
Timmer, H., 42
Tinbergen, J., 10, 17, 46, 113, 114
Uyl, J. den, 15, 19, 33, 39, 61, 75, 81,
112
Veer, A. ter, 114
Vermeend, W., 41, 42, 56, 81, 113
Voorhoeve, J., 51
Vries, B. de, 107
Weezel, M. van, 57, 121
Zalm, G., 41, 51, 75, 81, 113
Zwan, A. van der, 83

